

**10 NUMARALI UŞAK ŞER'İYE SİCİLİNE GÖRE
1923-1924 YILLARINDA UŞAK'TA
AİLE HAYATI**

Serhat BAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Ana Bilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. M. Zahit YILDIRIM

UŞAK

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Haziran, 2011

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

10 NUMARALI UŞAK ŞER'İYE SİCİLİNE GÖRE 1923-1924 YILLARINDA UŞAK'TA AİLE HAYATI

Serhat BAL

Tarih Ana Bilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2011

Danışman: Yrd. Doç. Dr. M. Zahit YILDIRIM

Osmanlı toplumunun siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel özelliklerini ihtiva eden Şer'iyye Sicilleri Osmanlı tarihinin en önemli kaynakları arasındadır. Şer'iyye Sicilleri 15. asırdan başlayarak 20. asrın ilk çeyreğine kadar uzun bir zaman dilimini ihtiva etmektedir. Bu bakımdan siciller, Osmanlı toplum yapısının anlaşılması ve araştırılmasında önemli kaynaklardır.

Bu çalışmanın amacı 10 numaralı Uşak Şer'iyye Sicilinin ışığında 1923-1924 yıllarında Uşak'ta aile hayatını incelemek ve yorumlamaktır. Çalışmanın ana kaynağını teşkil eden 10 numaralı Uşak Şer'iyye Sicili 203 sayfadan oluşmakta olup 1923-1924 tarihlerini kapsamaktadır. Sicil, aile hukuku ile ilgili mahkeme kayıtlarından oluşmaktadır.

Tez beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, 10 numaralı Uşak Şer'iyye Sicilinin tanıtımı ve şer'iyye sicillerinin içeriğinden bahsedilmektedir. Birinci bölümde, Şer'iyye sicillerinden ve Osmanlı Devleti'nin hukuki yapısından bahsedilmektedir. İkinci bölümde, Osmanlı toplumunun aile yapısından bahsedilmektedir. Üçüncü bölümde, İncelenen sicil ışığında 1923-1924 yılında Uşak'ta aile hayatından bahsedilmektedir. Dördüncü bölümde ise Uşak ailesinin gündelik yaşamından bahsedilmektedir. Son bölümde ise, İncelenen sicildeki belgelerin özetleri yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler : Uşak, Şer'iyye Sicili, Aile Hukuku, Kadı

ABSTRACT

Master Thesis

THE FAMILY LIFE OF UŞAK IN THE YEARS 1923–1924 ACCORDING TO THE 10 NUMBER OF UŞAK ŞER’IYYE RECORD

Serhat BAL

Department of history

Uşak University The Institute Of Social Sciences, June 2011

Advisor: Assoc. Prof. Dr. M. ZAHİT YILDIRIM

The şeriyye records which include the political, social, economical and culturel characteristics of Ottomans are one of the most important records of Ottoman History. These records cover a long period that starts with 15th century and continues to the first quarter of 16th century. For that reason these sources have importance due to their help for understanding the social life.

The aim of this work is to inquire and comment the family life of Uşak in 1923 and 1924 in terms of the 10th (number) journal of seriyye records. The 10 th journal of Şeriyye Record which is the main resource of this thesis is constituted of 203 pages and includes the years 1923 and 1924. The record consists of the court records about the law of domestic relations.

The thesis has five main parts. The definition and content of 10th (number) journal of Şeriyye records is given in introduction part. In first part, şeriyye records and judicial structure of Ottoman Empire are mentioned in general. The family structure in Ottomans are cited in the second part. In third part, the the family life of Uşak in 1923 and 1924 is given in terms of the record which is serached during this work. In fourth part, the daily life of inhabitants are alluded. Final part has summary of the documents which are inquired during this work.

Key Words: Uşak, Şeriyye Records, Family law, Kadı (Judge).

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Serhat BAL'ın 10 Numaralı Uşak Şer'ie Siciline Göre 1923-1924 Yıllarında Uşak'ta Aile Hayatı başlıklı tezi 20/06/2011 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Tarih Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ**İmza**

Üye : Doç. Dr. Sadiye TUTSAK

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. M. Zahit YILDIRIM

Üye : Yrd. Doç. Dr. Hasan KARA

Doç. Dr. Musa ÇİFTÇİ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Türk tarihinin önemli kaynakları arasında yer alan Şer'iyye Sicilleri, Osmanlı Devletinin siyasi, sosyal, hukuki, iktisadi ve kültürel özellikleri ile ilgili önemli bilgileri içinde barındırmaktadır. Bu bakımdan Şer'iyye Sicilleri Osmanlı toplum yapısının anlaşılması açısından da önemli bir kaynaktır.

Bu çalışmada Şer'iyye Sicillerinin önemine binaen, 10 numaralı Uşak Şer'iyye Sicili ışığında 1923-1924 yıllarında Uşak'ta aile hayatı, belirlenen yöntem ve kapsam çerçevesinde incelenmeye ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu süre zarfında çalışma, literatür taramasıyla elde edilen veriler ve yapılmış olan röportajlar ile desteklenmeye çalışılmıştır.

Aile hukuku ile ilgili mahkeme kayıtlarını içeren bu defter, 1923 ve 1924 yıllarında Uşak'ta aile yapısını anlama açısından önemli bir kaynaktır. Sicil içerisinde nişan, mehir, nafaka, iddet nafakası, eşler hukukuna riayet, talak, muhala'a, tefrik, çocuğun bakım ve terbiyesi (hıdane), veraset, vasi tayini gibi aile hukukunu ilgilendiren belgeler bulunmaktadır.

Tez beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, 10 numaralı Uşak Şer'iyye Sicilinin tanıtımı ve şer'iyye sicillerinin içeriğinden bahsedilmektedir. Birinci bölümde, Şer'iyye sicillerinden ve Osmanlı Devleti'nin hukuki yapısından bahsedilmektedir. İkinci bölümde, Osmanlı toplumunun aile yapısından bahsedilmektedir. Üçüncü bölümde, İncelenen sicil ışığında 1923-1924 yılında Uşak'ta aile hayatından bahsedilmektedir. Dördüncü bölümde ise Uşak ailesinin gündelik yaşamından bahsedilmektedir. Son bölümde ise, İncelenen sicildeki belgelerin özetleri yer almaktadır.

Yerel tarih araştırmalarına katkı sağlayacağını düşündüğümüz bu çalışmada, bana her türlü desteğini esirgemeyen, çalışmanın her noktasında bana rehberlik eden, tecrübesinden ve bilgi birikiminden yararlanmaya çalıştığım danışman hocam Yrd. Doç. Dr. M. Zahit YILDIRIM'a teşekkür ederim.

Ayrıca bu çalışma esnasında engin bilgi ve tecrübesinden istifade ettiğim Prof. Dr. Saim SAVAŞ hocama teşekkür ederim. Yine kıymetli zamanını ayırarak bana yardımcı olan Doç. Dr. Sadiye TUTSAK hocama da teşekkür ederim.

Bu çalışmam süresince benden her türlü maddi ve manevi desteğini esirgemeyen aileme de teşekkürü borç bilirim.

SERHAT BAL

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Serhat BAL
Doğum Yeri ve Tarihi : Uşak / 21.09.1985

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Afyon Kocatepe Üniversitesi Uşak Fen-Edebiyat
Fakültesi Tarih Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi :
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri : “Çeçe(Çamsu) Köylü Kara Murat” isimli yerel tarih
çalışması(2009).

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurum :

İletişim

e-posta Adresi : serhat_142@hotmail.com
Tarih : 20 / 06 / 2011

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZGEÇMİŞ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLO VE GRAFİKLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	xiii

GİRİŞ

A. 10 NUMARALI UŞAK ŞER'İYYE SİCİLİNİN TANITIMI	1
B. UŞAK ŞEHRİNİN TARİHÇESİ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNDE ADLİ TEŞKİLAT VE ŞER'İYE SİCİLLERİ

A. OSMANLI DEVLETİNDE ADLİ TEŞKİLAT	7
1. Tanzimat Öncesi Osmanlı'da Adli Teşkilat.....	7
a. Şer'îyye Mahkemeleri.....	8
1) Şeyhülislamlar.....	8
2) Kazaskerler.....	9
3) Mahkeme Görevlileri.....	11
a) Kadılar.....	11

b) Kadıların Yardımcıları.....	13
1- Naib.....	13
2- Şühüdü'l-hal.....	13
3- Kassâm.....	13
4- Katipler.....	14
b. Divan-ı Hümayun.....	14
c. Veziriazam Divanları.....	15
d. Kazasker Divanları.....	15
e. Diğer Mahkemeler.....	16
2. Tanzimat'tan Sonraki Gelişmeler.....	16
a. Ticaret Mahkemeleri.....	17
b. Nizamiye Mahkemeleri.....	18
c. İdari Yargı ve Şura-yı Devlet.....	20
d. Şer'iyeye Mahkemeleri.....	22
B. ŞER'İYE SİCİLLERİ.....	24
1. Tanımı ve Özellikleri.....	24
2. Şer'iyeye Sicillerindeki Belge Çeşitleri.....	26
a. Kadı Tarafından Yazılanlar.....	26
1) İlamlar.....	26
a) Hakimin İmza ve Mührü.....	27
b) Davacının Adı ve Adresi.....	27
c) Dava Konusu (Davacının İddiası).....	28
d) Davalının Cevabı.....	28
e) İspat.....	28
f) Hüküm.....	29
g) Tarih.....	29
h) Şuhûdü'l-Hal.....	30
2) Huccetler.....	30
3) Maruzlar.....	31
b. Merkezden Gelen ve Diğer Makamlardan Çıkan Belgeler.....	32
1) Padişah'tan Gelen Emir ve Fermanlar.....	32
a) Ferman.....	32
b) Berat.....	32
2) Buyruldu.....	33

3) Tezkireler, Temessükler ve Diğer Kayıtlar.....	33
a) Tezkireler.....	33
b) Temessükler.....	33
c) Diğer Kayıtlar.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI TOPLUMUNDA AİLE KURUMU

A. AİLE KAVRAMI.....	35
B. TÜRK AİLESİNİN GENEL YAPISI.....	36
C. OSMANLI TOPLUMUNDA AİLE.....	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

10 NUMARALI UŞAK ŞER'İYYE SİCİLİ İŞİĞİNDE 1923-1924 YILLARINDA UŞAK'TA AİLE

A. AİLE KURUMUNUN OLUŞUMU.....	41
1. Nişan.....	41
2. Evlilik.....	44
3. Evliliğin Yükümlülükleri.....	47
a. Mehir.....	47
b. Nafaka.....	52
c. Kadının Kocasına İtaati.....	57
B. EVLİLİK KURUMUNUN DAĞILMASI.....	58
1. Talak.....	59
2. Muhala'a.....	61
3. Tefrik.....	64
a. Hastalık ve Kusur.....	65
b. Kayıplık.....	65
c. Nafakayı Kesmek.....	67
d. Fena Muamele ve Geçimsizlik.....	68

C. EVLİLİK KURUMUNUN DAĞILMASININ SONUÇLARI.....	68
1. İddet.....	69
a. Ölüm İddeti.....	69
b. Talak veya Fesih İddeti.....	70
2. İddet Nafakası.....	70
D. ÇOCUĞUN BAKIM VE TERBİYESİ (HIDANE).....	71
E. KİMSESİZ ÇOCUKLAR VE EVLAT EDİNME.....	74
F. MİRAS.....	76

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1923-1924 UŞAK AİLESİNDE GÜNDELİK YAŞAM

A. AİLENİN BARINAĞI.....	82
1. Ailenin Yaşadığı Mekan.....	82
2. Ev Eşyaları.....	84
B. AİLEDE GİYİM-KUŞAM VE ZİNET EŞYALARI.....	86
C. KULLANILAN PARALAR.....	87

BEŞİNCİ BÖLÜM

10 NUMARALI UŞAK ŞERİYYE SİCİLİNDEKİ

BELGE ÖZETLERİ

BELGE ÖZETLERİ.....	88
SONUÇ.....	124
KAYNAKÇA.....	127
EKLER.....	142

TABLO VE GRAFİKLER LİSTESİ

Tablo-1	: Mehir Davası Açanların Sayısı ve Mehir Miktarları (1923-1924)...	50
Tablo-2	: Tefrik, Muhala'a ve Talakın Sicil İçerisindeki Dağılımı.....	59
Tablo-3	: Şehit olan kocaların listesi.....	142
Grafik-1	: Kadınlara verilen Mehir Oranları.....	51
Grafik-2	: Nafaka Oranları.....	56

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makale
bkz.	: Bakınız.
b.t.y.	: Basım tarihi yok.
d.t.	: Doğum tarihi.
d.y.	: Doğum yeri.
H.	: Hicri.
Haz.	: Hazırlayan.
M.	: Miladi.
s.	: Sayfa.
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
t.y.	: Tarih yok.
UŞS	: Uşak Şer’iyye Sicili.
vd.	: ve dięerleri.
vr.	: varak.

GİRİŞ

A. 10 NUMARALI UŞAK ŞER'İYYE SİCİLİNİN TANITIMI

Uşak'a ait 20 adet Şer'iyye sicili mevcuttur. Bu sicillerden 9 numaralı sicil 1908-1910 yıllarını ihtiva etmektedir. 10 numaralı sicil ise 1923-1924 yıllarını ihtiva etmektedir. Fakat 9 ve 10 numaralı şer'iyye sicillerinin ihtiva ettiği zaman arasında tutulan kayıtlar bulunmayıp, sadece 10 numaralı sicil içerisine eklenen 1914 yılına ait halı faturaları bulunmaktadır. Bu tarihler arasındaki dava kayıtlarının olmaması ise önemli bir problemdir.

10 Numaralı Uşak Şer'iyye Sicili Ankara Milli Kütüphane Mikrofilm Dairesinde 8296 numara ile kayıtlıdır. Defter 27 x 38 cm. ebadında olup Sicilin kapağında defterin 105 varak olduğu belirtilmiştir. Defter toplam 203 sayfadan oluşmaktadır. Çalışmamız defterin orijinalinden alınan bir mikrofilmden fotokopi çektilirerek elde ettiğimiz nüshaya dayanmaktadır.

Defter içerik açısından değerlendirildiğinde, 12. sayfasında “1339 senesi Haziran 339 tarihinde tutulan zabıt ceridesidir” ibaresinin mevcut olduğu görölmektedir. Defter içeriği mahkeme kayıtlarından oluşmakla birlikte ilk 11 sayfası ile 159-162 sayfaları arasında halı faturaları bulunmaktadır. Mahkeme kayıtları, 1339/1923 tarihli ve 91 numaralı dava ile başlayıp, 1340/1924 tarihli ve 201 numaralı dava ile bitmektedir. Bu da muhtemelen bir başka defterin devamı olduğu intibamı uyandırmaktadır.

Sicil içerisinde toplam 118 dava mevcuttur. Defterde 86. ve 89. sayfalar arası okunurluk açısından diğer sayfalara göre daha bozuktur. Bu da muhtemelen mikrofilme çekim esnasındaki teknolojik aletlerin yetersizliğinden ve özensiz çekimden kaynaklanmaktadır.

10 numaralı Uşak şer'iyye sicilinin ihtiva ettiği konulara baktığımızda nişan, mehir, nafaka, iddet nafakası, eşler hukukuna riayet, talak, muhala'a, tefrik, çocuğun bakım ve terbiyesi (hıdane), evlat edinme, veraset, vasi tayini gibi konuların yer aldığını görmekteyiz.

B. UŞAK ŞEHRİNİN TARİHÇESİ

Uşak¹, Ege Bölgesinin İçbatı Anadolu bölümünde yer alan ve 338 019 nüfusa sahip bir ildir². Uşak ilinin kuzeyinde Kütahya, doğusunda Afyon, güneyinde Denizli ve batısında Manisa illeri bulunmaktadır.

Uşak ilinin tarihine baktığımızda, Uşak'ın birçok medeniyete beşiklik ettiğini görmekteyiz. M.Ö. 2000 yıllarında Anadolu'ya doğrudan geldikleri tahmin edilen Hititler Kızılırmak'ın kıvrımı içine yerleşmişlerdir. Hititler daha sonra Batı Anadolu'ya doğru harekete geçerek Uşak ve çevresinde hâkimiyet kurmuşlar ve M.Ö. 2000-M.Ö. 1200 yılları arasında Uşak yöresini etkisi altında tutmuşlardır³. Hititlerden sonra Frigyalıların M.Ö. 750'lerde bugünkü Kütahya, Eskişehir, Afyonkarahisar, Ankara illerini kaplayan bir alanda ortaya çıktıklarını görmekteyiz⁴. Dolayısıyla Frigyalıların Uşak ve çevresini de etki altına alarak bu çevrede hâkimiyet kurdukları aşîkârdır. Nitekim Friglerin Uşak ve çevresinde hâkimiyet kurduklarının kanıtı olarak Elma dağından⁵ doğuya inen vadide bulunan odacıkları gösterebiliriz. Bu yapılar Frigya kültüründen kalma eserlerdir⁶.

Lidya krallığını Kral Gyges'in ele geçirmesinden sonra Uşak topraklarının önemli bir kısmı Lidya krallığının hâkimiyeti altına girdi. Dünyada ilk parayı basması ve kullanması ile meşhur devrin en zengin kralı olan Lidya, Efes'ten Sus'a kadar yaptırmış olduğu Kral yolu Gediz (Hermos) nehrini izleyerek, Uşak ili sınırları içerisinde bulunan Güre köyü Keremon Agora kentlerinden geçmektedir. Kral Lidya'dan sonra M.Ö. 546'da tahta çıkan son Lidya Kralı Kroisos ile Pers kralı Kyros arasında yapılan savaşın sonunda Lidya krallığı hâkimiyeti sona erdi. Bundan

¹ Uşak kelimesinin kaynağı ile ilgili birçok görüş ve rivayet bulunmaktadır. Uşak kelimesinin kaynağı ile ilgili geniş bilgi için bkz: Tuncer Baykara, "Uşak Hakkında", **Uşak Halk Eğitimi Dergisi**, Cilt:1 say:6, (Ocak 1979), s.8-9.; Haşim Tümer, **Uşak Tarihi**, (İstanbul: Gün Matbaası, 1971), s.29.; Sadiye Tutsak, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uşak**, (İzmir: Uşak Belediyesi Kültür yayınları, 1998), s.12-13.

² <http://www.tuik.gov.tr> (Mayıs 2011), adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları (2010); Ayrıca Nüfus ile ilgili göstergeler için bkz: **Türkiye İstatistik Kurumu Bölgesel Göstergeler 2009**, TR 33 Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak, s. XIV.

³ Tutsak, **a.g.e.**, s.13-14.

⁴ Recep Yıldırım, **Uygurlık Tarihine Giriş(İlkçağ Tarih ve Uygurluklar)**, (İzmir: Meridyen Yayıncılık, 2002), s.120.

⁵ Elma dağı Uşak merkezinin kuzeyinde, Murat dağının ise güneyinde bulunan ve Uşak şehrine senbol olan bir dağdır. Bkz: "Uşak Coğrafyası", **Uşak Kültür Turizm Araştırma Derneği Dergisi**, Sayı: 3, Nisan-Mayıs-Haziran 1999, s.7.

⁶ Bkz: Orhan Dengiz, "Uşak'ta Bir Köprü Kitabesi Çanlı Köprü(H. 553-M. 1255)", **VakıflarDergisi**, Sayı:13, (1981), s.272-273.

sonra bölge, İran'dan gelen Perslerin hâkimiyeti altına girdi. Makedonyalı olan Büyük İskender'in Anadolu seferi neticesinde Pers hâkimiyeti M.Ö. 334 yılında sona erdi. Büyük İskender'in ölümünden sonra Uşak ve Yöresi İskender'in önemli komutanlarından Antigon'un idaresine bırakılan topraklar içerisinde yer aldı⁷. Uşak ve Çevresi Roma İmparatorluğunun ikiye bölünmesiyle Bizans hâkimiyetine girmiş ve 700 sene Bizans hâkimiyeti altında kalmıştır⁸.

26 Ağustos 1071 Malazgirt zaferiyle birlikte başlayan Anadolu'nun Türkleşmesi giderek hızlanmış ve Anadolu bir Türk yurdu olmaya başlamıştır⁹. Bu bağlamda Uşak 1076 yılında Türklerin eline geçmekle birlikte, 1098 yılında Bizanslılar tarafından geri alındığı bilinmektedir. Bundan sonra Uşak, Türkler ile Bizanslılar arasında sık sık el değiştirmiştir. 1233 yılına kadar Bizans hâkimiyeti altında kalan Uşak, bu tarihten sonra tamamen Türk idaresi altına girmiştir¹⁰.

Selçuklu ve Germiyanoglu hâkimiyetinden sonra, 1391 yılında Osmanlı padişahı Yıldırım Beyazid Germiyanogulları Beyliğinin topraklarını işgal etmiş ve beyliği topraklarına katmıştır¹¹. Böylelikle Uşak ve çevresi Osmanlı Devletine geçmiş olur. Fakat Yıldırım Beyazid, 1402'de Timur'a yenilince, Uşak tekrar Germiyan Türkmen beyliğine geçmiştir¹². Germiyanoglu Yakub Beyin 1429 tarihinde ölümü ve vasiyeti üzerine bütün Germiyan beyliği Osmanlı Devletine geçmiş ve böylelikle Uşak'ta Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır¹³.

Uzun süren Germiyanogulları hâkimiyetinden sonra 1429 yılında Osmanlı Devleti'nin idaresi altına giren Uşak, Anadolu eyaletine tabi Kütahya sancağına bağlı bir idari birim halinde düzenlenmiştir. Uşak Kazasının kuzeyinde Altıntaş, Gediz ve

⁷ **İlkler Şehri Uşak**, (Uşak: Batıkol Matbaası, 2005), s.46.

⁸ Hakkı Yağcı, "Uşak Tarihine Toplu Bir Bakış", **Dünya Bugünkü Uşak Halk Eğitimine Yardım Derneği Dergisi**, Sayı:1, Cilt:1, (Şubat 1969), s.7.

⁹ Kemal Vehbi Gül, **Anadolu'nun Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması**, (İstanbul: Toker Yayınları, 1971), s.7.; Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993), s.41.

¹⁰ **İlkler Şehri Uşak...**, s.49.

¹¹ Halil İnalcık, **Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I(Klasik Dönem)**, (Kırk birinci baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), s.67.

¹² Mustafa Erdoğan, "Uşak ilinin İdari Tarihçesi", **Dünya Bugünkü Uşak Halk Eğitimine Yardım Derneği Dergisi**, Sayı:4, Cilt:1, (Mayıs 1969), s.5.

¹³ Sabri Kırılı, "Uşak ve Kurtuluş", **Dünya Bugünkü Uşak Halk Eğitimine Yardım Derneği Dergisi**, Sayı:7, Cilt:1, (Ağustos-Eylül 1969), s.16.

Simav, batıda Selendi ve Kula, güneyde Lazkiye/Denizli ve Honaz, Güneybatıda Şeyhlü (Çivril) kazaları ve doğuda Karahisar-ı Sahip kazaları ile sınırlıdır¹⁴.

Bu bilgilerin haricinde, 1881/82-1893 Osmanlı Genel Sayımına göre Uşak'ta 37.070 kadın ve 34.535 erkek Müslüman nüfusu; 725 kadın ve 707 erkek Rum nüfusu; 340 kadın ve 320 erkek ermeni nüfusu bulunmaktadır¹⁵. 1914 yılına gelindiğinde ise Uşak'ta 88.626 Müslüman nüfusu, 2.957 Rum nüfusu, 1.099 ermeni nüfusu olduğu görülmektedir¹⁶. Uşak halkı Osmanlı hâkimiyeti altında genel itibariyle sakin bir yaşam sürdürmüştür. Ayrıca Uşak ticaretle özellikle halı ve kilim ticaretinde önemli bir rol oynamıştır. Nitekim bu canlılık 15. Yüzyılın sonlarından¹⁷ Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar devam etmiştir.

Osmanlı Devleti 1. Dünya savaşı ile birlikte uzun yıllar sürecek bir buhranın içine girmiştir. Birçok cephede mücadele etmek zorunda kalan Osmanlı Devleti oldukça yıpranmıştır. Osmanlı Devleti bu durumdayken 15 Mayıs 1919 yılında İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir.¹⁸ İtilaf Devletlerinin müsaade ve yardımı ile Anadolu'nun istilasını hedef tutan Yunanlılar, İzmir'e önce bir tümenle çıkmışlar ve 1921 başlarına kadar bu kuvvetlerini artırarak iki kolordu halinde yedi piyade tümeni ve bir süvari tugayına yükseltmişlerdir¹⁹.

İzmir'in işgalinden sonra, Batı Anadolu'da Gediz ve Menderes vadilerinde ilerlemeyi planlayan Yunan kuvvetleri 25 Mayıs'ta Manisa'yı, 29 Mayıs'ta ise Turgutlu'yu işgal etti. Bu işgaller karşısında Alaşehir'de Kuvayı Milliye teşkilatı kuruldu. Akabinde Uşak'ta da kıpırdanmalar başladı. İzmir'in işgali sırasında 17. Kolordudan ayrılarak Uşak'a gelen Selanikli Kaymakam Fuat Bey, Yüzbaşı Hakkı Bey ve Sökeli Hilmi Bey burada gizli bir cemiyet kurdular. Ödemiş'in 1 Haziranda istilaya uğraması üzerine Uşak'a gelen Alaşehir Mevkii Kumandanı Süleyman Sururi Bey'in etkisiyle bu cemiyetin adı "Müdafaa-i Hukuk Heyeti Milliyesi" şeklinde

¹⁴ İlkler Şehri Uşak..., s.50.

¹⁵ Kemal Karpat, **Osmanlı Nüfusu(1830-1914)**,(İstanbul: Timaş yayınları, 2010), s.278.

¹⁶ Karpat, **a.g.e.**, s.392.

¹⁷ Halil İncalcık 1490 kayıtlarına göre Karadeniz ticaretinde önem arz eden Kefe'ye Uşak'tan halı ihraç edildiğini ve bu halıların pamuklu kumaş ihracından sonra ikinci dereceden öneme sahip olduğunu belirtmiştir. Bkz: Halil İncalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ(1300-1600)**, Çeviren: Ruşen Sezer (Sekizinci baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), s.136.

¹⁸ **Cumhuriyetin 75. Yılında Uşak**, (Uşak: Uşak Valiliği Yayınları, 1998), s.9.

¹⁹ **Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi 3. Kısım**, (Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayınları, 1966), s.3.

değiştirilerek Karakol Cemiyeti ile bağlantısı sağlandı²⁰. Eski bir İttihatçı olan İbrahim Tahtakılıç gizli bir cemiyet olan “Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Milliyesi” cemiyetinin içinde yer almadı. Hatta bu cemiyetin zarar vermesinden endişe duyarak 30 Temmuz 1919 da “Redd-i İlhak” cemiyetini kurdu. İbrahim Tahtakılıç bu cemiyetle birlikte Uşak’ta Kuvayı Milliye hareketini yaygınlaştırdı²¹. Ayrıca İbrahim Tahtakılıç özellikle 16-25 Ağustos 1919’da toplanan Alaşehir kongresinde aktif konuşmalarıyla dikkat çekmiş ve bu kongrenin ikinci başkanlığını yapmıştır²².

Yunanlıların Batı Anadolu’yu istila amacı ile girişecekleri bir genel taarruz karşısında, yerli halkın gönüllü olarak meydana getirdiği Milli Türk Kuvvetlerinin yanı sıra 61., 23. ve 57. Tümenlerde görevlendirilmişlerdi. Ancak bu sırada Orta Anadolu’daki tümenlerin hemen hepsi memleket içerisinde değişik zamanlarda baş gösteren iç ayaklanmalarla meşguldü²³. Tam bu sırada, ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılı durumu fırsat bilen Yunan ordusu, 6 Tümenlik bir kuvvetle 22 Haziran 1920 tarihinde İzmir cephesinden taarruza geçmiştir²⁴. Bu gelişmelerle birlikte Uşak 29 Ağustos 1920 tarihinde²⁵ Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir²⁶.

Sakarya savaşı ile birlikte taarruz gücünü kaybeden ve savunma hattına çekilen Yunan ordusu, 26 Ağustos 1922 tarihinde başlayan Büyük Taarruz sonunda mevzilerini terk etmek zorunda kalmış ve 30 Ağustos 1922 tarihinde Dumlupınar Meydan Muharebesinde ağır bir yenilgiye uğratılmıştır²⁷. Dumlupınar zaferi üzerine Fevzi Paşa 31 Ağustos 1922 tarihinde Başkomutanlığın teklifi ile TBMM tarafından Mareşal rütbesine yükseltilmiştir²⁸.

Mustafa Kemal Paşa, 2 Eylül 1922 cumartesi günü, ikinci vakti Fevzi ve İsmet Paşa ile birlikte üstü açık iki otomobille Uşak’a gelmiştir. Garp Cephesi

²⁰ **Türk İstiklal Harbi....**, s.10.

²¹ Tutsak, **a.g.e.**, s.20.

²² Mehmet Karayaman, **Uşak’ta Kuvâ-yı Milliye**, (İzmir: Uşak Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, 2009), s.76.

²³ **Türk İstiklal Harbi II. Cilt...**, s.3.

²⁴ Muhammet Erat, “Milli Mücadele’de Uşak”, **21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu**, Cilt: 1, (İstanbul: Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2001), s.317.

²⁵ Haşim Tümer, “Uşak’ın İşgali ve Sürgünler”, **Uşak Halk Eğitimi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, (Mart 1978), s.19.

²⁶ Uşak bu tarihten itibaren 2 yıl 2 gün Yunan işgali altında kalırken, Yunanlıların acımasızca yaptıkları mezalime maruz kalmıştır. Bkz: Mehmed Hocaoglu, **Belgelerle Yunan Barbarlığı**, (İstanbul: Berekât Yayınları, 1985), s.258-261.; Haşim Tümer, “Uşak’ta Yunan Vahşeti”, **Uşak Halk Eğitimi Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 4, (Eylül 1978), s.3-5.

²⁷ Karayaman, **Ön. ver.**, s.130.

²⁸ Tülay Duran, “TBMM’den Zafere, Görüşler, Emirler, Yazışmalar”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı:4, (Haziran 1985), s.16.

kumandanı İsmet paşa, Bacakların Zeki Beyin evinde, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ise Kaftancıların evinde karargâh kurmuştur. Mustafa Kemal Paşaya, Batı Cephesi kumandanı İsmet Paşa, Batı Cephesi Kurmay Başkanı Asım (Gündüz) Paşa, I. Ordu Komutanı Nureddin paşa ve IV. Kolordu komutanı Kemalettin Sami Paşa eşlik etmiştir. Aynı gün Başkumandanlık, Genelkurmay başkanlığı ve Batı Cephesi Komutanlığı Karargâhları da Dumlupınar'dan Uşak'a nakledilmiştir²⁹.

Mustafa Kemal Paşa, Murat dağlarına sığınan iki düşman kolordusunun döküntülerinin de kısaçtan sıyrılamayacağını³⁰ anlamasıyla birlikte, I. ve II. Ordu birliklerine, 1 Eylül 1922 günü “Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz’dir, ileri!” emrini verdi³¹. Böylelikle 2 yıl 2 gün düşman işgalinde kalan Uşak 1 Eylül 1922 tarihinde düşman işgalinden kurtulmuştur.

Bu sırada Beşinci Kafkas Tümeni Kumandanı Albay Dadaylı Halit(Akmansu) Tümeniyle birlikte Karacahisar ve çevresini ele geçirmeye devam ederken Elma dağı üzerinden büyük bir beyaz flama sallanır. Daha sonra yanlarına küçük bir Yunan Zabiti gelir ve General Trikopis’in teslim olacağını bildirir³². 3 Eylül Günü sabahı General Trikopis ve yanındaki subaylar³³, Uşak’a Başkumandan Mustafa Kemal Paşanın yanına³⁴ götürülmüşlerdir.

Cumhuriyetin ilan edildiğinde 15 bin nüfusa sahip olan Uşak’ta, Türklerin yanı sıra 948 Ermeni, 2928 Rum ve 53 diğer milletlerden insan mevcuttu³⁵. Ayrıca Kütahya vilayetinin Kazası konumunda olan Uşak, 1953 yılında il statüsüne kavuşmuştur.

²⁹ Karayaman, **a.g.e.**, s.133.

³⁰ Cemal Kutay, **Ege’nin kurtuluşu**, (İzmir: Boğaziçi Yayınları, 1981), s.135.

³¹ Mustafa Onar, **Atatürk’ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları II**, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995), s.364-365.

³² Dadaylı Halit Bey’in Anıları, “Trikopis Nasıl Teslim Oldu”, **Uşak Halk Eğitimi Dergisi**, Sayı:3, Cilt:1, (Temmuz 1978), s.7-8.

³³ B. Can, “Atatürk’ün Uşak’a Ziyaretleri”, **Uşak Sempozyumu**, Cilt: 1, (İstanbul: Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2001), s.380.

³⁴ Tutsak, **a.g.e.**, s.46.

³⁵ Erdoğan Solak, **XX. Yüzyılda Uşak**, (Uşak: Batıkol Matbaası, 2002), s.53.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNDE ADLİ TEŞKİLAT VE ŞER'İYE SİCİLLERİ

A. OSMANLI DEVLETİNDE ADLİ TEŞKİLAT

1. Tanzimat Öncesi Osmanlı'da Adli Teşkilat

Osmanlı Devleti'nin hukuk sistemi, örfi ve şer'i olarak iki ayaklı bir yapı üzerine bina edilmiştir. Fakat Osmanlı Devleti genel manada şer'i hukuk sistemini benimsemiştir. Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti Müslüman bir Türk devleti idi. Dolayısıyla kendisinden önceki Müslüman ve Türk devletlerinin hukuk sistemlerinden etkilenmiştir. Buradan Osmanlı Devletinin kendine has hukuk sisteminin olmadığı anlaşılmamalıdır. Nitekim Osmanlı Devleti kendisine geçmişinden miras olan hukuki değerleri geliştirerek ve gerekli değişiklikleri yaparak Osmanlı toplumunda tatbik etmiştir.

Osmanlı Devletinin adli teşkilatına etki eden ya da Osmanlı Devletinin kendisinden önceki Müslüman ve Türk devletlerine baktığımızda ise Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Memluklu gibi devletleri görmekteyiz. Bu devletlerin hukuk sistemleri ile Osmanlı Devletinin hukuk sistemi arasında benzerliklerin olduğu görülmektedir. Örneğin Emeviler döneminde davalar mahkemelerde tespit ve tescil edilmişti. Burada hüküm verme yetkisi ise kadıya verilmiştir. Kadı hukuki bir serbestliğe bağlı olmakla birlikte halifeye bağlı hareket etmiştir³⁶. Nitekim Osmanlı hukuk sisteminde de kadı hükümdarın taşradaki temsilcisidir. Verdiği hükümleri onun adına verir, yaptığı denetimleri onun adına yapardı. Bunun yanında Abbasilerde de yargı işlerine kadılar bakmıştır. Bağdat'ta bulunan kadıya başkadı yani "Kadı'l-Kudat" denilmiştir³⁷. Ayrıca Divanü'l-Mezalim bugünkü anlamda Yargıtay ve Danıştay'ın baktıkları işlere bakan devlet dairesi konumunda idiler³⁸. Bu kurumlar Osmanlı Devleti'ndeki Divan-ı Ahkam-ı Adliye (bugünkü manada Yargıtay) ile Şura-yı

³⁶ Hakkı Dursun Yıldız, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Cilt: 2, (İstanbul: Çağ Yayınları, 1986), s.567. ; Hamdi Savaş, **Emeviler, ve Abbasiler Devri**, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1993), s.50.

³⁷ Savaş, **a.g.e.**, s.133.

³⁸ Savaş, **a.g.e.**, s.132.

Devlet (bugünkü manada Danıştay) kurumlarına benzemektedirler. Dolayısıyla Osmanlı hukuk sisteminin bu ve buna benzer birçok yönü, kendinden önceki Müslüman ve Türk devletlerin hukuk sistemleriyle bağdaşmaktadır.

Osmanlı adli teşkilatının oluşumunda etkili olan faktörlerden kısaca bahsettikten sonra Osmanlı adli teşkilatının yapısına değinilecektir. Bu bağlamda Şer’iyye Mahkemeleri, Divan- Hümayun, Vezir-i Azam Divanları, Kazasker Divanları ile diğer geri kalan mahkemeler incelenmeye çalışılacaktır.

a. Şer’iyye Mahkemeleri

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren şer’i kaza usulünü benimsemiştir³⁹. Bu bağlamda Şer’iyye Mahkemeleri, Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarından Tanzimat dönemine kadar uzun yıllar her türlü hukuki ihtilafların çözüldüğü bir merci olmuştur⁴⁰.

Şer’iyye Mahkemelerinin oluşumunda ise fethedilen bölgelerin idari merkezine bir kadı tayin edilmek suretiyle o bölgenin adli teşkilatı oluşmuştur ki bu yapıya Şer’iyye Mahkemeleri adı verilmiştir⁴¹.

Şer’iyye Mahkemelerinin yapısı ve işleyişini şu alt başlıklar altında inceleyebiliriz.

1) Şeyhülislam

Sözlükte “yaşlı kimse, reis, bilge” anlamlarındaki şeyh ile İslam kelimesinden oluşan şeyhülislam⁴², 9. yüzyılda ortaya çıkan ve fetva ile şöhret kazanmış veya çok sayıdaki fakihin tasvibini almış olan fıkıh âlimlerine verilen bir şeref unvanıdır⁴³. Osmanlı Devletinin ilk ve son dönemlerindeki bazı dalgalanmalar bir tarafa

³⁹ Ahmet Akgündüz, “İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer’iyye Mahkemeleri ve Şer’iyye Sicilleri”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Sayı:14, (Ekim 2009), s.14.

⁴⁰ M. Akif Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, (Beşinci baskı. İstanbul: Hars Yayıncılık, 2005), s.83.

⁴¹ Bkz: Akgündüz, (2009), **a.g.m.**, s.14.

⁴² Mehmet İpşirli, “Şeyhülislam”, **TDVİA**, Cilt: 39, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), s.91.

⁴³ Mehmet Ali Ünal, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, (Altıncı baskı. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2005), s.101.

bırakılırsa, Osmanlı Devletinde ilmiye sınıfının ve dolayısıyla kaza teşkilatının da bir bakıma başı konumunda olan mercii, Şeyhülislamlık kurumudur⁴⁴.

Şeyhülislamın yetkilerine bakacak olursak,

1- Yürütme açısından, şeyhülislamın 1574 yılına kadar ciddi bir etkileri yoktur. Bu tarihe kadar müderrisleri, mevali denen kadılar ve müftüleri sadrazamlar tayin etmektedir. Diğer kadı ve müderrislerin tayini ise kazaskerlere bırakılmıştır. 1574 yılından itibaren ise şeyhülislam, kaza kadıları ve bazı küçük dereceli müderrisler dışında kalan mevali kadılarını, müderrisleri ve hatta kazaskerleri de tayin yetkisine sahip olmuşlardır⁴⁵.

2- Şeyhülislamın yargı yetkisi yoktur. Onların en önemli görevi fetva vermektir⁴⁶.

3- Örfi hukukun temelini teşkil eden içtihadî konularda kamu yararına uygun görüşün tercihi ve padişaha arz yetkisi şeyhülislamlara ait olmuştur⁴⁷.

Şeyhülislamlık makamına bağlı kethüda(kahya), devlet nezdinde şeyhülislamları temsil eden telhisçi ve halk tarafından fetva talep olduğunda bunları hazırlayan fetva emini gibi bürokratik bir kadrosu mevcuttu. Ayrıca şeyhülislam kanun çıkarma ve hukuki düzenlemeler konusunda padişahın en büyük yardımcısı konumunda olmuşlardır⁴⁸.

2) Kazaskerler

Kadî ve asker kelimelerinden oluşan kadı'l-asger tabiri kaynaklarda kadî-i asker veya kadılasâkir, kadılcünd, kadıleşker olarak da geçer. Ancak kelime Osmanlılar'da kâdî-i asker olarak yerleşmiş, günümüzde de kazasker şeklini almış ve yaygınlık kazanmıştır⁴⁹.

Osmanlı Devletinde önem arz eden kurumlardan birisi de kazaskerlik kurumudur. Kazaskerlerin, gerek kadıların tayinlerindeki görev ve yetkilerinin önemi

⁴⁴ Ahmet Akgündüz, Halil Cin, **Türk-İslam Hukuk Tarihi**, Cilt: 1, (İstanbul: Timaş Yayınları, 1990), s.269.

⁴⁵ Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, cilt:1, s.270-271.

⁴⁶ Yaşar Şahin Anıl, **Osmanlı'da Kadılık**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1993), s.22.

⁴⁷ Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, cilt:1, s.271.

⁴⁸ Ünal, **a.g.e.**, s.103.

⁴⁹ Mehmet İpşirli, "Kazasker", **TDVİA**, Cilt:25, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), s.140.

ve gerekse de kadıların vermiş oldukları bazı kararların kazaskerlerce bir temyiz mercii sıfatıyla incelenmesinin mümkün bulunması; ayrıca yine kazaskerlerin, kadılar tarafından bakılıp da çözülemeyen karışık bazı davaları çözümleme görevlerinin olması sebebiyle, bu makam bir bakıma hem zamanımızın üst derece mahkemelerinin ve hem de Adalet Bakanlığının fonksiyonlarını yerine getirdiği söylenebilir⁵⁰.

İmparatorluktaki bütün kadıların ve müderrislerin tayin, terfi ve azilleri ile ilgili konularda kazaskerler yetkiliydi. Kazaskerlerin emrinde bu işlerde kendilerine yardımcı olan tezkireci, ruznamçeci, matlabcı, tatbikçi, mektupçu ve kethüda denilen görevlilerden oluşan geniş bir kadrosu vardı. Kazaskerler bir yıl görevde kalırlardı. Ayrıca kazaskerlikten sonra gelinebilecek tek makam ise şeyhülislamlıktı⁵¹.

Divan-ı Hümayun üyesi olan kazaskerler, kadı ve müderris tayinlerinde önemli bir rol oynamaktaydılar. Ancak üstlendikleri bu idari görev ve yetkiler 16. yüzyıldan itibaren şeyhülislam lehine azalmış⁵², mevleviyet denilen büyük kadılıklara tayinler, belli bir dönemden sonra bizzat kazasker tayinleri de şeyhülislam tarafından yapılmaya başlanmıştır⁵³. Tanzimat sonrasında da kadı tayinlerinde yetkili olan kazaskerlere, 1854 yılından itibaren tayinleri şeyhülislama arz mecburiyeti getirilmiştir⁵⁴. Ayrıca kazaskerlik kurumu Rumeli ve Anadolu kazaskerliği olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Bunlardan Rumeli kazaskeri protokol bakımından Anadolu kazaskerinden daha önce gelirdi.

⁵⁰ Anıl, **a.g.e.**, s.25.

⁵¹ Ünal, **a.g.e.**, s.104.

⁵² Yetkisi daraltılan kazaskerler, kendi bölgelerindeki kaza kadılarını, askeri kassamları, alt rütbeli bazı müderrisler (20 lira – 40 lira akçe yevmiyeli) ile meslekleriyle ilgili bazı görevlileri tayin yetkisine sahip olmuşlardır. Bkz: Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, Cilt: 1, s.272-273.

⁵³ Aydın, **a.g.e.**, s.147.

⁵⁴ Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, Cilt: 1, s.273.

3) Mahkeme Görevlileri

a) Kadılar

Arapçada kazâ (kadâ) kökünden gelen kadı, fıkıh terimi olarak insanlar arasında meydana gelen çekişme ve davaları şer'î hükümlere göre çözümlemek için yetkili makamca tayin edilen kişiyi ifade eder⁵⁵.

Osmanlı adli teşkilatının temel taşı olan kadılar, bulundukları yerin hem hakimi, hem belediye başkanı, hem emniyet amiri, bazen hem mülki amiri ve de halkın her konuda müracaat edebileceği sosyal güvenlik makamıydı⁵⁶. Nitekim Osmanlı Devleti 16. Yüzyılda iki binden fazla kazaya ayrılmıştı. Dolayısıyla kadı yargı görevinin dışında, mülki, beledi, askeri, mali ve noterlik⁵⁷ konularında da yetkili olup, yukarıda da belirtildiği gibi halkın her konuda müracaat edebileceği bir sosyal güvenlik makamıydı. Kadılar halkla hükümet merkezi arasında bağlantıyı sağlayan kişilerdir. Nitekim halk hükümet merkezinden bir talepte bulunacağı zaman kadıya başvurmak suretiyle, kadı tarafından bu talepler merkeze iletilerek halkla hükümet merkezi arsında bağlantı sağlanmış olurdu⁵⁸. Fakat burada üstünde ağırlıklı olarak duracağımız mevzu ise, kadıların yargı görevleridir.

Kadılar, sultanın beraatı ile tayin edilirdi⁵⁹. Muhakemeyi yürütme ve hüküm verme konusunda Padişahın vekili olarak görev yaparlardı. Padişah, hâkimi görevden alma hakkına sahipti. Görevden alınmasını gerektiren bir sebebin bulunup-bulunmaması önemli değildi. Sultan, hâkimleri göreve atama ve görevden alma konusunda bir başkasına da yetki verebilirdi⁶⁰.

Kadı tayin edildiği bölge hudutları içinde ve vazifeli olduğu sürece görevlerini yerine getirmek mecburiyetindeydi. Görev hudutları ve süresi dışında

⁵⁵ Fahrettin Atar, “Kadı”, **TDVİA**, Cilt:24, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), s.66.

⁵⁶ Cin, Akgündüz, **a.g.e.**, s.274.

⁵⁷ Ünal, **a.g.e.**, s.106.

⁵⁸ Bkz: Mustafa Akdağ, “Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt:13, Sayı:1-2, (1955), s.49

⁵⁹ İlber Ortaylı, “Osmanlı Kadısı: Tarihi Temeli ve Yargı Görevi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:30, s.121.

⁶⁰ Bayındır, **a.g.e.**, s.85-86.

kadının vermiş olduğu hükümler geçerli değildi⁶¹. Görev hudutları içinde ise kesin hüküm verme yetkisine sahiptiler⁶².

Osmanlı Devletinde kadılık kurumu, “Büyük-Küçük kaza kadılıkları” ve “Sancak, Vilayet ve Eyalet Kadılıkları” olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Büyük-küçük kaza kadılıkları ise Rumeli, Anadolu ve Mısır’daki kazaların kadılıkları olarak üçe ayrılmıştır⁶³. Dolayısıyla kadılar bulundukları mevkiye göre derecelendirilmişlerdir.

İlk olarak Mevleviyet denilen büyük kadılıklara baktığımızda, bu kadıların büyük ve mühim eyaletlere, vilayetlere ve bazı önemli sancaklara tayin edildiklerini görmekteyiz. Buraya atanan kadılar mevleviyet rütbesine sahip olurlardı. Ayrıca bu kadıların yevmiyeleri de kendi içinde ikiye ayrılıyorlardı. Bunlardan ilki 300 akçeli mevleviyetler ki bunlara devriye mevalisi denirdi ve en düşük mevleviyetler bunlardır⁶⁴. İkincisi ise 500 akçeli mevleviyetlerdir ki bunlar en üst dereceli mevleviyetlerdir. Örneğin Sivas ve Silistre eyaletleri 300 akçelik mevleviyet iken, Tokat sancağı 500 akçelik mevleviyettir⁶⁵. Mevleviyetlerin en payeli olanı ise İstanbul kadılığıdır⁶⁶.

Kaza kadılıklarına baktığımızda ise en yüksek dereceli kadıya sitte ya da eşref-i kuzat denildiği görülmektedir. Bu kadılıkların 150 akçeli kadılıklar olduğu da bilinmektedir. Bu kadılıkların haricinde toprak kadıları adıyla bilinen seyyar kadılar ile bazı önemli dava ve şikayetleri dinlemek üzere merkezden görevlendirilen nehayif müfettişleri de mevcuttur⁶⁷.

Kadılar ile ilgili son olarak, kadılara yargılamada yardımcı olan görevlilere baktığımızda naib, şühûdü’l-hal, kassâm ve kâtibi görmekteyiz.

⁶¹ Aydın, **a.g.e.**, s.85.

⁶² Nevin Ünal Özkorkut, “Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devletine Girişi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:52, Sayı:4, (2003), s.147.

⁶³ Bkz: Feda Şamil Arık, “Osmanlılarda Kadılık Müessesesi 1”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı:8, (1997), s.10-11.

⁶⁴ Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, s.277.

⁶⁵ Arık, **a.g.m.**, s.11.

⁶⁶ Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, s.277.

⁶⁷ Akgündüz, **a.g.e.**, s.278.

b) Kadıların Yardımcıları

1- Naib

Naib, sözlükte “birini temsil etmek, birine vekâlet etmek” anlamındaki nevb (nibaye) mastarından türemiş ve “bir makamın sorumluluğunu asıl sahibi yerine geçici bir zaman için yüklenen kimse” demektir⁶⁸. Osmanlı adli teşkilatında kadı yardımcısı ve vekili olan naib, kadı tarafından belirlenir, Anadolu veya Rumeli kazaskeri tarafından tasdik edilirdi. Naibler genelde süresiz olarak tayin edilirdi, ancak belirli süreler içinde de görev değişiklikleri olurdu⁶⁹.

Naibler kadılara mahkemelerde vekâlet ettikleri gibi, bir olayla ilgili olarak keşif, teftiş ve tahkik için olay mahaline giderlerdi ki bu da kadıların maiyetinde çalışan naiblerin başlıca görevlerindendi⁷⁰.

2- Şühûdü'l-hal

Kadıların bir diğer yardımcısı da mahkemelerde yargılamaya bir anlamda müşahit sıfatıyla katılan şühûdü'l-haldir. Diğer İslam devletlerinde de varlığına şahit olunan ve içlerinde zaman zaman ileri gelen hukukçuların da yer aldığı bu tür şahitler mahkemeye intikal eden hukuki ihtilafın şahitleri değil, mahkemede yapılan yargılamanın gözlemcisidirler⁷¹. Ayrıca Batı toplumlarında mevcut olan ve hakimin kararlarına doğrudan etki eden “jüri” ile şühûdü'l-hal karıştırılmamalıdır. Çünkü Jüri mahkemenin daimi üyeleri olup, hâkimin kararlarına müdahil olabilmektedir. Oysaki şühûdü'l-hal gerektiğinde başvurulmuş yani her zaman mahkeme huzurunda bulunmayan bilgi kaynaklarıdır. Bunun yanında şühûdü'l-hal arasında bulunan kişiler hâkimin kararlarına doğrudan müdahil olmayıp sadece varlıklarıyla kararlarda etki sahibi olmuşlardır⁷².

3- Kassâm

Sözlükte “bölmek” anlamındaki kısmet mastarından türeyen kassâm “taksim eden, bölüştüren” manasına gelmektedir. İslam hukuk literatüründe ganimet, şirket

⁶⁸ Casim Avcı, “Nâib”, **TDVİA**, Cilt:32, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), s.311.

⁶⁹ Mehmet İpşirli, “Osmanlılar’da Naiblik”, **TDVİA**, Cilt: 32, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), s.312.

⁷⁰ İpşirli, **a.g.m.**, s.313.

⁷¹ Aydın, **a.g.e.**, s.90.

⁷² Ayrıntılı bilgi için bkz: Hülya Taş, “Osmanlı Mahkemesindeki ‘Şühûdü’l-Hâl’ Nasıl Değerlendirilebilir?”, **Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 44, (Kış 2008), s. 29-32.

ve miras gibi konularda her türlü menkul ve gayri menkul malı bölerek hisseleri belirli hale getiren kişi ya da resmi görevliye kâsım veya kassâm denilmiştir. Osmanlı uygulamasında kassam, miras davalarında bizzat dava mahaline giderek gerekli tahkikatı yapıp ihtilaf hakkında bir neticeye vardıktan sonra davayı hükme bağlayan ve terekeyi varisler arasında taksim eden şer’i memuru ifade etmektedir⁷³.

4- Katipler

Sözlükte ketb “yazmak” fiilinden türemiş olan katip, “yazı işleriyle uğraşan kimse, sekreter, yazıcı; bilgili kişi, noter” demektir⁷⁴. Kadının yardımcılarında bir tanesi olan mahkeme kâtipleri, kadının vermiş olduğu kararları bunlar için belirlenmiş usule (sakk usulüne) uygun olarak deftere geçirmişlerdir. Hukuk metinlerini yazma konusunda yetişmiş olan bu yardımcılar aynı tür davaların süratle yazılmasında ve böylece yargılama sırasında bir eksikliğin olmamasında önemli rol üstlenmişlerdir⁷⁵.

b. Divan-ı Hümayun

Divan-ı Hümayun, Padişahın hükümeti demektir⁷⁶. Divan-ı Hümayun bilindiği üzere saraya dâhil bir müesseseydi ve Osmanlı Devletinin en üst siyasi, idari ve hukuki kazai organıydı⁷⁷.

Divan-ı Hümayun’da idari, mali, askeri, örfi ve şer’i konular ile ülke ve toplumu ilgilendiren ve yöneticilerin kendi başlarına karar veremeyecekleri her türlü meseleler müzakere edilip karara bağlanırdı⁷⁸. Dolayısıyla Divan-ı hümayunların yapısı temyiz usulünü bize hatırlatmaktadır. Bunun yanında hem doğrudan divana başvuran veya ikinci defa yargılamayı haklı olarak talep edenler içinde, Divan-ı Hümayun bir istinaf mahkemesi görevini üstlenmiştir⁷⁹.

⁷³ Sait Öztürk, “Kassâm”, **TDVİA**, Cilt:24, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), s.579.

⁷⁴ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Kâtip”, **TDVİA**, Cilt: 25, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), s.49.

⁷⁵ Aydın, **a.g.e.**, s.91.

⁷⁶ Pakalın, **a.g.e.**, cilt:1, s.462.

⁷⁷ Aydın, **a.g.e.**, s.150

⁷⁸ Ünal, **a.g.e.**, s.52.

⁷⁹ Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, cilt:1, s.282.

Divan-ı Hümayun padişah divanı olduğundan daima onun bulunduğu yerde toplanmıştır. Padişahın sefere çıktığı zamanlarda seferde de divanın toplandığı olmuştur. Başlangıçta her gün toplanan divan, 16. Yüzyılın ortalarından itibaren cumartesi, pazar, pazartesi ve salı günleri olmak üzere haftada dört gün toplanmıştır. 18. Yüzyılın başlarından itibaren ise iyice azalan divan toplantıları, üç ayda bir kapıkulu ocaklarına maaş dağıtma esnasında ya da sefir kabulü vesilesiyle toplanır olmuştur. Bu dönemlerde devlet işlerinde Paşakapısı veya bab-ı âli denilen sadrazamlığın ve buradaki divanların ön plana çıktığı görülmektedir. Divan-ı Hümayun Fatih dönemine kadar bizzat padişahın, bu dönemden sonra ise veziriazamın başkanlığında toplanmıştır⁸⁰.

c. Veziriazam Divanları

Veziriazam devlet işlerinde padişahın mutlak vekili olup padişahın mührünü taşırdı. Veziriazam, siyasi ve askeri konularda geniş yetkilere sahipti ki devletin iç ve dış siyasetini yürütmek ve bununla ilgili politikanın belirlenmesi veziriazamın yetkisinde olmuştur⁸¹.

Divan-ı Hümayunun dışında veziriazamın başkanlığını yaptığı bir dizi divan daha vardır ki bunlar da zaman zaman adli veya idari mahkeme olarak görev yapmışlardır. Bu divanlara baktığımızda örfi ve şer'i konuların görüşüldüğü Cuma divanı; İstanbul, Galata, Eyüp ve Üsküdar kadılarının iştirakiyle toplanılan Çarşamba divanı karşımıza çıkmaktadır. Cuma Divanında, Divan-ı Hümayun'da görülemeyen bazı hukuki ihtilaflar da halledilmiş, Çarşamba Divanında ise İstanbul'da oturmakta olan kimselerin şikayetleri ve hukuki ihtilafları dinlenmiştir⁸².

d. Kazasker Divanları

İlk olarak Abbasilerde ortaya çıkan başkadılık (Kadı'l-kutadlık)⁸³ kurumunun yerini, Osmanlı Devleti'nde İslam'ın ilk asırlarında ordu kadılığı olarak kurulmuş

⁸⁰ Aydın, **a.g.e.**, s.151.

⁸¹ Ünal, **a.g.e.**, s.53.

⁸² Bkz: Aydın, **a.g.e.**, s.92-93.

⁸³ Bkz: Savaş, **a.g.e.**, s.133.

bulunan kazaskerlik kurumu almıştır. Kazaskerlik bir idari kurum olarak kadı tayinleriyle ilgilenmiş, Rumeli, Kuzey Afrika ve Kırım'daki kadılar Rumeli kazaskeri, Anadolu'daki kadılar da Anadolu kazaskeri tarafından tayin edilmişlerdir⁸⁴. Daha öncede belirttiğimiz gibi Kazaskerler bugünkü manada Adalet Bakanına tekabül etmektedir. Dolayısıyla Osmanlı Adli teşkilatı için önem arz etmektedir.

e. Diğer Mahkemeler

Osmanlı Devletinde Şer'iyye Mahkemelerinin ve yukarda belirtilen divanların yanı sıra gerek veziriazamların, gerekse diğer vezirlerin ülke içerisinde çoğu kere sefer vesilesiyle seyahat ederken geçtikleri yerlerde divan kurup dava dinledikleri de olmuştur. Seferde eğer padişah yoksa "Serdar-ı Ekrem" unvanını taşıyan veziriazamlar bu divanlara başkanlık ederdi ki bu divanlara ayak divanı da denilmiştir⁸⁵.

Ayrıca eyaletlerde Beylerbeyi başkanlığında toplanan Paşa divanları da mevcuttur. Bu divanlar mahalli bir idare mahkemesi ve kısmen de bir istinaf mahkemesi yapısındadırlar. Bu divanların yetkileri kısıtlı olmakla birlikte, Divan-ı Hümayun'un sınırlandırılmış şekilleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Burada alınan kararlar ise gerektiğinde Divan-ı Hümayun'da temyiz edilebilmiştir⁸⁶.

2. Tanzimat'tan Sonraki Gelişmeler

Osmanlı Devletinin zamanla askeri, iktisadi ve siyasi yönlerden zayıflamasıyla birlikte çeşitli alanlarda bozulmalar ve toplumda da sosyal çözümler meydana gelmiştir. Bu bozulmalardan yargı sistemi de nasibini almıştır.

⁸⁴ Aydın, **a.g.e.**, s.93.

⁸⁵ Ünal, **a.g.e.**, s.51.

⁸⁶ Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, cilt:1, s.282.

16. yüzyılın sonlarından itibaren bozulmaya başlayan Osmanlı toplumunda rüşvet ve iltimasın artması⁸⁷ ve kadılık makamına, işinde uzman olmayan kişilerin geçmesi⁸⁸, toplumun hukuka olan güveninin sarsılmasına yol açmıştır. Yönetimdeki ve yargıdaki bozulmaların artmasıyla birlikte, devlet adamları çeşitli arayışlar içerisine girmiş ve çeşitli yenilikler yapılmaya çalışılmıştır. Bu gelişmelerle birlikte Batı'nın da etkisiyle 1839 tarihinde Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir. Tanzimat Fermanı'yla birlikte hukuk ve yönetim alanlarında çeşitli ıslahatlar yapılarak yeni mahkemeler ve kanunlar oluşturulmuştur.

Tanzimat'la birlikte kurulan yeni mahkemeler ile birlikte Şer'iyye Mahkemelerinin yükünün azaltılmaya çalışıldığı düşünülebilir. Nitekim mahkemelere intikal eden dava sayısı ve çeşidindeki artıştan dolayı klasik Osmanlı mahkeme teşkilatı⁸⁹ bu yükü taşıyamaz hale gelmiştir. Dolayısıyla yeni mahkemeler kurularak Şer'iyye Mahkemelerinin yükünün azaltılması yoluna gidilmiştir. Bu süreçte çeşitli mahkemeler kurulurken bazı mahkemelerin de yetkileri kısıtlanmıştır.

Bu mahkemelere sırasıyla baktığımızda şunları görmekteyiz.

a. Ticaret Mahkemeleri

Bu mahkemenin kuruluşu, 1840 yılında ticari uyuşmazlıklara ayrı mahkemelerin bakması esası kabul edildikten sonra⁹⁰ İstanbul'da Ticaret Nezaretine bağlı olarak teşekkül ettirilen Ticaret Meclisi ile başlar⁹¹. 1847 ve 1848 yıllarında hazırlanan iki nizamname ile Ticaret Meclisleri Ticaret Nezareti'ne bağlı karma Ticaret Mahkemesi haline getirildi⁹². Bu mahkeme, yabancı devletlerin baskısıyla

⁸⁷ Bkz: Erdoğan Keleş, "Tanzimat Dönemi'nde Rüşvetin Önlenmesi İçin Yapılan Düzenlemeler(1839-1858)", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı:38, (Eylül 2005), s.260-262.

⁸⁸ Bkz: Hamiyet Sezer Feyzioğlu, Selda Kılıç, "Tanzimat Arifesinde Kadılık-Naiblik Kurumu", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt:24, Sayı:38, (2005), s.33-34.

⁸⁹ Aydın, **a.g.e.**, s.449.

⁹⁰ Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, cilt:1, s.289.

⁹¹ Aydın, **a.g.e.**, s.452.

⁹² Aydın, **a.g.e.**, s.452.; bkz: Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çeviren: Metin Kırıtlı, (Onuncu baskı. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007), 114.

ticaret nazırının başkanlığında yedisi yabancı uyruklu olmak üzere on dört üyeden oluşmaktaydı⁹³.

28 Temmuz 1850’de Ticaret Kanunu çıkarılarak⁹⁴, Ticaret mahkemeleri İzmir, Beyrut, Selanik, Kahire gibi şehirlerde de kurulmaya başlanmıştır. Bu durumla karşısında, 1850 Tarihli Ticaret Kanunnamesi’ne 1860 yılında eklenen bir zeyl ile bütün imparatorlukta Ticaret Mahkemeleri kurulmaya başlanmıştır⁹⁵. 1861 tarihinde yürürlüğe giren Usul-i Muhakeme-i Ticaret Nizamnamesi de, ticari yargılamanın esaslarını düzenlemiştir⁹⁶.

1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile her vilayette birer Meclis-i Ticaret teşekkül edince, hemen her yerde ticaret mahkemeleri açılmıştır⁹⁷. Bilindiği üzere başlangıçta tebaa ile yabancılar arasındaki hukuk davalarına da ticaret mahkemeleri bakmaktaydı. Fakat karma ticaret mahkemelerinin bu yetkisi, 1872’de 1000 kuruşu aşanlarla sınırlandırılmıştır. 1870’de Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Dâhili Nizamnamesi hazırlanarak, o zamana kadar karma ticaret mahkemelerinde görülen tüm davalar hukuk mahkemelerine tevdi edilmek istendi. Ancak bu karar nizamiye mahkemelerinde yabancı üye bulunmadığı için elçiliklerin yabancılar ile Osmanlı tebaası arasındaki hukuk davalarının ticaret mahkemelerinde görülmesi hususundaki ısrarıyla karşılaşıldı⁹⁸.

b. Nizamiye Mahkemeleri

Tanzimat sonrasında oluşturulan mahkemelerden birisi de Nizamiye Mahkemeleridir. Tanzimat öncesindeki sisteme baktığımızda, yargı yetkisinin tümünün Şer’iyye Mahkemelerinde olmadığını görmekteyiz. Divan-ı Hümayun, Eyaletlerdeki Paşa Divanları ve benzeri organlar da belli sınırlar içerisinde adli ve idari yargı yetkisini kullanmışlardır. 18. Yüzyılın sonlarına doğru bu organların önemi ortadan kalkınca, bunların yerine Şer’iyye Mahkemelerine yargı görevinde

⁹³ Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, cilt:1, s.289.

⁹⁴ Sedat Bingöl, “Osmanlı Mahkemelerinde Reform ve Ceride-yi Mehakim’deki Üst Mahkeme Kararları”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt:20, Sayı:1, (Temmuz 2005), s. 24.

⁹⁵ Aydın, **a.g.e.**, s.452-453.

⁹⁶ Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, Cilt:1, s.290.

⁹⁷ Aydın, **a.g.e.**, s.453.

⁹⁸ Nevin Ünal Özkorkut, “Kapitülasyonların Osmanlı Devleti’nin Yargı Yetkisine Getirdiği Kısıtlamalar”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:53, Sayı:2, (2004), s.91.

yardımcı olacak ve hatta çoğu sahalarda onun yerine geçecek organlar teşkil edilmiştir⁹⁹. Bu mahkemelerden birisi olan Nizamiye mahkemelerinin ilk çekirdeğini Tanzimat sonrasında çıkarılan ilk Ceza Kanunlarının uygulanması için 1854’de İstanbul’da kurulan Meclis-i Tahkikat oluşturmuştur¹⁰⁰.

Meclis-i Tahkikat adlı kurulların çoğalmasıyla birlikte Nizamiye Mahkemelerinin oluşumunu başlatan süreç başlamıştır. Meclis-i Tahkikat adlı kuruldanda sonra vilayetlerde ve sancaklarda birer Meclis-i Temyiz, kazalarda ise birer Meclis-i Deavi oluşturulmuştur. Bu oluşumları incelediğimizde, belli üyelerden oluşan ve Şer’iyye Mahkemeleri ile diğer özel mahkemelerin görevleri dışında kalan yargı işlerine bakabilen kurullar olduklarını görmekteyiz¹⁰¹.

1864 yılında ise batılların da etkisiyle Vilayet Nizamnamesi çıkarıldı¹⁰². Bu çıkarılan nizamnameyle kurumlar arası bir hiyerarşi oluşturulmuştur. Bu kurumlar ise şunlardır:

- 1- Kazalarda bulunan Deavi Meclisleri,
- 2- Sancaklarda bulunan Temyiz Hukuk Meclisleri,
- 3- Vilayet merkezlerinde bulunan Temyiz Divanları,
- 4- Dersaadet’te bulunan Divan-ı Ahkâm-ı Adliye.¹⁰³

Sancak merkezinde kurulan Temyiz Hukuk Meclisleri, O sancağa bağlı bulunan kazalardaki Deavi Meclisleri’nin temyiz mercii konumunda idi. Sancak merkezindeki uyuşmazlıklar bakımından ise Temyiz Meclisi Deavi Meclisinin yerini tutardı. Vilayet merkezinde kurulan Temyiz Divanlarında da, o vilayete bağlı bulunan sancaklardaki Temyiz Meclislerinde verilmiş olan kararlar temyiz edilecekti¹⁰⁴. Daha sonra 1869 yılında kurulan İcra Cemiyeti ve 1870 yılında kurulan Havale Cemiyeti ile yeni mahkemelerin teşkilatı tamamlanmış oldu¹⁰⁵. Son olarak 1879 tarihli Mehakim-i Nizamiyenin Teşkilat Kanunu ile nizamiye mahkemeleri kesin olarak teşkilatlandı¹⁰⁶. Bu kanun ile ülke genelinde mahkemelerde savcılıklar

⁹⁹ Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, Cilt:1, s.286.

¹⁰⁰ Aydın, **a.g.e.**, s.454.

¹⁰¹ Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, Cilt:1 s.286.

¹⁰² Aydın, **a.g.e.**, s.453.

¹⁰³ Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, Cilt:1, s.287.

¹⁰⁴ İbrahim Durhan, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler”, **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:12, Sayı:3-4, (Aralık 2008), s.82.

¹⁰⁵ Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, Cilt:1, s.287.

¹⁰⁶ Durhan, **a.g.m.**, s.82.

kuruldu. Aynı yıl çıkarılan Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Kanunu ile de savcılık kurumu görev ve yetkileriyle ayrıntılı olarak düzenlendi¹⁰⁷. 1875’de sadece İstanbul için düzenlenen avukatlık kanunu da bütün ülkede uygulanmaya başlamıştır¹⁰⁸. Bunun yanında Katib-i Adl denen noterler de 1878’de çıkarılan Mukavelat Muharrirleri Nizamnamesi ile Osmanlı hukukuna girmiştir¹⁰⁹.

1879 tarihli Mehakim-i Nizamiyenin Teşkilat Kanununa baktığımızda mahkemelerin iki dereceli oldukları görülmektedir. Bunlar:

1- Bidayet Mahkemeleri:

Bidayet Mahkemeleri ceza, hukuk ve ticaret diye üçe ayrılır. Ayrıca köylerdeki ihtiyar meclisleri ve Nahiyelerdeki Nahiye meclisleri de birer sulh dairesi olarak görevlerine devam edeceklerdir.

2- İstinaf Mahkemeleri:

Bu mahkemeler vilayetlerde bulunurlar. Merkezde ise ceza ve hukuk daireleri bulunan Temyiz Mahkemesi bulunur¹¹⁰.

c. İdari Yargı ve Şura-yı Devlet

Nizamiye mahkemelerinin temyiz mercii olarak kurulan Divan-ı Ahkam-ı Adliye¹¹¹ 1868 yılında Meclis-i Adliye’ye yeni bir şekil verilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Meclis-i Ahkam-ı Adliye ikiye ayrılarak Ahmet Cevdet Paşa’nın başkanlığında Divan-ı Ahkam-ı Adliye, Mithat Paşa’nın başkanlığında da Şura-yı Devlet¹¹² oluşturulmuştur¹¹³. Yeni düzenlemeye göre aile, miras, vakıf, şahsa karşı işlenen suçlar ve cezaları gibi hukuk-ı şahsiye davalarına Şer’iyye Mahkemelerinde

¹⁰⁷ Özkorkut, (2003), **a.g.m.**, s.150.

¹⁰⁸ Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, Cilt:1, s.288.

¹⁰⁹ Özkorkut, (2003), **a.g.m.**, s.154.

¹¹⁰ Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, Cilt:1, s.288.

¹¹¹ Bugünkü karşılığı Yargıtay’dır. Bkz: Durhan, **a.g.m.**, s.88.

¹¹² Bugünkü karşılığı Danıştaydır. Bkz: Durhan, **a.g.m.**, s.88.

¹¹³ Aydın, **a.g.e.**, s.454.

bakılmaya devam edilecek, bunların dışında kalan hukuki anlaşmazlıklara ise Divan-ı Ahkam-ı Adliye ve buna bağlı olarak kurulacak olan mahkemelerde bakılacaktı¹¹⁴.

Şura-yı Devlet 1868 yılında oluşumunu tamamlamış bir kurumdur¹¹⁵. Tanzimat döneminde Şura-yı Devlet kuruluncaya kadar idari yargıya Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye'nin ilgili birimi bakmaktaydı. Osmanlı Devletinde idari yargı ile müstakil olarak görevlendirilen ilk mahkeme Şura-yı Devlet olmuştur¹¹⁶. Şura-yı Devletin görevlerine baktığımızda ise şunları görmekteyiz:

- 1- Kanun ve nizamların layihalarını incelemek
- 2- İdari kanunları tetkik ederek kararlarını ilgili makamlara arz etmek
- 3- Devletle şahıslar arasındaki davaları yürütmek
- 4- Uyuşmazlık mahkemesi görevini ifa etmek
- 5- Kanun ve nizamlar hakkında danışma organı olmak
- 6- Memurları yargılamak
- 7- İlgili makamların talebi üzerine hukuki mütaalalar vermek
- 8- Bütçeleri denetlemek ve benzeri işleri yapmak¹¹⁷

Şurayı Devletin yapısı ise beş daireden oluşmakta idi. Bu daireler ise şunlardır:

- 1- Mülkiye, zabıta ve harbiye dairesi
- 2- Maliye ve Evkaf dairesi
- 3- Adliye dairesi
- 4- Nafia, ticaret ve ziraat dairesi
- 5- Maarif dairesi¹¹⁸

Bu saymış olduğumuz dairelerin sayısı kısa bir süre sonra Tanzimat, Muhakemat ve Dâhiliye daireleri olmak üzere üçe indirilmiştir. Ayrıca idari yargı

¹¹⁴ Osman Kaşıkçı, **İslam ve Osmanlı Hukukunda Mecelle**, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1997), s.45.

¹¹⁵ Mehmet Karaarslan, "Tanzimat ve Şurayı Devlet", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:54, Sayı:3, (2005), s.352.

¹¹⁶ Aydın, **a.g.e.**, s.454-455.

¹¹⁷ Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, cilt:1, s.288-289.

¹¹⁸ Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, Cilt:1, s.289.

kurumu olmasının yanı sıra ihtiyaç duyulan kanun ve yönetmeliklerin hazırlanması da bir süre Şura-yı Devletin görev ve yetki alanı içinde olmuştur¹¹⁹.

d. Şer'iyye Mahkemeleri

Şer'iyye Mahkemeleri bilindiği üzere Osmanlı ülkesindeki yargı gücünü tek başına denecek kadar müstakil olarak kullanmış bir kurumdur. Fakat Nizamiye Mahkemelerinin kurulması, Şer'iyye Mahkemelerinin görev alanını daraltmıştır.

Tanzimat'la birlikte görev alanı daraltılan Şer'iyye Mahkemelerinin yanı sıra kadıların da idari mahalli idare yetkisi kaldırılmıştır¹²⁰. Nitekim kadılar Tanzimat öncesinde, belli bir yönetim biriminin(kaza, sancak ya da vilayet) başına tayin edilip, idari yönden başında bulundukları yerin yönetimini elinde bulundururlardı¹²¹. Dolayısıyla kadıların elinde bulundurdıkları bu yetki kaldırılmış olup, kadılar Şeyhülislama bağlanmışlardır¹²².

1855 tarihli bir Nizamname ile kadı ve naiplerin rütbe itibariyle beş sınıfa ayrılacağı, her bir sınıfa uygun kazalar tahsis edileceği, her bir sınıfa mensup kadıların kendisine mahsus kazalara tayin edilip başka sınıfa mahsus kazalarda görev yapamayacağı, buna dair hiçbir taraftan hatır ve iltimasa itibar olunmayacağı belirtilmiştir¹²³. Burada belirtilen kadıların tayin yerlerine bakacak olursak, şöyle bir sıralamanın olduğu görülmektedir:

- 1- Birinci Sınıf : Mevleviyet kadıları ile kibar-ı müderrisin olanlar, vilayetlere ve büyük sancaklara tayin edileceklerdi.
- 2- İkinci Sınıf : Devriye mevalileri, müderrisler ve eşref'ül-kuzat olanlar, kaymakamlık bulunan kazalara tayin edileceklerdi.
- 3- Üçüncü Sınıf : Önceden kadılık yapmamış mevaliler, müderrisler ve imtihanla eşref'ül-kuzat olduğunu ispat edenler, kaymakamlık bulunmayan büyük veya bulunan küçük kazalara tayin edileceklerdi.

¹¹⁹ Aydın, **a.g.e.**, s.455.

¹²⁰ Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, Cilt:1, s.283.

¹²¹ Arık, **a.g.m.**, s.25.

¹²² Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, Cilt:1, s.283.

¹²³ Ekrem Buğra Ekinci, **Osmanlı Mahkemeleri(Tanzimat ve Sonrası)**, (İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2004), s.260-261.

- 4- Dördüncü Sınıf : Daha aşağı rütbelerde bulunanlar küçük kazalara tayin edileceklerdi.
- 5- Beşinci Sınıf : Yeni göreve başlayanlar geriye kalan kazalara tayin edileceklerdi¹²⁴.

Bu sınıflandırmayla birlikte çeşitli zamanlarda çıkarılan nizamnamelerle kadıların yetki alanları kısıtlanmıştır. Buna binaen 1859 tarihinde çıkarılan kanunname ile Evkaf, Kassam ve Kazasker mahkemeleri ile İstanbul'daki şer'i mahkemelerin görev alanları belirlenmiştir. Daha sonra ise 1873 tarihinde çıkarılan Hükkam-ı Şer'iyye Nizamnamesi ile hâkimlerin sınıf ve rütbeleri yeniden düzenlenmiştir. Burada belirtilen nizamnamelerdeki hükümler 1855 tarihinde belirlenen hükümlerin genişletilmiş şekli olup yer yer değiştirilmiştir¹²⁵. Bu zaman zarfında Nizamiye mahkemelerinin açılması da bu süreçte etkili olmuştur. Fakat Nizamiye mahkemelerinin yaygınlaşmasıyla Nizamiye ve Şer'iyye Mahkemelerinin yetki alanlarının belirlenmesinde bazı sorunlar çıkmıştır.

Nizamiye ve Şer'iyye Mahkemeleri arasında yetki problemi bazı görev taksimatlarıyla çözülmüştür. Bu dağılıma baktığımızda ise, Şer'iyye Mahkemeleri sadece vakıf mallarının aslına, hacre, vasiyete, vasi tayin ve azline, yetim mallarına, vakıfların borç ilişkilerine, miras hukukuna ve diğer şer'i haklara bakabileceklerini, diğer konularda ise nizamiye mahkemelerinin yetkili olduklarını görmekteyiz¹²⁶.

Şer'iyye Mahkemelerinin hangi kuruma bağlı olacağı konusunda problemlerin çıktığı aşikârdır. Nitekim bu mahkemeler başlarda Kazaskerliğe bağlı bir kurum olarak çalışmış olduğu bilinmektedir¹²⁷. 1873 yılında Şer'iyye Mahkemelerinin bir üst mahkemesi mahiyetinde bulunan ve yüksek bir şer'i mahkeme olan Meclis-i Tetkikat-ı Şer'iyе'nin kurulmasıyla, bu meclis fetvahaneden kendisine havale edilecek olan dava ve meseleleri bir temyiz mahkemesi olarak incelemiştir. Şer'i mahkemelerinin kararlarında, şer'i hükümlere aykırı bir durum olduğunda ise bu meclis Şeyhülislama oluşan problemi arz etmiştir¹²⁸.

¹²⁴ Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, Cilt:1, s.284.

¹²⁵ Bkz: Ekinçi, **a.g.e.**, s.262-263.

¹²⁶ Bkz: Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, cilt:1, s.285.

¹²⁷ Bkz: Anıl, **a.g.e.**, s.26-28

¹²⁸ Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, cilt:1, s.285.

Kazaskerlikten sonra Şer'iyye Mahkemelerinin Şeyhülislam'a bağlılığı ise 20. Yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir¹²⁹.

1913 yılında çıkarılan Kanun-u Muvakkat ile Şer'iyye Mahkemelerinin teşkilat ve görevleri yeniden düzenlenmiştir. Sınırlı süreli kadılık düzeni kaldırılarak, kadılık için 25 yaşını doldurma şartı getirilmiştir. 1916 yılına gelindiğinde ise kazaskerlik ve evkaf mahkemeleri de dahil olmak üzere bütün Şer'iyye Mahkemeleri, Adliye Nezaretine bağlanmış ve Temyiz mahkemesinde yeni bir daire teşkil olunmuştur. 1919 tarihli kararname ile tekrar şeyhülislama bağlanan Şer'iyye Mahkemeleri 1924 yılında kapatılmışlardır¹³⁰.

B. ŞER'İYE SİCİLLERİ

1. Tanımı ve Özellikleri

Osmanlı Devletinde kazalarda görev yapan kadıların vermiş oldukları i'amların, hüccetlerin; devlet merkezinden gelen bütün ferman, emir ve tebliğlerin kaydedildikleri defterlere şeriyye sicilleri¹³¹, kadı defterleri, mahkeme defterleri ve zabt-ı vekayi sicilleri¹³² denilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde şer'iyye Sicilleri 15. asırdan başlayarak 20. Asrın ilk çeyreğine kadar çok uzun bir zaman dilimini ihtiva etmektedir. Türk tarihi, iktisadi, siyasi, sosyal ve hukuki hayatını ihtiva eden kararları içermesi açısından da bu siciller, Türk kültür ve tarihinin temel kaynakları arasında yer alır¹³³. Dolayısıyla Şer'iyye Sicilleri Osmanlı dönemindeki ekonomik, sosyal ve kültürel hayatın en güzel belgelerini içermektedir¹³⁴. Nitekim Osmanlı devletinin geniş sınırları içerisinde yer alan onlarca eyalet ve sancaklarla yüzlerce kazadan beş asırdan fazla

¹²⁹ Aydın, **a.g.e.**, s.455.

¹³⁰ Bkz: Akgündüz, Cin, **a.g.e.**, cilt:1, s.285-286.

¹³¹ İsmet Binark, **Arşiv ve Arşivcilik Bilgileri**, (Ankara: T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı Yayınları, 1980), s.66.

¹³² Abdülaziz Bayındır, **İslam Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)**, (İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1986), s.1.

¹³³ Ahmet Akgündüz, **Şer'iyye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Kataloğu Ve Seçme Hükümler**, Cilt: 1, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1988), s.11.

¹³⁴ Osman Ersoy, "Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 3-4, (1963), s.3.

bir süre içerisinde meydana gelen on binlerce defterden toplam yirmi bin kadarı günümüze ulaşabilmiştir.¹³⁵ Bu açıdan Osmanlı tarihine büyük ölçüde ışık tutan bu önemli belgelerin büyük bir hassasiyetle korunması gerekir. Ayrıca 1990'lı yıllarda Ankara Milli Kütüphanede toplanmış olan defterler, bugün İstanbul'da Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı bünyesindeki depolara aktarılmıştır.

Şer'iyye sicillerini daha detaylı inceleyecek olursak, bu sicillerin Osmanlı tarihi kaynakları arasında ne kadar önem arz ettiğini görebiliriz. Çünkü merkezle yapılan belli başlı yazışmaların, halk dileklerinin, fermanların, kanunnamelerin ve şer'i hüccetlerin geçirildiği bu sicil defterleri incelenmeden, imparatorluğun idari ve içtimai tarihini tam anlamıyla ortaya çıkarmak imkânsızdır¹³⁶. Ayrıca şer'iyye sicilleri bölge ve şehirlerin sosyal yapısının monografik olarak araştırılabilmesi için vazgeçilmez özgün kaynaklardır. Bu mahkeme kayıtları sadece Osmanlı kanunlarının uygulanmasını değil, gündelik hayatın, sosyal ve siyasal müesseselerini en gelişmiş şekliyle yansıtabilme özelliğine sahiptirler¹³⁷.

Bu bilgilerin haricinde şer'iyye sicilleriyle ilgili olarak "Mahzar, Sicil ve Sakk" terimlerinden de kısaca bahsetmekte yarar vardır.

Mahzar kavramına baktığımızda sözlük anlamı itibariyle huzur yeri, bir büyük zatın önü, hazır olmak¹³⁸ gibi anlamlara gelmektedir. Mahzarın terim anlamı ise yüksek bir makama sunulmak üzere birden fazla kişinin birlikte hazırlamış ve imzalamış olduğu dilekçe¹³⁹ olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sicil kavramına bakıldığında ise sözlük anlamının mahkemede veya başka resmi dairelerde evrakların kaydının yapıldığı büyük defter veya dosya olduğu görülmektedir¹⁴⁰. Sicil kavramının Osmanlı Devletindeki kullanımına baktığımızda ise Şer'iyye Sicilleri (sicilat-ı şer'iyye), kadı defterleri, mahkeme defterleri, zabt-ı vekayi sicilleri veya sicilat defteri karşımıza çıkmaktadır ki bu terimlerin hepsi aynı özelliklere sahip olup, bu defterler insanlarla ilgili bütün hukuki olayları, kadınların

¹³⁵ Şer'iyye Sicillerinin, bugün 30.000 civarında olduğuna dair bilgi verenler de olmuştur. Bkz: M. Emin Yolalıcı, **Türk Tarihinin Kaynakları**, (Samsun: Eser Yayınevi, 2006), s.132

¹³⁶ Halil İnalçık, "Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, (1943), s.89.

¹³⁷ Hayri Erten, "Sosyolojik Veri Olarak Şer'iyye Sicillerinin Değerlendirilmesi", **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Dergisi**, Sayı:10, (2000), s.532.

¹³⁸ Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989), s.1302.

¹³⁹ İsmail Parlatur, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, (Ankara: Öncü Baskıevi, 2009), s.1000.

¹⁴⁰ Parlatur, **a.g.e.**, s.1509.

verdikleri karar suretlerini, hüccetleri ve yargıyı ilgilendiren çeşitli yazılı kayıtları ihtiva etmektedirler¹⁴¹.

Sakk kavramı ise sözlükte i'lam, berat, kadı hücceti ve bu gibi yazılardaki deyimler; belge, senet, vesika¹⁴² gibi anlamları ifade etmektedir. Şer'i mahkemelerin sicile kaydettiği veya yazılı olarak tarafların eline verdiği her çeşit belgenin düzenlenmesinde ve yazılmasında takip edilen yazım usulüne veya bu çeşit yazılı belgelere ise Sakk-ı Şer'i denilmiştir¹⁴³. Dolayısıyla Osmanlı Devleti sicillerde takip edilmesi gereken usulü belirleyerek belgelerin bir düzen içinde tutulmasını sağlamıştır.

2. Şer'iyye Sicillerindeki Belge Çeşitleri

Şer'iyye sicil defterlerinde mevcut olan yazılı kayıtları önce iki ana gruba ayırabiliriz. Birincisi; kadılar tarafından inşa edilerek yazılan kayıtlardır. Bunlar da kendi aralarında hüccetler, ilamlar, maruzlar, müraseleler ve diğer kayıtlar diye beşe ayrılır. İkincisi; kadıların kendilerinin inşa etmedikleri, idari görevleri gereği kendilerine hitaben gönderildiği için sicile kaydedilen fermanlar, tayin beratları, buyrultular ve diğer hüküm çeşitleridir¹⁴⁴.

a. Kadı Tarafından Yazılanlar

1) İlamlar

Arapça “ilm” kökünden gelen “i'lam”ın kelime manası, “bildirme, anlatma” demektir. Hukuk terimi olarak ise i'lam, bir davanın mahkemece nasıl bir hükme bağlandığını gösteren belgeyi ifade eder¹⁴⁵. İlâm, hakim bir davada şer'i hukuka göre verdiği hükmünü ve üstünde imza ve mührünü taşıyan bir vesikadır. Davacının davasını, dayandığı delilleri, davalının cevabını ve eğer müdafaada bulunmuşsa dayandığı delilleri ve sonuç bölümünde de gerekçeli olarak, hakim hükümünü ihtiva

¹⁴¹ Bkz: Ahmet Akgündüz, “İslam Hukukunun Osmanlı Devleti'ndeki Tatbiki: Şer'iyye Mahkemeleri ve Şer'iyye Sicilleri”, **Türkler**, Cilt: 10, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), s.57.

¹⁴² Parlatır, **a.g.e.**, s.1447.

¹⁴³ Akgündüz, **a.g.m.**, s.58.

¹⁴⁴ Akgündüz, **a.g.m.**, s.59.

¹⁴⁵ Mübahat S. Kütükoğlu, **Osmanlı Belgelerinin Dili(Diplomatik)**, (İkinci baskı. İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yayını, 1998), s.345.

eder¹⁴⁶. Ayrıca herhangi bir yerel meseleyi üst makamlara bildirmek için kadı tarafından yazılan belgeye de ilam denilir. Bu tür ilamlar bir şahsın şikayetini, sosyal bir olayı, bir verginin affını vb. konuları ihtiva edebilir.

İ'lam belgelerini diğer Şer'iyye Sicil kayıtlarından ayıran en önemli özellik, hakimin verdiği kararı ihtiva etmesidir. Hâkimin kararını ihtiva eden her belge i'lamdır; hüccet, maruz veya bir başka belge çeşidi değildir¹⁴⁷.

İ'lamlar şu unsurlardan oluşmaktadır:

a) Hakimin İmza ve Mührü

Hakimin imza ve mührü i'lamlarda belgenin altında yer almaktadır¹⁴⁸. İmza, hakimin kendi eliyle yazmış olduğu ismi ile künyesinden ibarettir. Mühür de aynen imza gibi kendi ismini, babasının ismini ve bazen kısa bir dua cümlesini ihtiva eder¹⁴⁹.

b) Davacının Adı ve Adresi

Önce davaya konu olan şahsın adresi(şehir, kasaba ve Mahallesi)¹⁵⁰, sonra ise adı ve babasının adı yazılır. Eğer davacı başka bir şehir halkından ise memleketi belirtilir ve davanın görüldüğü Mahalleye ne için geldiği, halen nerede oturduğu kaydedilir¹⁵¹.

Örnek olarak;

*“Uşak Kazasının Kamer Mahallesi sakinelerinden ve zatı vekalet senedinde isimleri muharrer müsliminin tarifleriyle muarrefe Hacı Mehmed Osman kerimesi Zeliha binti Osman...”*¹⁵²

¹⁴⁶ Bayındır, **a.g.e.**, s.3.

¹⁴⁷ Akgündüz, **a.g.m.**, s.62.

¹⁴⁸ Akgündüz, **a.g.m.**, s.63.

¹⁴⁹ Bayındır, **a.g.e.**, s.3.

¹⁵⁰ Kütükoğlu, **a.g.e.**, s.345.

¹⁵¹ Bayındır, **a.g.e.**, s.4.

¹⁵² Milli Kütüphane Başkanlığı, Uşak Şer'iyye Sicili, Defter No: 10, Mikrofilm No: 8296, varak. 6/b. ; Bu dipnottan sonra 10 Numaralı Uşak Şer'iyye Sicili, “UŞS 10” şeklinde, varak ise “vr.” şeklinde kısaltılacaktır.

c) Dava Konusu (Davacının iddiası)

Bu kısımda davacının bir ya da birden fazla olan celselerde ileri sürdüğü iddiası ve ifadeleri yer almaktadır. Bu kısım nişan, evlilik, talak, tefrik, muhallâa, nafaka, mehir ve velayet gibi aile hukukunu ilgilendiren konulardan; veraset, vasi tayini ve tereke taksimi gibi miras hukukunu ilgilendiren konulardan ya da ceza hukukunu ilgilendiren konulardan oluşmuştur.

d) Davalının Cevabı

Davalı, davacının iddiasını ya kabul eder veya reddeder. Yahut iddiayı hükümsüz bırakacak şekilde karşı dava (def) açar. Bu üç şekilden her biri ilamlarda belirtilir¹⁵³. Davalı iddiayı tamamen reddetmişse durum i'lamda “gıbbe’s-sual ve akîbe’l-inkâr” ve benzeri formülle belirtilir. Davalı iddianın bir kısmını kabul ve bir kısmını da reddetmiş olabilir. Ya da davalı davacının iddiasını aynen kabul etmiş olabilir. Bu durumda davalının ikrarı i'lama aynen yazılır. Son ihtimal olarak da davalı, davacının iddiasını kabul veya reddetmek yerine karşı dava açmış olabilir. Genellikle “gıbbe’s-sual mezkur cevâbında deyü dava-yı def ile mukâbele edecek lede’l-istintak ve akîbe’l-inkar” şeklinde formüle edilmiş bir üslup kullanılır¹⁵⁴.

10 numaralı Uşak şer’iyye sicilinde genel itibariyle “Lede-s-suâl” tabiri kullanılmıştır. “*Müdde-î aleyh Hüseyin’den lede-s-sual zevcem mezbure Ümmü Gülsümü tarih-i mezkurda tatlik ettim ve şimdiye kadar...*” diye devam eden bu örnekte, Ümmü Gülsüm’ün kendisini boşadığı iddiasını kabul eden Hüseyin, Ümmü Gülsüm’ün diğer iddialarını inkar etmiştir¹⁵⁵. Burada formülize edilen kelime “Lede-s-suâl (soruldukda¹⁵⁶)”dır.

e) İspat

İ'lamda yer alması gereken hususlardan birisi de kararın gerekçesi demek olan ispat vasıtalarıdır. İddiayı ispat edecek vasıta demek olan delil, i'lamda

¹⁵³ Bayındır, **a.g.e.**, s.5.

¹⁵⁴ Akgündüz, **a.g.m.**, s.63.

¹⁵⁵ **UŞS 10**, 101/1.

¹⁵⁶ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, (yirmi birinci baskı. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2004), s.546.

genellikle “gıbbe’s-sual ve akıbe’l-inkar müdde-î mezburdan müddeasına mutabık beyyine talep olundukda” ifadesiyle istenir¹⁵⁷.

Örnek olarak;

“*müdde’iyye-i mezbûreden vefât müdde’âsına mutâbık beyyine talep olundukda...*”¹⁵⁸. Bu şekilde beyyine talep edildikten sonra, mahkeme başka bir tarihe ertelenerek şahitlerin belirtilen tarihte mahkeme huzurunda hazır bulunmaları istenir. Bazı durumlarda şahitlerin mahkeme huzurunda hazır bulunmamaları sebebiyle mahkeme, uzun celseler sonucunda karar vermiştir.

f) Hüküm

İ’lamda daha önce verilen bilgiler hükmün gerekçesi kabul olunmakta ve ayrıca bir gerekçe yazılmamaktadır. Hakimin dayanmak zorunda olduğu şer’i hükümler fıkıh kitaplarında belli olduğundan burada hakim, hangi kitabın hangi hükmüne, yahut hangi müctehidin kavline dayandığını belirtmez¹⁵⁹. Eğer davada ispat vasıtası şahitlik ise bu durum kararda “tenbih” ifadesi olarak yer alır. Çoğu durumda “hükmolundu, kazâ olundu” ve benzeri ifadeler de kullanılabilir¹⁶⁰.

Örnek olarak;

“...Mustafa Efendi’ye tenbih olunduğu tescil ve imla olundu.”¹⁶¹, “...mezbure Ayişe Hanım’ın zevc-i aharla izdivacına izin verildi”¹⁶², “...müdir-i mümaileyh Mehmed Sadık Efendi’ye tenbih olundu.”¹⁶³ gibi ifadelerle hakim hükmünü belirtir.

g) Tarih

Tarih, ya Arapça olarak yazıyla yazılır veya bugünkü tarih atma şekillerine benzer bir şekilde atılırdı¹⁶⁴.

“*Fi 15 Nisan Sene 39*”¹⁶⁵ Miladi 15 Nisan 1923.

¹⁵⁷ Akgündüz, **a.g.m.**, s.63.

¹⁵⁸ UŞS 10, vr. 25/b

¹⁵⁹ Bayındır, **a.g.e.**, s.10.

¹⁶⁰ Akgündüz, **a.g.m.**, s.64.

¹⁶¹ UŞS 10, vr. 26/a

¹⁶² UŞS 10, vr. 34/b

¹⁶³ UŞS 10, vr. 38/a

¹⁶⁴ Bayındır, **a.g.e.**, s.11.

¹⁶⁵ UŞS 10, 6/b

“*Fi 9 Kâmunusani Sene 340*”¹⁶⁶ Miladi 9 Ocak 1923.

“*Fi’l-yevmi’l-’işrîne min şehri Şevvâli’l-Mükerrem li-sene semânin ve ‘işrîne ve selâse mietin ve elf*”, Hicri Şevvâlu’l-Mükerrem 1328, Miladi 25 Ekim 1910.

h) Şuhûdü’l-Hal

İspat vasıtası şahitlik ise i’lâmın içinde veya i’lâmın sonunda şahitlerin ismi yazılmıştır¹⁶⁷. Fakat bu uygulama her zaman yapılmamıştır.

“Şuhûdü’l-hâl:

Akkeçili Karyesinden Velioğlu Ramazan

Omurcadan Ömer Paşa oğlu Salih

Karyeden Ahmetçe oğlu Kamil ve Hüseyin

Ve Sarı Mehmet oğlu Şükrü”¹⁶⁸

Şuhûdü’l-hal ibaresi yazılırken şin harfi satırın beşte dördünü kapsayacak şekilde bir taraftan diğer tarafa uzatılır ve şin’in noktaları olmaz. Yazının geriye kalan kısmı, satırın sonuna istif edilir. Hatta vesikaların büyük çoğunluğunda şuhûdü’l-hal yazısı klişeleşmiş ve satır boyunca uzanan ve sonunda bir iki kıvrım bulunan bir çizgi haline dönüşmüştür¹⁶⁹.

2) Hüccetler

Hüccet bir davayı ispat eden şahitlik, yemin¹⁷⁰, delil¹⁷¹ anlamlarına gelmekte olup, bir iddianın doğruluğunu ispat için gösterilen resmi vesikadır¹⁷². Şer’iyye sicillerindeki anlamıyla hüccet, kadının hükmünü ihtiva etmeyen, taraflardan birinin ikrarını ve diğerinin bu ikrarı tasdikini havi bulunan ve üst tarafında bunu düzenleyen kadının mühür ve imzasını taşıyan yazılı belgedir¹⁷³.

¹⁶⁶ UŞS 10, vr. 88/a

¹⁶⁷ Akgündüz, a.g.m., s.64

¹⁶⁸ UŞS 10, vr. 12/b.

¹⁶⁹ Bayındır, a.g.e., s.11.

¹⁷⁰ Bayındır, a.g.e., s.12

¹⁷¹ Devellioğlu, a.g.e., s.388.

¹⁷² Dini, İlmî, Felsefî Yeni Ansiklopedi, Cilt: 1, (İstanbul: Timaş Yayınları, 1989), s.496.

¹⁷³ Akgündüz, a.g.m., s.60.

Tanziamattan sonraki Osmanlı mevzuatında hüccet tabiri yerine senet mefhumu da kullanılmıştır. Şer’i hüccetlerde “Senedat-ı Şer’iyye” denmiştir. Ancak bu ma’na hüccetin hukuk terimi olarak zikredilen manasıdır. Halk dilinde, hükmü ihtiva etsin etmesin üst tarafında hâkimin imza ve mührünü taşıyan her belgeye hüccet denegelmiştir. Başbakanlık Osmanlı arşivindeki kayıtlar, bu son manaya göredir¹⁷⁴.

Şer’iyye sicillerinde kayıtlı bulunan hüccetler bey’, nafaka, vasiyet, vekalet, ikrar, istidane, sulh, vasi ve kayyım tayini, ferağ-ı kat’i, ferağ bi’l-vefa, fekk-i vefa, ikale, icare, kefalet, havale-i deyn, hibe ve teslim, tahmil-i şehadet, isbat-ı rüşd, ibra, akd-i müzaraa, akd-i müsakat, müdarebe ve daha bir çok isimle hüccetler tanzim edilmiştir. Bunların her biri gerektiğinde bir vesika olarak kullanılmaktadır¹⁷⁵.

3) Maruzlar

Şer’iyye sicillerinde hüccet ve i’lamlardan farklı ve genellikle ifade ve şekil itibariyle i’lamlarla karıştırılabilen bir belge çeşidi de maruzlardır. Maruz kelime anlamı itibariyle arz edilen şey demektir. Terim olarak ise biri asıl diğeri tâli olmak üzere iki manası mevcuttur. Tâli manası şudur: İ’lamların birçoğu icra makamına hitaben yazılarak onlara arz edildiğinden i’lamlara da maruz adı verilebilmektedir. Mesela İstanbul müftülüğü Şer’i Siciller arşivindeki hususi Maruzat defterleri birer i’lamat defterleridir¹⁷⁶.

Maruzun asıl manası ise şöyledir: Kadı tarafından kaleme alındığı halde kadının kararını ihtiva etmeyen ve hüccet gibi hukuki bir durumun tesbiti açısından yazılı delil olarak kabul edilemeyen ve sadece kadının icra makamlarına idari bir durumu arz ettiği yazılı kayıtlara veya halkın icra makamına yahut kadıya hitaben yazdığı şikayet dilekçelerine denir. Kısaca astın üste yazdığı bir isteği veya bir durumun arzını havi yazılı belge ve kayıtlardır¹⁷⁷.

Ayrıca halk tarafından mahkemelere çeşitli konularda yapılan şikayetler, hâkimin emriyle görevliler tarafından yapılan keşif ve tahkikat raporları ve naiblerin,

¹⁷⁴ Akgündüz, **a.g.m.**, s.60.

¹⁷⁵ Bayındır, **a.g.e.**, s.12.

¹⁷⁶ Akgündüz, **a.g.m.**, s.65.

¹⁷⁷ Akgündüz, **a.g.m.**, s.65.

daha çok ceza konularında yürüttükleri soruşturma ve hakimın tasvibine bağılı olarak verdikleri hükümler ve hakimlerin, bir üstlerine arz ettikleri konular hep maruz başlığı altında sicil defterlerine kaydedilmiş bulunmaktadır. Muhakemenin safhalarıyla ilgili daha geniş bilgi, kaza dâhilinde işlenen suçlar ve yapılan gayr-i meşru davranışlar ancak bu maruzların incelenmesiyle tespit edilebilir¹⁷⁸.

b. Merkezden Gelen ve Diğer Makamlardan Çıkan Belgeler

1) Padişahın Gelen Emir ve Fermanlar

Padişahın emir ve fermanları, şer'îye sicillerinde de “evamir ve feramin” diye zikredilen belgelerdir. Bu emir ve fermanlar umumi olduğu gibi şahıslara karşı da hitap edenleri olmuştur. Bu belgelerin muhtevalarına bakıldığında sosyal, siyasi, idari, ahlaki, şahsi konuları ihtiva ettiği görülmektedir. Bir görevlinin görevini kötüye kullanması, bir eşkıyanın zulmünün önlenmesi, mağdur olan bir şahsın mağduriyetinin giderilmesi gibi hususlarda bu fermanların konusunu oluşturabilir.

a) Ferman

Divan-ı Hümayun veya Paşakapısı'ndaki divanlarda alınan kararlara uygun olarak yazılan ve tuğra bulunan padişah emirlerine verilen isimdir¹⁷⁹. Padişah emirlerini içeren fermanlar bir mevki sahibine olduğu gibi birden fazla mevki sahibine de yazılmışlardır. Bu durum bir kadıyı ilgilendirdiği gibi birden fazla idareciyi de ilgilendirmiş olabilirdi. Fermanın muhatap aldığı kurum ya da kişiler, idareci sınıfı ile ilmiye teşkilatına mensup kişiler olabildiği gibi Hristiyanlar (Osmanlı tabiiyetinde olan Eflak, Boğdan voyvodaları, Erdel, vs. beyleri, patrikler, gayri Müslim cemaati liderleri gibi) içinde geçerli olmuştur¹⁸⁰.

b) Berat

Berat Arapça kökenli bir kelime olup yazılı kağıt ve mektup manalarına gelmektedir¹⁸¹. Bir adı da nişan olan ve ilk devirlerde biti ve misal de denilen berat Osmanlı diplomatiğinde Padişah tarafından bir memuriyete tayin, bir gelirden tahsis,

¹⁷⁸ Bayındır, **a.g.e.**, s.18.

¹⁷⁹ Bkz: Kütükoğlu, **a.g.e.**, s.99.

¹⁸⁰ Kütükoğlu, **a.g.e.**, s.101-107.

¹⁸¹ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Cilt:1, (Üçüncü baskı. İstanbul: Milli Eğitim Baskıevi, 1983), s.205.

bir şeyin kullanılma hakkı, bir imtiyaz veya muafiyetin verildiğini gösteren ve veren padişahın tuğrasını taşıyan belgedir¹⁸².

Beratlar, tuğranın sahibi olan padişahın saltanatı süresince geçerli olmuştur. Beratin yeni tahta çıkan padişah zamanında da geçerliliğini koruyabilmesi için “tecdid” olduğu belirtilen yenisi verilmiştir. Bir bölgede tahrir yapıldığında da beratlar yenilenmiştir. Ayrıca berat sahibinin ölümü halinde boş kalan vazife veya memuriyete ehil olan bir başka kişi atanmıştır¹⁸³.

2) Buyruldu

Türkçe “buyurmak” mastarından yapılmış bir isim olan buyuruldu, Osmanlı diplomatiğinde sadrazam, vezir, defterdar, kadıasker, kaptan paşa, beylerbeyi, vs. yüksek rütbeli vazifelilerin, kendilerinden aşağı mevkilerde bulunanlara gönderdikleri emirler için kullanılan bir terimdir¹⁸⁴.

3) Tezkireler, Temessükler ve Diğer Kayıtlar

a) Tezkireler

Aynı şehir ve kasabada bulunan resmi dairelerin birinden ötekine yazdıkları ve halkın birbirlerine yazdıkları kâğıt ya da yazışmalara Tezkire denilmiştir¹⁸⁵.

b) Temessükler

Arapça “mesek”¹⁸⁶ kökünden gelen kelimenin lügat manası tutunmak, sıkı tutmaktır¹⁸⁷. Diplomatik bakımdan temessük, bir borcun ödenmesinin kabul edilmesi, bir şeyin teslim alındığının gösterilmesi gibi hususlarda karşı tarafa verilen bir nevi senedir. Bunun için çok çeşitli konularda temessükler verilmiştir. Bazı hallerde “temessük” karşılığı “tahvil” de kullanılmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında “temessük” kelimesinin yerini zamanla “sened” almıştır. İfade ettikleri mana bakımından ise fark yoktur¹⁸⁸.

¹⁸² Kütükoğlu, **a.g.e.**, s.124.

¹⁸³ Mübahat S. Kütükoğlu, “Berat”, **TDVİA**, Cilt:5, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), s.472.

¹⁸⁴ Kütükoğlu, **a.g.e.**, s.197.

¹⁸⁵ Pakalın, **a.g.e.**, cilt:3, s.491.

¹⁸⁶ Hikmet Özdemir, Suat Cebeci, **Arapça Türkçe Sözlük**, (Ankara: Akçağ Baskı Yayın, 1989), s.412.

¹⁸⁷ Pakalın, **a.g.e.**, cilt:3, s.453.

¹⁸⁸ Kütükoğlu, **a.g.e.**, s.281.

c) Diğer Kayıtlar

Şer'iyye sicillerinde bütün yukarıda belirtilenlerden başka, vakfiyelerin tanzim ve tescili, memurlara izin verilmesi ve yerlerine vekil tayini, vergi ve cizyelerin toplanması, müderris tayini, resmi yapıların keşif ve tamiri, ihtida işlemleri, esnaf teftişi ile ilgili kayıtlar, yiğitbaşı tayini, kethüda tayini ve mukataa teftişi gibi kayıtlar da bulunmaktadır¹⁸⁹.

¹⁸⁹ Bayındır, **a.g.e.**, s.26-27.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI TOPLUMUNDA AİLE KURUMU

A. AİLE KAVRAMI

Aile, evlenme, kan ya da evlat edinme bağlarıyla birbirine bağlanmış, aynı evde yaşayan, aynı geliri paylaşan, birbirleri ile devamlı ilişki ve etkileşim altında olana karı-koca, ana-baba, kız-oğul, kız kardeş-erkek kardeş gibi sosyal ilişkileri olan insanların oluşturduğu bir birliktir¹⁹⁰.

Toplumun tabii ve temel ögesi olan aile, insanlığın başlangıcı ile birlikte var olmuştur. Dolayısıyla, toplumun varlığının devam etmesinde önemli görevler yüklenmiş, ekonomik hayata yön vermiş, sosyal ve siyasi hayatı düzenlemiş, dini ve kültürel fonksiyonlar icra etmiştir. Bunların da ötesinde insanlığın varlığı ve yeni nesillerin teşekkülünde başlıca unsur olmuştur¹⁹¹. Böylelikle milletlerin oluşumunda etkin rol oynamıştır.

Kültür adını verdiğimiz inanışlar, adetler, kaideler, aileyi sosyal ve hukuki kayıt altına almıştır. Kültür, kişileri aşarak bütün topluluğu kontrol altına alarak aileye yeni bir şekil ve düzen verir¹⁹². Bunun sonucunda toplumsal bir dinamik olarak karşımıza çıkan aile, ahlaki normların oluşumunda etkin rol oynamaktadır.

Aile kurumu zamana, bölgeye, kültüre, sosyal ve iktisadi yapıya göre değişiklik göstermektedir. Aileyi çeşitli kategorilere ayırarak ele alabiliriz. Ailedeki hâkimiyete göre Ataerkil ya da Anaerkil bir aile; eş sayısına göre tek eşliliğe ya da çok eşliliğe dayanan aile diye gruplandırabiliriz. Baba hâkimiyetine dayanan, onun çocuk ve yakınlarını içine alan aileye ataerkil (pederşahi-patriarcal), anne hâkimiyetine dayanan, onun çocuk ve yakınlarının teşkil ettiği aileye de anaerkil

¹⁹⁰ Sürmeli Ağdemir, “Aile ve Eğitim”, **Aile ve Toplum Dergisi**, T.C. Aile ve Sosyal Araştırmalar Kurumu Yayınları, Sayı:1, Cilt:1, (Mart 1991), s.11.

¹⁹¹ Ömer Demirel, Adnan Gürbüz, ve Muhittin Tuş, “Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt:1, (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992), s.97.

¹⁹² Mehmet Eröz, Ali Güler, **Türk Ailesi**, (Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1998), s.1

(maderşahi-matriarcal) aile denir. Ataerkil aile daha yaygın olmakla birlikte insan topluluklarında her iki tip aileye de rastlanmaktadır¹⁹³.

Ayrıca bireylerin sayısı ve aile içi konumlarına göre de aile kurumunu geniş aile ve dar ya da çekirdek aile olarak ikiye ayırabiliriz. Geniş aile ekonomik bir birim veya ortaklaşa bir işletme özelliği taşır. Burada ortaklaşa mülkiyet söz konusudur. Mülke sahip olan akraba topluluğudur, birey değil¹⁹⁴. Buradan hareketle geniş aile; bir aile reisinin başkanlığında eş, çocuk, torun, gelin, damat, amca, dayı, hala ve teyzelerden oluşmaktadır. Ailenin ataerkil veya anaerkil oluşuna göre onu meydana getiren fertler de değişmektedir¹⁹⁵. Çekirdek aile ise karı koca ve çocuklardan meydana gelmektedir.

B. TÜRK AİLESİNİN GENEL YAPISI

Türk toplumları tarih boyunca ailenin kurumsal bir unsur olarak yaşamasına özel önem vermişlerdir. Bu onların ulusal, kültürel ve dinsel değerler sisteminden kaynaklanmaktadır¹⁹⁶.

Türk aile sisteminin kader çizgisi üç uygarlık alanı içinde oluşur. Dünya tarihinde böyle bir aile gelişim sürekliliği çok nadir toplumlara nasip olmuştur. İslamiyet öncesi Türk aile yapısı; İslamiyet sonrası veya İslam kimliği içinde Türk ailesi ve batı uygarlık alanı doğrultusunda Türk aile biçimlenmesi¹⁹⁷ olarak kategorize edilebilir.

Eski Türk cemiyetinde ilk sosyal birlik olan aile bütün içtimai bünyenin çekirdeği durumunda idi. Kan akrabalığı esasına dayanıyordu. Türklerin, dünyanın

¹⁹³ Aydın, a.g.e., s.196.

¹⁹⁴ İbrahim Yasa, “Evlilik ve Geniş Aile Kurumlarının Yazgısı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:28, Sayı:1, s.2.

¹⁹⁵ Mehmet Akif Aydın, “Aile”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt:2, (İstanbul: 1989), s.196.

¹⁹⁶ Abulfez Süleymanov, “Çağdaş Türk Toplumlarında Aile ve Evlilik İlişkileri”, **Aile ve Toplum Dergisi**, T.C. Aile ve Sosyal Araştırmalar Kurumu Yayınları, Sayı:17, Cilt:5, (Nisan-Mayıs-Haziran 2009), s.8.

¹⁹⁷ Orhan Türkdoğan, “Türk Ailesinin Genel Yapısı”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt:1, (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992), s.29.

dört bucağına dağılmalarına rağmen varlıklarını korumaları¹⁹⁸, aile yapısına verdikleri büyük ehemmiyetten ileri gelir ki, bunun bir delili de Türk dilinde, başka milletlerde rastlanmayan zenginlikte mevcut olan akrabalık nüanslarını belirleyici kelimelerdir. Dolayısıyla Türk aile geleneğinde akrabalık bağlarının ne kadar gelişmiş olduğunu ve bu gelişiminde etkisiyle akrabalık bağlarını belirleyen kelimelerin de Türk dilinde yer bulduğunu görmekteyiz.

Eski Türk ailesi geniş aile şeklinde görünmekte ise de, aslında küçük aile tipinde kurulu bulunması akla daha yakın gelmektedir. Gelişmiş çoban ailesinde ortaklık yalnız otlaklar ve hayvan sürülerinde görülür. Türkçede izdivaç için kullanılan evlenme veya evlendirme tabirleri, evlenen erkek veya kızın baba ocağından ayrılarak ayrı bir ev (aile) meydana getirdiğinin ifadesidir. Umumiyetle, bilindiği gibi, dıştan evlenme (exogamie)nin esas olduğu ve sulta (zor, cebir)ya değil, velayet (dost, yardımcı)e dayanan baba hukukunun geçerli bulunduğu Türk ailesinde evlenen oğullar, hisselerini alıp yeni aile kurmak üzere çıkarlar, baba evi ise en küçük oğula kalırdı¹⁹⁹. Göçebe hayat ise, geniş aileye uygun değildi. Bundan dolayı eski Türkler küçük aile yapısını benimsemişlerdir. Fakat göçebe hayattan yerleşik hayata geçişle birlikte bu durumda bazı değişiklikler oluşmuştur. Nitekim Osmanlı'nın son dönemi göz önüne alınacak olursa, geniş aile yapısının benimsendiği görülmektedir.

İslamiyet öncesi Türk aile yapısının, Eski Türk ailesinin de çağdaşı birçok toplumdaki gibi ataerkil bir yapıda olduğu görülür. Yalnız bu ataerkil aile yapısı Yahudilerde veya Roma toplumunda olduğu gibi aile reisine geniş yetkiler veren, eş ve çocukları adeta bir mülkiyet ilişkisiyle babaya bağlayan bir aile değildir. İlk zamanlarda göçebe ve genellikle savaşçı bir toplum olmanın gereği olarak erkeğin aile ve toplum içerisindeki yeri kadına göre daha önemlidir. Hatta yakut Türkleri gibi anaerkil bir aile yapısının görüldüğü ve akrabalık ilişkisinin ana vasıtasıyla kurulduğu boylarda bile ailenin reisi kadın değil erkektir. Fakat artık bu erkek baba değil annenin kardeşi olan dayıdır. Akrabalık ilişkilerinin baba kanalıyla kurulduğu ve bu sebeple ataerkil denilen eski Türk ailesine bazı araştırmacılar babanın yetkilerinin

¹⁹⁸ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, (Yirminci baskı. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000), s.227

¹⁹⁹ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.228

diğer ataerkil ailelerdeki kadar geniş olmamasını göz önüne alarak pederşahi değil, pederi aile ismini vermektedirler²⁰⁰.

Türklerin İslamiyet’i kabul edişleri M.S. 8. Yüzyıllar içinde başlamıştır. İslamiyet bir dini sistem olarak Türk toplum yapısında önemli dinamik değişmelere neden olmuştur. Bunların en önemlisi, yeni bir dini sistemin, Şamanist geleneklerle de örgütlenmiş olan eski dini anlayışı yerinden söküp atmış olmasıdır²⁰¹. İslamiyet’in Orta Asya bozkırlarında yaşayan Türk kütleleri arasında yayılmasında, Maverâünnehir’deki ilmi ve ticari faaliyetlerin de önemli etkisi görülmüştü. Türkler ile devamlı münasebetlerde bulunan Müslüman tüccarlar ile uç bölgelerdeki medreselerde yetiştikten sonra bu ticaret kervanlarına katılan mutasavvıf dervişlerde Türk kütleleri arasında İslam dininin yayılmasına ön ayak olmuşlardır. İşte bu nedenler sonucunda, Türkler arasında İslam dini süratle yayılmıştır²⁰².

Türk tarihinde Karahanlılar çağı, Türk kültürünün İslamiyet’e geçiş çağıdır. Eski Göktürk ve Uygur inanış ve düşünceleri ile deyimleri, özlerini bozmadan kalmış ve İslami düşünce ile kaynaşmıştır. Özellikle, İslamiyet’e geçiş döneminde Dede Korkut Destanı, halkın bütün özel sıfatlarını, yiğitliğini, sadakatini, diyanetini bize miras olarak getirmiştir²⁰³.

Selçuklu devrinde aile reisi olan kocaya, evinde “emir”e benzediği için “beg” adı veriliyordu. Daha doğrusu karısı kocasına, bugün olduğu gibi beg (bey) diye hitap ediyordu. Türk aile hayatında çocukların babalarına karşı saygı göstermeleri geleneği efsanevi Türk hükümdarı Alp Ertunga (Efrâsiyâb)ya dayanmaktadır²⁰⁴.

İslam ailesi, bir dizi hukuki ve ahlaki sonuçlar doğuran, yükümlülük getiren maddi manevi bağların birbirine bağladığı fertlerden oluşmaktadır. Aile bir çatı altında otursunlar oturmasınlar akrabalık bağı ile bağlı bulunan birçok kişiyi içine almaktadır. Bu geniş çerçeve içinde birbirine sevgi ve saygı ile bağlı bulunan, karşılık beklemeden yardımlaşan ve dayanışan, bu sayede huzura, güvene ve

²⁰⁰ Aydın, **a.g.e.**, s.198.

²⁰¹ Türkdoğan, **a.g.e.**, s.49.

²⁰² Erdoğan Merçil, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, (Dördüncü baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007), s.3.

²⁰³ Türkdoğan, **a.g.e.**, s.49.

²⁰⁴ Mehmet Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, “Alp Arslan ve Zamanı”, Cilt: III, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001), s.305.

mutluluğa kavuşan fertlerin meydana getirdiği aileler birbirine eklenerek refah ve fazilet toplumunu oluşturmaktadır²⁰⁵.

C. OSMANLI TOPLUMUNDA AİLE

Osmanlı toplumunda aileye ilişkin özelliklerin çoğu İslamiyet tarafından belirlenmiştir. Kur'an ve hadislerle aile hayatına ve kadına verilen yer İslam'ın aileyi toplum hayatının temeli olarak kabul ettiğini gösterir. Nitekim İslam kadını ve aileyi korunması gereken unsurlar olarak görür²⁰⁶.

Kuruluş dönemi Osmanlı tarihçisi Aşıkpaşazade, aile kurumunun değerini şu cümlelerle ifade etmektedir: “Bu âlemde maksud olan birkaç şeydir: Oğul evlendirmek, kız çıkarmak ve dünyadan ahrete iman ile gitmek”. Görüldüğü gibi Aşıkpaşazade, aile kurmayı, hayatın en önemli gayelerinden birisi olarak addetmektedir. Zaman içinde en az değişime uğrayan müesseselerden olan Türk ailesinin, Osmanlıların kuruluş döneminde de başlıca unsurları, düğün, doğum, çocuk, anne ve babadır²⁰⁷.

Osmanlı aile yapısında, babanın otoritesi, millet üzerindeki devleti yöneten hükümdarın otoritesine benzemektedir. Türk inancına göre, gök kubbe devletin, çadır ise ailenin birer örtüsü durumundadır. Bu nedenle Türklerdeki devlet düzeni ve aile düzeni birbirine paraleldir²⁰⁸.

Osmanlı ailesi çok geniş içerikli bir kavramdır. Bu kavramın içerisine her şeyden önce imparatorluğu yöneten “hanedan” girer. Tuna kıyısında yahut Rodoplar'da yaşayan Hristiyan Bulgar aile gibi, Bulgar dilini sakladığı halde Türklerin dinini kabul eden ama örneğin taaddüd-i zevcatın (polygyny) kapıdan girmedikleri “Pomak” ailede Osmanlıdır. Hicaz'ın Arapları, Lübnan'ın Marunî veya Melkit Hristiyanları, Anadolu'nun sünni şehirli, alevi köylü Türkleri; Türkmen

²⁰⁵ Hayrettin Karaman, “İslamın Getirdiği Aile Anlayışı”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: 2, (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992), s.395.

²⁰⁶ Ahmet Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2003), s.152.

²⁰⁷ Refik Turan, “Osmanlıların Kuruluş Yıllarında Türk Ailesi”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: 1, (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992), s.82.

²⁰⁸ Abdülkadir Donuk, “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”, **Aile Yazıları 1**, (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991), s.287.

obası, Adalı ve Egeli Rumlar, üç dine mensup Arnavut dağlılar, Bosna'nın Müslümanları hepsi Osmanlı ailesi niteliğindedir²⁰⁹.

Feodal dönem Avrupa'sında evliliklerin erkek çocuk elde etmek umuduyla büyük mülkiyetlerin dağılmaması hedefine yönelik olduğu söylenebilir. Avrupa'da evliliklerin daha geç yaşlarda yapıldığı ve bunun da nüfus artışını frenlediği bilinmektedir²¹⁰.

19. Yüzyılda İstanbul, Selanik, İzmir gibi imparatorluğun büyük liman şehirlerinde çekirdek aile yaygındı ve bu şehirlerin nüfusu doğumla artmıyordu. Nitekim İstanbul, 93 harbi denin (1877-78) Osmanlı Rus savaşında kaybedilen Tuna boyundan göç edenler, ardından Balkan muhaceretiyle nüfus kazanmıştır. Anadolu'dan vakî iç göçün ise abartılacak miktarlara ulaşmadığı anlaşıyor²¹¹.

Bir döneme özgü niteliğine rağmen “Tanzimat ailesi” deyimini tıpkı diğer toplumsal kurumlar gibi sosyo-kültürel süreçten soyutlanmış bir aile değildir. Dolayısıyla kendisinden önceki dönemin izleri ile yaşadığı dönemin etkilerini taşımaktadır. Öncelikle toplumun geleneksel özellikleri tümüyle aile yapısına yansımaktadır. Bir başka deyişle de geleneksel topluma ait olan toplumsal grup ve kümelerin tüm işlevlerine sahiptir. Bu cümleden olarak “Osmanlı ailesi”nin özel bir örneği olarak “Tanzimat ailesi”, “saygınlık işlevi, çocuk yapma işlevi, eğitim işlevi, koruyucu işlev, eğlenme ve dinlenme işlevi, psikolojik (manevi) doyum işlevi” gibi geleneksel geniş ailenin maddi ve manevi toplumsallaştırıcı (sosyalleştirici) tüm işlevlerine sahiptir²¹².

²⁰⁹ İlber Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009), s.17-18.

²¹⁰ Tevfik Güran, **İktisat Tarihi**, (İstanbul: Damla Ofset, 1990), s.46.

²¹¹ Ortaylı, (2009), **a.g.e.**, s.21.

²¹² İsmail Doğan, “Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: 1, (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992), s.176.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

10 NUMARALI UŞAK ŞER'İYYE SİCİLİ İŞİĞİNDA 1923-1924 YILLARINDA UŞAK'TA AİLE

A. AİLE KURUMUNUN OLUŞUMU

1. Nişan

Evlilik birliğinin ilk adımını teşkil eden nişan, erkek ve kadının evlenme niyetini ortaya koyan bir irade beyanıdır²¹³. Günümüzdeki nişanlanma kavramı, İslam hukukunda, Arapça “hıtbe”²¹⁴ kelimesiyle ifade edilmekte ve bir erkeğin belirli bir kadınla evlenme isteğini açıklayarak bunu, kadına veya ailesine bildirmesi anlamına gelmektedir. Yani hıtbe, bir erkeğin bir kadının nikâhına talib olmasıdır. Bu bildirme, doğrudan doğruya evlenmek isteyen kişi tarafından yapılabileceği gibi, bu kişinin ailesi tarafından da yapılabilir. Kızın veya ailesinin onaylaması halinde de taraflar nişanlanmış olurlar²¹⁵. Daha da genişletmek gerekirse hıtbe, erkeğin kadına meyletmesi, ona evlilik teklif etmesi, belirli bir mehir üzerinde anlaşmaları ve karşılıklı rızanın meydana gelmesi olup, arada sadece akdin bulunmamasıdır. Hıtbe bir evlilik değil, yalnızca bir evlilik vaadidir²¹⁶. Bir başka ifade ile evlilik için ön hazırlıktır. Ayrıca nişanlanma evlenme kastıyla yapıldığından taraflar arasında da evlenme engelinin bulunmaması gerekir²¹⁷.

Nişanlılık sürecinden bahsetmeden önce kız isteme (dünür gitme)²¹⁸ bahsine kısaca değinmekte fayda vardır. 1920'lerin başında Uşak ve çevresinde görücü usulünün yaygın olduğu ve evlenmek istenilen kızın rızasının ise sorulmadığı söylenmektedir²¹⁹. Fakat bazı ailelerde evlenilmek istenen kızın rızası alınmadan

²¹³ Halil Cin, **İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme**, (Konya: Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1988), s.49.

²¹⁴ Özdemir, Cebeci, **a.g.e.**, s.82.; Devellioğlu, **Ön. ver.**, s.364.

²¹⁵ Vehbe Zuhayli, **İslam Fıkhi Ansiklopedisi**, Çeviren: Ahmet efe, Beşir Eryarsoy, vd., Cilt: 9, (İstanbul: 1994), s.11.

²¹⁶ Hayrettin Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, Cilt: 1, (Üçüncü baskı. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), s.296.

²¹⁷ Aydın, **a.g.e.**, s.283.

²¹⁸ Mehmet Özkul, d.y.: Uşak/Banaz, d.t.: 1939; 8 Kasım 2010 tarihli röportajdan.

²¹⁹ Abdullah Özudoğlu, d.y.: Uşak, d.t.: 1927, 10 Kasım 2010 tarihli röportajdan.

evliliğe onay çıkmamaktadır. Bazı ailelerde ise durum biraz farklı olmuştur. Nitekim evlenilmek istenen kızın rızası bazı ailelere göre önem arz etmiştir. Bunun sebebi ise evlenilmek istenen kızın rızasının olmasıyla birlikte mutlu bir yuvanın oluşmasıdır. Bunun aksi bir durumda geçimsizliklerin olabileceği düşüncesi de var olmuştur²²⁰. Kızın özel durumu ve ailesi detaylı bir şekilde araştırıldıktan sonra damat adayı, ailesi ile birlikte kızın hanesine giderek büyüklerin vasıtasıyla kıza talip olur. Eğer kızın ailesi de uygun görürse söz kesilir ve nişan safhasına geçilirdi²²¹.

Türk toplumunun sosyal yapısında çok etkin bir müessese olan ve toplumun temelini teşkil eden ailenin kurulmasında ilk adım olarak bilinen nişanlanma²²², Osmanlı toplumunda nâmzed olarak ifadesini bulmuştur. İslam hukuku çevresinde, gelenek ve göreneklere uygun olarak aile birliğinin ilk adımını teşkil eden nişanlanma, hem kız, hem de erkek tarafının birbirlerini tanımaları açısından önemli bir süreçtir. Bu süreç içerisinde taraflar birbirlerine aile, neseb, maddi varlık, fikir ve düşünce olarak uyum sağlayıp sağlayamayacaklarını test edip görürler. Evlilik öncesi yaşanan namzedlik dönemi, aile birliğinin kurulması sırasında önemli bir yere sahip olmakla birlikte, hukuki bir düzenlemeye tabi tutulmamıştır²²³. Fakat bazı belgelerde kişilerin şahsi eşyaları arasında küpe ve yüzük²²⁴ olması, nişan alameti olarak düşünülebilir.

İncelenen dönem Uşak’ında²²⁵ nişan merasiminin düğün merasimi gibi geniş çaplı olduğu belirtilmektedir²²⁶. Uşak’ın Banaz ilçesinden Döndü Ertuğrul Banaz yöresindeki nişan merasimini şu şekilde anlatmaktadır:

“Nişan merasimine gelin kızı denilirdi. Eş dost, akraba nişana davet edilirdi. Nişan günü kazanlarla yemekler pişirilir ve yemekler kız evine

²²⁰ Abdurrahman Ertuğrul, d.y.: Uşak/Banaz, d.t.: 1936, 8 Kasım 2010 tarihli röportajdan.

²²¹ Abdülaziz Bey, **Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri**, (Üçüncü baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002), s.2-3.

²²² Yıldız Abik, “Nişanlanma, Nişanlılık”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:54, Sayı:2, (2005), s.65.

²²³ İzzet Sak, “Osmanlı Toplumunda Namzedin(Nişanın) Bozulması ve Sonuçları:Konya Örneği(18. Yüzyılın İlk Çeyreğine Ait Konya Şer’iyye Sicillerine Göre), **Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:16, (2006), s.493-494.

²²⁴ UŞS 10, vrk: 14/a – 23/b

²²⁵ Röportaj yapılan kişilerin çocukluk dönemleri incelenen döneme yakın olmakla birlikte, adet, gelenek ve görenek gibi kültürel unsurların kısa sürede değişmeyeceği göz önüne alınarak, yapılan röportajlar incelenen dönemle irtibatlandırılmıştır. Nitekim röportaj yapılan kişiler anlattıkları adet, gelenek ve göreneklerin kendilerine anne ve babalarından geçtiğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu irtibatlandırmanın dönemi daha iyi analiz etmek açısından uygun olacağı düşünülebilir.

²²⁶ Ahmet Bayar, d.y.: Uşak-Eşme, d.t.: 1920, 10 Kasım 2010 tarihli röportajdan.

taşınırdı. Kız evi uzaksa yemek kazanlarına sııklar takılarak iki tarafından tutularak götürülürdü. Ayrıca kalburun içine çerezler konulurdu. Türküler eşliğinde kız evine gidilirdi. Yemekler yenir ve yüzükler takılırdı. Kız evi kendilerine gelen çerezleri ise yakın akrabalarına dağıtırlardı. Ayrıca kız tarafı, erkek tarafına hamursuz (mayasız haşhaşlı ekmek), gömlek, çorap ve yağlık (mendil) hediye ederdi.”²²⁷

O dönem Uşak ve çevresinde nişan merasiminin önem arz ettiği ve nişanın düğün merasimi gibi gösterişli yapılmaya çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca nişan merasimi için masrafların genellikle erkek tarafından karşılandığı ve karşılıklı hediyeleşmenin olduğu söylenebilir. Aile kurumunun oluşumunda önem arz eden nişanlılık sürecinde, Uşak ve çevresinde gelenek ve göreneklere bağlı olunduğu görülmektedir.

Osmanlı toplumunda nişan yapıldığının tescil ettirilmesine ihtiyaç duyulmuyordu. Çünkü tarafları bağlayıcı hiçbir kanuni zorlayıcılığı yoktu. Fakat zaman zaman nişan bazı sebeplerden dolayı bozuluyordu. Burada ister kız, ister erkek, isterse her iki taraf anlaşarak birlikte namzedi bozmuş olsunlar, bu durum, taraflar arasında bazı tartışmaların ve anlaşmazlıkların çıkmasına sebep oluyor ve bu tartışmalar da, çoğu zaman, tarafları mahkemelik ediyordu²²⁸. Burada meydana gelen karışıklıklar, nişan sürecinde karşılıklı yapılan masrafların dile getirilmesi ve erkeğin nişanın bozulmasına rağmen kızın bir başkası ile evlenmesine engel olma çabasıdır.

Evliliğin ilk adımı olarak bilinen nişan Osmanlı toplumunda hukuki bir düzenlemeye tabi tutulmamakla birlikte, nişan bozulmasından doğan anlaşmazlıklardan dolayı ailelerin mahkemelere başvurdukları görülmektedir²²⁹. Bu bağlamda incelenen dönemde, mahkeme kayıtlarında sadece 1 adet nişan bozma olayına rastlanılmıştır. Bu olay kısaca şöyle anlatılabilir:

Uşak Kazasının Cuma Mahallesinden İbrahim oğlu Mehmet Efendi mahkemeye başvurarak, Hacı Hasan Mahallesinden Mustafa oğlu Abdullah’ın kızı Fatıma ile oğlu Cemali nişanladıklarını ve 6 ay kadar süren nişanlılık döneminden sonra, Mustafa oğlu Abdullah’tan Fatıma’nın nüfus cüzdanını istediğini fakat Mustafa oğlu Abdullahın nişanı bozarak kızını vermeyeceğini söylediğini

²²⁷ Döndü Ertuğrul, d.y.: Uşak-Banaz, d.t.: 1938, 8 Kasım 2010 tarihli röportajdan.

²²⁸ Sak, **a.g.m.**, s.509.

²²⁹ Sak, **a.g.m.**, s.521.

belirtmiştir. Mehmet Efendi bin İbrahim nişanın bozulmasından sonra daha önce verdikleri eşya ve bohçayı kız tarafının vermediğini ayrıca nişanlılık süresince kendilerinin 9000 kuruş masraf ettiklerini belirtmiştir. Buna karşılık kızın babası Abdullah'ın, nişan münasebetini doğrulamış ve İbrahim oğlu Mehmet Efendi'in kendisinden kızının nüfus cüzdanını istediğinde nişandan vazgeçtiğini ve bozduğunu belirtmiştir. Kendilerinden istenen bohçayı ise gönderdiklerini hatta şahitlerinin olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında kendilerine getirilen şeker vesaire hediyelerin, erkek tarafının cem akdiyle geldiklerinde kendilerine ve misafirlerine sarf edildiğini bildirmiştir. Masraf iddiasına ise kendilerinin daha çok masraf ettiklerini ve 10300 kuruş yapılan masrafın, Mehmet Efendiden tahsil edilmesini talep ettiğini belirtmiştir²³⁰.

Buradan anlaşılacağı üzere Uşak ve çevresinde nişanlılık sürecinde karşılıklı hediyeleşmenin olduğu aşikârdır. Fakat nişanın bozulmasıyla birlikte hediyeleşmenin ve özellikle yapılan masrafların karşılıklı anlaşmazlıklara yol açtığı görülmektedir. Ayrıca nişandan doğan anlaşmazlıkların 1923-1924 tarihlerinde, Uşak ve çevresinde yok denecek kadar az miktarda olduğu ya da bu tür anlaşmazlıkların aileler arasında halledilerek mahkemeye taşınmadığı da düşünülebilir.

2. Evlilik

Evlenme, karı-koca arsında beraber yaşamaya ve birbirlerinden yararlanmaya imkan doğuran ve taraflara karşılıklı hak ve görevler yükleyen rızai bir akittir²³¹.

İslam hukuku bakımından evlilik nikâh akdi ile kurulur. Aile evlenecek olan kadın ve erkeğin kendi hür iradeleriyle oluşur. Hanefî mezhebine göre âkil ve bâliğ olan erkek ve kadınının muvafakatleri alınmadan velileri ya da başkaları tarafından nikâhlanmış olmaları bağlayıcı olmaz; muvafakat etmedikleri takdirde nikâh geçerli değildir²³².

Sahih bir nikahın gerçekleşmesi için bazı rükun ve şartlar vardır. Kısaca bunlara bakacak olursak;

²³⁰ UŞS 10, vr. 78/b

²³¹ Cin, Akgündüz, **a.g.e.**, s.70

²³² Hamza Aktan, "İslam Aile Hukuku", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: 2, (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992), s. 396.

Nikâhın iki rûknü vardır. Bunlardan biri, evlenecek olan kadının velisince veya onun yerine geçen birisince söylenen icabtır. Diğer de koca veya vekilince söylenen kabuldür. Nikâh akdi icab ve kabulden ibarettir. Nikâhın şer'i anlamı sadece bundan ibaret olmayıp, bunlardan ayrı bir anlam daha vardır ki, o da icab ve kabul arasındaki bağlantıdır. Şer'i akid, üç şeyden oluşur: bunlardan ikisi objektiftir ve icab ile kabuldür. Üçüncüsü ise sübjektiftir ve bu da icab ile kabul arasındaki bağlantıdır²³³.

Nikâh akdininin şartları ise dört gruptur. Bunlar sırasıyla İnikat (Ehliyet, Meclis Birliği, Evlenme Engelinin Olmayışı, İrade Beyanının Şartsız Olması), Sıhhat (Şahitler, Evlenme Engelinin Olmayışı, Cebir ve Tazyikin(İkrah) Olmayışı), Nefaz (Taraflar ve Velilerin Rızaları) ve Lüzum (Denklik(kefaet), Seçim Hakkı) şartlarıdır²³⁴.

Nikah akdiyle ilgili olarak, gerek Kur'an-ı Kerim'de²³⁵ gerekse hadis-i şeriflerde Müslümanlar evlenmeye teşvik edilmişlerdir. Bu ayet ve hadislere bakarak İslam hukukçuları evlenmeye çeşitli durumlara göre değişen farz, vacip, sünnet, mekruh ve hatta haram gibi bir takım dini hükümler yüklemişlerdir²³⁶. Bir hadis-i şerif'te: "Kişi evlendiği vakit dinin yarısı tamamlanmış olur. Geri kalan yarısı için de Allah'tan korksun!"²³⁷ denilerek, evliliğin öneminden bahsedilmiştir.

İncelen dönem Uşak ve çevresinde evlilik sürecine bakıldığında, düğün hazırlıkları ve düğün merasiminin de gösterişli bir şekilde yapılmaya çalışıldığı görülmektedir. Abdurrahman Ertuğrul düğünlerin önceden kış ayında olduğunu ve aydınlatmanın olmadığı, dolayısıyla düğün öncesi *düğün odununa* gidildiğini²³⁸ belirtiyor. Abdullah Özudoğru ise düğünlerin kış ayında yapılmasının nedenini, yazın tarlada işlerin yoğun olması olarak belirtiyor²³⁹. Buradan hareketle düğün odunuyla hem ısınma hem de aydınlanma sağlandığı, yaz aylarında ise işlerin yoğunluğuyla beraber maddi sıkıntıların olduğu düşünülebilir. Nitekim geçimini çiftçilikle sağlayan halkın düğün yapması için hasatını kaldırıp gelir elde etmesi gerekmektedir.

²³³ Abdurrahman Ceziri, **Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi**, Çeviren: Mehmet Keskin, Cilt:5, (İstanbul: Çağrı yayınları, 1989), s.2058-2059.

²³⁴ Aydın, **a.g.e.**, s.284.

²³⁵ **Nûr**, 24/32.

²³⁶ Aydın, **a.g.e.**, s.282.

²³⁷ El-Hac Mehmed Zihni Efendi, **Nimet-i İslam**, (İstanbul: Sönmez Yayınları, b.t.y.), s.703.

²³⁸ Abdurrahman Ertuğrul, d.y.: Uşak-Banaz, d.t.: 1936, 8 Kasım 2010 tarihli röportajdan.

²³⁹ Abdullah Özudoğru, d.y: Uşak, d.t.: 1927, 10 Kasım 2010 tarihli röportajdan.

Döndü Ertuğrul Banaz yöresindeki düğün merasimlerini ise şöyle anlatmaktadır:

“Düğün üç gün sürerdi. İlk gün düğün odununa gidilirdi. Kağnısını koştan gelir ve gidilirdi. Düğün odunundan geri gelenler davullar eşliğinde karşılanır, odunların bir kısmı erkek evine, bir kısmı kız evine dökülürdü. Geri kalan odun ise fakir fukaraya dağıtılırdı. Akşam ise ateş yakılır davul zurna eşliğinde oynanırdı. İkinci gün kına gecesi günüydü. Bu günde kız evinde çeyiz serilirdi. Ve eş dost çeyize bakmaya gelirdi. Akşamleyin ise kına gecesi için ateş yakılır ve davul zurna eşliğinde eğlenilir, çeşitli oyunlar oynanırdı. Kız tarafı Düğün günü ise yatak ve çeyiz sandığı kağnı ile erkek evine gelirdi.”²⁴⁰

Kına gecesi günü ise gelinin damattan bahşiş istediğini belirten Hüsametdin Erkal bu âdetin yıllar boyu sürdüğünü²⁴¹ belirtmektedir. Düğün günü gelinin davullar ve zurnalar eşliğinde evinden alınarak ata bindirildiğini belirten Ahmet Bayar, gelin alındıktan sonra yine davullar ve zurnalar eşliğinde seymen türküsü söylenerek erkek evine doğru gidildiğini, burada gelinin attan inmediği ve kayın babasından arazi ya da koyun gibi hediye istediğini belirtmektedir²⁴². Düğün merasimlerinde Cirit’in vazgeçilmez bir gösteri biçimi olduğunu belirten Abdullah Özudoğru bu âdetin atalarından kendilerine kaldığını söylemektedir²⁴³. Ayrıca, günümüzde halâ Uşak’ın bazı köylerindeki düğün merasimlerinde cirit gösterileri yapılmaktadır.

Osmanlı kadını hukuksal sistemde evlendikten sonra da servetinin denetimini elinde tutabiliyordu. Buluğa erip reşid olunca hukuki kimlik kazanıyor, yani bir haksızlığa uğradığında mahkemeye başvurabiliyor, başkaları da ondan şikâyetçi olabiliyordu. Kentlerde mahkemelere ulaşmak kolay olduğu için, kadınlar bu hukuki kimliğin doğurduğu imkânları pratikte de kullanıyorlardı. Osmanlı toplumunda hiç evlenmeyen kimse pek olmazdı²⁴⁴.

Tanzimat’tan sonra aile hukuku alanındaki ilk düzenleme girişimleri 2 Eylül 1881 tarihli Sicill-i Nüfus Nizamnamesi ile gerçekleştirilmiştir. Bu nizamname’nin

²⁴⁰ Döndü Ertuğrul, d.y.: Uşak-Banaz, d.t.: 1938, 8 Kasım 2010 tarihli röportajdan.

²⁴¹ Hüsametdin Erkal, d.y.: Uşak, d.t.:1920, 10 Kasım 2010 tarihli röportajdan.

²⁴² Ahmet Bayar, d.y.: Uşak-Eşme, d.t.:1920, 10 Kasım 2010 tarihli röportajdan.

²⁴³ Abdullah Özudoğru, d.y.: Uşak, d.t.: 1927, 10 Kasım 2010 tarihli röportajdan

²⁴⁴ Sureiya Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002), s.115.

23. Maddesine göre, evlenecek Müslümanlar şeriyeye mahkemelerinden, gayri Müslimler ise kendi dini reislerinden izinname alacaklardır. Evlilik akdini gerçekleştiren imam veya dini reis, evlenme tarihinden itibaren en geç 15 gün içinde, nüfus idaresine evlilik akdinin gerçekleştirildiğini gösteren bir ilmühaber vermekle yükümlü tutulmuştur. Bu ilmühaber, evlenen kimselerin adlarına, yaş ve ehliyetlerine, kadın ve erkeğin ikametgâhlarına ilişkin bilgiler içermektedir. Ayrıca Nizamname, eşlerin boşanması durumunda da Mahalle veya köy imamlarına ya da gayri Müslim tebaanın dini reislerine durumu ilmühaber ile nüfus idaresine bildirme zorunluluğu getirmiştir. Böylece imamlar, bir çeşit evlendirme memuru statüsü kazanırken, diğer yandan da evlenme ve boşanmaları nüfus idarelerine bildirmekle mükellef sayılmaktadırlar²⁴⁵.

Osmanlı şehirlerinde konut bölgesinde bekâr nüfusun bulundurulmamasına gayret edilirdi. Büyük şehir İstanbul'da bile, çalışmak için gelen bekâr erkek nüfusun merkezi iş bölgesindeki bekâr hanlarında barındırıldığı ve bir tür gözetim altında tutulduğu, hele Mahallelerdeki münferit bekârların mutlaka ayrı ayrı kaydedildiği görülmektedir²⁴⁶.

3. Evliliğin Yükümlülükleri

Evlilik, beraberinde birtakım hak ve yükümlülükler getirmektedir. Karı ve kocanın birbirlerine dini-ahlaki ya da hukuki hakları bulunmaktadır. Bu hak ve yükümlülüklerin bir kısmı tarafların birisine hak iken diğerine ise yükümlülük olmaktadır. Bu hak ve yükümlülükler mehir, nafaka ve eşlerin karşılıklı itaati bahisleriyle incelenecektir.

a. Mehir

Mehir sözlükte mehir (mehr) “ücret” manasına gelir. Fıkıh terimi olarak ise evlenme sırasında kadına verilmesi gereken bir bedel²⁴⁷ veya mal olarak

²⁴⁵ Esra Yakut, “XIX. Yüzyılda Orta Anadolu Bölgesi’nde Evliliğin Ortaya Çıkışı, Sona Ermesi ve Sonuçları”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 12, Sayı:1-2, (2008), s.238.

²⁴⁶ Ortaylı, 2009, **a.g.e.**, s.99.

²⁴⁷ İbrahim Canan, **Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte**, Cilt:9, (İstanbul: Akçağ Yayınevi, t.y.), s.501.

değerlendirilebilen kıymetli eşya ve menfaattir²⁴⁸. Kur'an-ı Kerimde Mehir anlamında ecrin çoğulu olarak ücur, fariza ve saduka (çoğulu sadukat) kelimeleri geçmektedir. Hadislerde bu manada daha çok Mehir ve sadak terimlerine rastlanmaktadır. Bazı durumlarda “misil mehir” anlamında ukr kelimesi de kullanılmıştır. Türkçede ise daha çok mihr şeklinde kullanılır²⁴⁹. Mehir nikahın şartı veya rüknü değildir. Ancak onun hükmü, yani; onunla gerekli olan bir husustur²⁵⁰. Ayrıca mehir ne kadının bedelidir ne de kocanın karısından istifadesine bir karşılıktır; aksine tamamen koca tarafından kadına verilmesi zorunlu olan bir hediyedir. Bu yüzden de Allah Teâlâ, Kur'an'da mehire nihle (yani atıyye, hediye, bağış) adını vermiştir²⁵¹.

Mehir, nikah akdi esnasında miktarının tayin edilip edilmemesine ve ödeme zamanına göre farklı isimler almıştır. Bunlar:

1- Mehr-i Muaccel: Nikâh akdi sırasında ya da öncesinde peşin olarak ödenen mehire denilmektedir²⁵².

2-Mehr-i Müeccel: Evlilik esnasında ya da evliliğin bitmesiyle ödenen mehire denilmektedir. Yani ödemesi nikâh akdinde yapılmayan ve sonraya bırakılan mehirdir.

3-Mehr-i Misl: Kızın babası tarafındaki emsal teşkil edecek kadınlara bakılarak sonradan tayin edilen mehire denilmektedir²⁵³.

4-Mehr-i Müsemma: Tarafların karşılıklı rızalarıyla üzerinde anlaştıkları mehire denilmektedir.

Yukarıdaki maddelerden de anlaşılacağı üzere mehir evliliğin oluşumunda önemli bir etkidir²⁵⁴. Ancak kadınının mehir üzerinde hak iddia edebilmesi için

²⁴⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukuk-ı İslamiyye ve Islahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, Cilt: 2, (İstanbul: 1950), s.121.

²⁴⁹ M. Akif Aydın, “Mehir”, **TDVİA**, Cilt:28, (Ankara: 2003), s.389.

²⁵⁰ Mehmed Zihni Efendi, **a.g.e.**, s.742.

²⁵¹ İzzeddin Belik, **Ayet ve Hadislerle İslami Hayat**, Cilt: 2, Çeviren: Vecdi Akyüz vd., (İstanbul: İklim Yayınları, 1992), s.248.

²⁵² Belik, **a.g.e.**, s.444.

²⁵³ Pakalın, **a.g.e.**, Cilt:2, s.444.

²⁵⁴ Zuhayli'ye göre: “mehir evliliğin bir rüknü ya da şartı değildir. Gerçekte evliliğin üzerine terettüp eden sonuçlardan biridir. Evlilikten amaç kadın ve erkeğin bir araya gelmesi ve birbirinden yararlanmasıdır. Eğer akit mehirsiz gerçekleşirse sahihtir ve ittifakla kadına mehir verilmesi vacip olur”. Bkz: Zuhayli, **a.g.e.**, Cilt:9, s.200.

bazı şartlar vardır. Bu şartlardan bir tanesi nikahla birlikte zifaf veya sahih halvet²⁵⁵ meydana gelmesidir. Eğer evlilik, zifaktan ya da sahih halvetten önce taraflardan birisinin ölmesiyle sonuçlanırsa²⁵⁶ kadın mehir üzerinde hak iddia edebilir. Ayrıca evlilik vuku bulduktan sonra ve zifaktan önce boşanma durumu oluşursa, buna da koca sebep olursa kadın mehirin yarısında hak iddia edebilir²⁵⁷. Boşanmaya kadın sebep olmuşsa²⁵⁸, kadın mehir hakkından yararlanamaz²⁵⁹.

Mehir annenin, babanın veya velinin değil, kadının kendi hakkı²⁶⁰ olup, mehir tayin edildikten sonra da onu almaktan vazgeçebilirdi. Bu konuya Kur'an- Kerim'de de yer verilmiştir: "Mehir tayin ettikten sonra(bir miktarının ödenmemesi için) karşılıklı anlaşmanızda günah yoktur", "Eğer gönül hoşluğu ile o mehrin bir kısmını size bağışlarsa onu da afiyetle yiyin"²⁶¹. Bu ayetlerde mehir hususunda kadına şahsi ve sarîh²⁶² bir hak verildiği görülmektedir²⁶³.

Mehirin verilmesindeki miktar hususunda ise hukukçular arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Mehrin bir üst sınırının olmadığı²⁶⁴ konusunda hukukçular ittifak etmişse de, asgari miktar konusunda ayrılıklar söz konusudur. Hanefî hukukçulara göre mehirin en az miktarı 10 dirhemdir. Malikilere göre mehrin en azı

²⁵⁵ Eşlerin bir yerde (baş başa kalacak şekilde) bir araya gelmeleri, kendilerini cinsel temasta bulunmaktan menedecek hukuksal, duygusal veya doğal hiçbir engelin bulunmamasıdır. Bkz: Ceziri, **a.g.e.**, cilt: 5, s.2185.

²⁵⁶ Zifaf veya sahih halvet öncesinde taraflardan birisinin ölmesiyle birlikte, eşlerin mehir üzerinde hak iddia etmeleri hakkında mezhepler arasında bazı ihtilaflar oluşmuştur. Hanefiler, şafiler ve Hanbelilere göre bu durumda kadın mehrin tamamının(tabii bir ölüm gerçekleşmesi kaydıyla) üzerinde hak sahibi olmaktadır. Malikilere göre ise koca bir mehir takdir etmeden ve zifaf meydana gelmeden ölürse kadın hiçbir hak iddia edemez. Bkz: Ceziri, **a.g.e.**, cilt: 5, s.2182-2190.

²⁵⁷ Bkz: Zuhayli, **a.g.e.**, Cilt:9, s.232.

²⁵⁸ Sahih-i Buhari'de şöyle geçiyor: İbn-i Abbas(r.a.)'dan rivayete göre, Sabit b. Kays'ın karısı Peygamber(s.a.v.)'e gelerek: Ya Resulullah! Kocam Sabit b. Kays, ahlakı, dini düzgün bir kimsedir. Bu hususta ona darılmış değilim. Fakat ben onu hilkatten hoş bulmadığımda, Müslüman olduğum halde küfrü icab ettiren bir harekette bulunmayı istemiyorum. Bu cihetle kocamdan ayrılmak istiyorum. Resul-ü Ekrem(s.a.v.) "Sabit'in vaktiyle mehir olarak verdiği bostanını kendisine iade etmek ister misin? diye sordu. Kadın, evet ederim dedi. Resulullah(s.a.v.) Sabit b. Kays'a "Bahçeyi al, bir talak ile bu kadını bırak" buyurdu. Bkz: Ömer Faruk Ergin, **Mevzularına göre Hadis Hazineleri**, (Ankara: Akçağ Yayınları, t.y.), s.93.

²⁵⁹ Bkz: Zuhayli, **a.g.e.**, cilt: 9, s.233-234.

²⁶⁰ Bekir Topaloğlu, **İslamda Kadın**, (Yedinci baskı. İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1977), s.53.

²⁶¹ **Nisa**, 4/24

²⁶² Açık(şüphe götürmeyen). Bkz: Özdemir, Cebeci, **a.g.e.**, s.218.

²⁶³ Seyyid Kutub, **Fızlâl-il-Kur'an**, Çeviren: M. Emin Saraç vd., Cilt: 3, (İkinci baskı. İstanbul: Hikmet Yayınevi, 1974), s.77

²⁶⁴ Zuhayli, **a.g.e.**, Cilt:9, s.201,

ise çeyrek dinar veya saf üç gümüş dirhemdir. Şafii ve Hanbelilere göre ise mehrin en az miktarı için bir sınır yoktur²⁶⁵.

Osmanlı Devletinde sadece yeniçeriler için mehre bir üst sınır getirildiği görülmektedir. Buna göre yeniçeriler bakire ile evlendiklerinde 1000 akçe, dul ile evlendiklerinde ise en fazla 600 akçe mehir vermişlerdir. Bu miktarları aşan bir mehir ihtilafını dinlemekten mahkemeler menedilmişlerdir²⁶⁶. Böylelikle yeniçerilerin kendi istekleri ile fazladan verdikleri mehir miktarları sonucunda oluşan ihtilafın önüne geçilmeye çalışıldığı düşünülebilir.

18. yüzyılın ilk yarısındaki mehir miktarlarına baktığımızda Mehr-i Muaccel en az 5 kuruş ile 1000 kuruş arası, Mehr-i Müeccel ise en az 4 kuruş ile 1000 kuruş arası olmuştur. Bu miktara dirhem olarak bakarsak, 1000 dirhem ile 20 bin dirhem arasında değişmektedir²⁶⁷.

Tanzimattan sonra mehir miktarları ise zengin ve fakir kesime göre değişiklik göstermiştir. En zenginler mehr-i muaccel olarak 1000 kuruş, mehr-i müeccel olarak da 10 adet mecdiye yüzlüğü geçmeyen bir miktarı ödemişlerdir. Fakir kesim ise 30 kuruştan 100 kuruşa kadar mehr-i müeccel ve buna kıyasen de münasip bir miktar mehr-i muaccel ödemişlerdir²⁶⁸. 18. Yüzyılın son çeyreğine baktığımızda ise mehir miktarının 60 kuruş ile 125 kuruş arasında değiştiği görülmektedir²⁶⁹.

Tablo-1: Mehir Davası Açanların Sayısı ve Mehir Miktarları (1923-1924)²⁷⁰

Mehir Miktarları	Sayı	%
2500-4500 kuruş	5	39
4500-6500 kuruş	6	46
6500-8500 kuruş	2	15
Toplam	14	100

²⁶⁵ Zuhayli, **a.g.e.**, Cilt:9, s.202-203.

²⁶⁶ Aydın, 2005, **a.g.e.**, s.302.

²⁶⁷ M. Zahit Yıldırım, Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı(1720-1750), **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ana Bilim Dalı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003, s.224.

²⁶⁸ Aydın, 2005, **a.g.e.**, s.302-303.

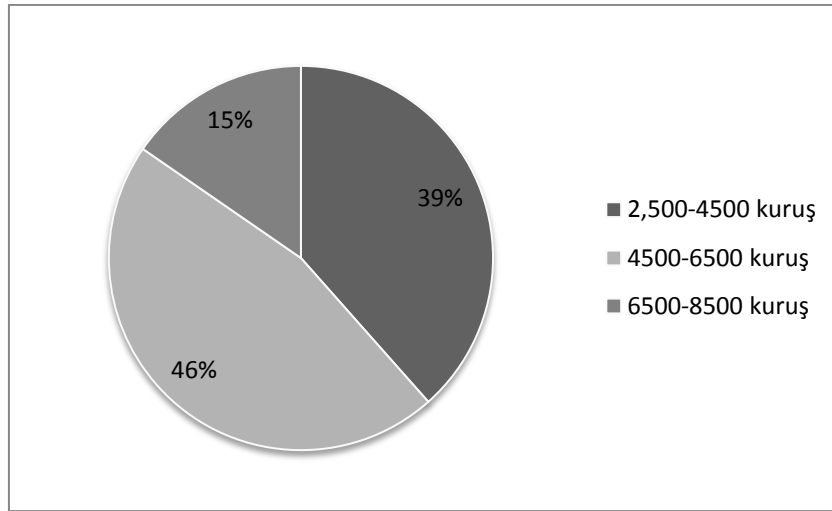
²⁶⁹ Zübeyde Tiryakioğlu, 612 Numaralı Karahisar-ı Sahib Şer'iyye Sicili, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 1996, s.35.

²⁷⁰ Bu tablo 10 Numaralı Uşak Şer'iyye Sicili içerisinde derlenen bilgilerden oluşturulmuştur.

1923-1924 yıllarında Uşak'ta mehir miktarlarına baktığımızda bu miktarın en az 2500 kuruş, en fazla ise 8500 kuruş olduğu görülmektedir. Genel olarak verilen mehir miktarı ise ortalama 4500 kuruş ile 6500 kuruş arasındadır.²⁷¹. Mehir miktarlarının karşılaştırılması açısından 1918-1919 yıllarında Karahisar-ı Sahib'deki mehir miktarlarına baktığımızda bu miktarın en az 62,5 kuruş, en fazla ise 500 kuruş olduğu görülmektedir²⁷².

19. yüzyılın son çeyreğinde Uşak ve Karahisar-ı Sahib arasındaki mehir miktarının çok fazla oynamadığı görülmektedir. Dolayısıyla iki yer arasındaki mehir miktarları uyumaktadır. Buradan hareketle 1918 Karahisar-ı Sahibine oranla 1923 Uşak'taki mehir miktarları oldukça artış göstermiştir. Bunun sebebini ise Kurtuluş savaşından yeni çıkmış olması ve paranın değer kaybetmesi olarak değerlendirebiliriz.

Grafik-1: Kadınlara verilen Mehir Oranları

Kadınlara verilen mehir miktarları konusunda eldeki verilerden yola çıkılırsa en az mehir oranı %15(6500-8500 kuruş)'dir. Bunun yanında en yüksek mehir oranı ise %46(4500-6500 kuruş)'dır. Buradan hareketle 1923-24 Uşak'ta ortalama mehir miktarının 4500-6500 kuruş arasında olduğu görülmektedir. Bu miktar grafikte görüldüğü üzere pastanın %46 dilimini oluşturmaktadır. İncelen dönem Uşak'ta bir inek 50 lira²⁷³ yani 5000 kuruştur. Verilen mehir ile bir inek alınabildiği

²⁷¹ Bkz: UŞS 10

²⁷² Bkz: Şerife Şahin, 651 Numaralı Karahisar-ı Sahib Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Metin Değerlendirilmesi, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2010, s.466-467.

²⁷³ UŞS 10, vr. 15/a

görülmektedir. Dolayısıyla bu miktar ile kadın kendisini güvence altına alarak, evlilikle ilgili doğacak herhangi bir anlaşmazlıkta geçimini sağlayabilmiştir. Nitekim kadın aldığı bir ineğin etinden ve sütünden yararlanarak ya da aldığı ineği tarlada çift sürmede kullanarak geçimini sağlayabilmiştir. Bu bakımdan İncelenen dönem Uşak’ında verilen mehir miktarları bir kadının geçimini sağlamasında yeterli derecededir. Fakat burada bahsettiğimiz miktar ortalama miktardır. Alt seviyede olan 2500 ile 4500 kuruş arasındaki verilen mehir miktarları diğerlerine göre geçimin sağlanmasında yetersizdir.

b. Nafaka

Nafaka kelimesi harcamak, tüketmek anlamındaki “infâk” mastarından türetilmiş olup²⁷⁴, manası yiyecek, giyecek ve meskendir²⁷⁵. Fıkıhtaki anlamı ise birinin kanunen geçindirmek mecburiyetinde bulunduğu kimselere mahkeme kararıyla bağlanan aylıktır²⁷⁶.

Nafakayı beş grup altında inceleyebiliriz. Bunlar: Zevciyet nafakası, çocuk nafakası, ebeveyn nafakası, akraba nafakası ve iddet nafakası²⁷⁷ dır.

İslam hukukuna göre erkek, kadına bakmakla yükümlüdür²⁷⁸. Nitekim yukarıda belirtilen zevciyet nafakası bu hususa örnektir. Evlilik süresi boyunca eşine ve çocuklarına bakmakla yükümlü olan koca, evin her türlü ihtiyacını bu süre boyunca karşılamak durumundadır. Bu ihtiyaçlar içerisinde yiyecek, içecek, giyecek, tedavi ve ilaç masrafları ile zaman zaman hizmetçi masrafları da girmiştir. Bunun yanında oturulacak evin temini ve içinin döşemesi de kocaya ait olmuştur²⁷⁹. Ancak şunu belirtmekte fayda vardır. Burada belirtilen yükümlülüklerin yani nafakanın zorunlu olması için geçerli bir nikah ve kadının fiilen evliliğe hazır olması gerekmektedir²⁸⁰. Bu durumların uygun bir şekilde oluşmasıyla kadının ve erkeğin

²⁷⁴ Celal Erbay, “Nafaka”, **TDVİA**, Cilt:32, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), s.282.

²⁷⁵ Pakalın, **a.g.e.**, cilt:2, 642.

²⁷⁶ Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s.795.

²⁷⁷ Bu nafaka türü “iddet” bahsinde detaylı olarak incelenecektir.

²⁷⁸ İbrahim Ağâh Çubukçu, “İslam’da Kadın Hakları”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:21, s.40.

²⁷⁹ Bkz: Aydın, **a.g.e.**, s.304.

²⁸⁰ Aydın, **a.g.e.**, s.304.

ekonomik durumlarına göre nafaka şekillenmiştir²⁸¹. Nitekim zengin kadının zengin kocası, zenginlere uygun nafaka ile fakir kadının fakir kocası da, fakirlere uygun nafaka ile yükümlü olmuştur²⁸². Eğer nikah akdi gerçekleşmemişse ya da kadın fiilen evliliğe hazır olmamışsa kocanın nafaka yükümlülüğü kalkmış olur.

Kocanın evlilik süresince eş ve çocuklarına bakmakla yükümlü olduğunu belirtmiştik. Bu durum boşanma gerçekleştiğinde de devam etmiştir. Nitekim incelenen sicillerde birçok kadın, kocalarına boşandıktan sonra nafaka davası açmışlardır. Örneğin, Uşak'ın Derbend Karyesinde ikamet etmekte olan Hüseyin kızı Sultan mahkemeye başvurarak, kocası Ali oğlu Mehmet'in, 7 Mayıs 1923 tarihinden bir buçuk sene önce kendisini boşadığını, kendisi ve iki yaşındaki oğluna yardımcı olmadığını belirterek, nafakasının verilmesini istemiştir. Mahkeme bu beyandan sonra aynı tarihte, Hüseyin kızı Sultan'a yevmiye 10 kuruş ödenmesine karar vermiştir²⁸³. Yine Hacı Hızır Mahallesinden Mustafa kızı Emine Hanım ise kocası Tortopoğlu Mehmet'in kendisini 10 Mart 1923 tarihinde boşamasından ve dört aylık kızı Pakize'nin bakımında nafakaya ihtiyacı olduğundan dolayı mahkemeye başvurarak (16 Nisan 1923), Tortopoğlu Mehmet'den nafaka talebinde bulunmuştur²⁸⁴. Mahkeme 25 Haziran 1923'de Tortopoğlu Mehmet'in yevmiye 15 kuruş nafaka ödemesine karar vermiştir²⁸⁵. Kızının bakımına yardımcı olmayan babanın günlük 15 kuruş yevmiye verdiği görülmektedir.

Başka bir örneğe bakacak olursak, Uşak'ın Cuma Mahallesinden Köse İmamoğlu kızı Raziye, Vekil²⁸⁶ Hakkı Bey vasıtasıyla, eşi Mehmet Çavuş'tan davacı olmuştur. Dava sebebine baktığımızda, Mehmet Çavuş'un eşi Raziye ve çocukları iki buçuk yaşındaki Halit ve bir yaşındaki Halime'ye bakmadığı görülmektedir. Dava

²⁸¹ Kur'an-ı Kerim'de bu durum şöyle belirtilmektedir: "Varlıklı olan kimse, nafakayı varlığına göre versin; rızkı ancak kendisine yetecek kadar verilmiş olan kimse, Allah'ın kendisine verdiğinden versin; Allah kimseye, verdiği rızkı aşan bir yük yüklemez. Allah güçlükten sonra kolaylık verir." buyrulmuştur. bkz: **Talak**, 65/7.

²⁸² Mehmed Zihni Efendi, **a.g.e.**, s.777.

²⁸³ **UŞS 10**, vrk: 18/b

²⁸⁴ **UŞS 10**, vrk: 19/a

²⁸⁵ **UŞS 10**, vrk: 20/b

²⁸⁶ Tanzimatla birlikte bir takım yenileşme hareketlerinin olduğu bilinmektedir. Nitekim bu süreçte hukuksal alanda da bir takım yenilikler olmuştur. Bu yenilikler çerçevesinde aralarında savcılık, avukatlık ve noterliğin de bulunduğu yeni kurumlar Osmanlı Devleti'ne girmiştir. Bkz: Özkorkut, 2003, **a.g.m.**, s.149.; 10 numaralı şer'iyye sicilindeki çoğu davada Vekil yani avukat tayin edildiği görülmektedir. Nitekim Tanzimat'la birlikte Osmanlı hukukunda yerini alan avukatlığın, 1923-1924 Uşak'ında icra edildiği görülmektedir.

seyri incelendiğinde görülüyor ki Mehmet Çavuş belirtilen durumu kabul etmiş ve mahkeme, adı geçenin günlük 10 kuruş nafaka ödemesine karar vermiştir.

Nafakanın çeşitlerini daha önce belirtmiştik. Bu nafaka çeşitlerinden birisi de çocuk nafakası idi. Bu nafaka İslam hukukunda “Füru’ Nafakası” olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada çocuk ve torunların mallarının bulunmaması ve kazanmaya da güçlerinin yetmemesi şartının koşulduğu görülmektedir. Belirtilen güç yetmeme, küçüklük ve hastalık sebebiyle olabileceği gibi, ilim tahsili veya kız çocuğu olması gibi sebeple de söz konusu olabilmektedir. Nitekim kız çocuğunun nafakası, kız evleninceye kadar babaya aittir. Yine erkek çocuğun nafakası da, çocuk çalışıp para kazanıncaya kadar babaya aittir²⁸⁷. Ayrıca çocuğun bakımının babanın görevi olduğu Kur’an-ı Kerim’de de belirtilmiştir²⁸⁸.

Yukarıda verilen örnekler hatırlanacağı üzere, babanın çocuğunun bakımını üstlenmemesi gibi nedenlerden dolayı zor durumda kalan kadınlar, mahkeme kanalıyla çocuklarının bakım giderlerine karşılık olarak nafaka talebinde bulunmuşlardır.

Uşak’ın Avgan Karyesinden Bekiroğlu Hacı Mehmed Ali kızı Döne Hatun, eşi İmamoğlu Hüseyin Ali oğlu Recep’i mahkemeye vermiş ve eşinin 9 ay önce kendisi ve iki yaşındaki kızını terk ettiğini belirterek²⁸⁹ nafakaya ihtiyaçları olduğundan dolayı nafakasının verilmesini talep etmiştir²⁹⁰. Çocuğunu ve eşini bırakıp gittikten sonra nafakalarını temin etmeyen Hüseyin Ali oğlu Recep’in mahkeme kararıyla günlük 40 kuruş nafaka vermesi kararlaştırılmıştır²⁹¹. Mahkemece tarafların sosyal statüsüne göre takdir edilen bu paranın, çocuğun nafaka, giyim-kuşam ve diğer zaruri ihtiyaçlarına sarf edildiği düşünülebilir.

Nafaka çeşitlerinden bir diğeri ise ebeveyn ve akraba nafakası idi²⁹². Bu nafaka İslam hukukunda “Usûl Nafakası” olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakir olan

²⁸⁷ Bkz: Cin, Akgündüz, a.g.e., cilt:2, s. 120-121.

²⁸⁸ Bakara, 2/233

²⁸⁹ “Zevc-i dahilim gaib-i mezbur Avgan karyesinden İmamoğlu Recep işbu tarihten 9 mah mukaddem benim ile zevcim sulbünden hâsıl ve benden mütevellide iki yaşındaki Neslihan ismindeki kerimesini terkle bırakıp gitmiş olduğundan el-yevm Urla kazasında aşçılıkla meşgul bulunduğundan sağire kızım ile bütün sefalet içerisinde kaldığımızdan zevcim gaib-i mezbur üzerine kadr-ı maruf nafakasının takdirini talep ederim, dedi.” Bkz: UŞS 10, vr. 56/b.

²⁹⁰ UŞS 10, vrk: 56/b

²⁹¹ UŞS 10, vrk: 56/b

²⁹² Anne ve babaya karşı çocukların, evlatlık vazifelerini yapması konusuna, İslam dini oldukça önem vermiştir. Hz. Muhammed(S.A.V.)’in “Sizden biriniz, ailesinin geçimini düşünerek kederlenmesi,

usûlün (Burada belirtilen “Usûl”den kasıt ana-baba, nine ve dededir) yani ana-baba, nine ve dedelerin nafakasının temini, çocuk ve torunlara düşmektedir²⁹³. Akrabalarda ise aralarında evlenme yasağı bulunacak derecede birbirlerine yakın olan akrabalar, karşılıklı olarak nafaka ile mükellef olmuşlardır²⁹⁴.

İncelenen belgelerde, ebeveyn ve akrabalık nafakası ile alakalı sadece bir dava vaki olmuştur. Dava şu şekilde gelişmiştir. Uşak’ın Sabah Mahallesinden Mehmet kızı Fatıma Uşak mahkemesine başvurarak, müşkil durumda olduğunu ve oğlunun kendisine yardım etmesi gerektiğini şu sözlerle açıklamıştır:

*“Gaib-i mezbur Hüseyin Çavuş benim sulbi kebir oğlum olup ashab-ı beşerden olduğu halde beni infak ve iâşe etmediği ve benim dahi oğlum mezburdan başka infak ve iâşe edecek kimse olmadığından ve asla malım dahi bulunmadığından muhtac-ı nafaka olmakla oğlum gaib-i mezbur üzerine kadar masruf nafakamın takdirini taleb ederim, dedi.”*²⁹⁵.

Genellikle nafaka davaları karı koca arasında gerçekleşmekte iken, burada karşımıza çıkan nafaka türü ebeveyn nafakasıdır. Oğlu tarafından yardım edilmediğinden şikayetçi olan kadın, mahkeme kanalıyla oğlundan nafakasını istemektedir. Ali oğlu Hüseyin Çavuş’un Kütahya’nın Hisar Mahallesinde Diş Tabipliği yapması ise, aslında kendisinden istenilen bu nafakayı ödeyebilecek güçte olduğunu göstermektedir. Nitekim mahkeme kararı bu yöndedir ve Hüseyin Çavuş’a yevmiye 20 kuruş²⁹⁶ nafaka annesine ödemesi takdir olunmuştur.

1923-1924 Uşak’ındaki nafaka miktarlarına²⁹⁷ baktığımızda, nafaka taban miktarının günlük 6,5 kuruş, tavan miktarının ise 50 kuruş olduğu görülmektedir²⁹⁸.

Belgeler içerisinde 33’e yakın Nafaka davası incelenmiştir. Dava sebeplerine baktığımızda daha önce de belirttiğimiz nafaka çeşitlerini görmekteyiz.

Allah(c.c.) katında Allah’ın yolunda kılıçla bin darbe vuran kimseden daha hayırlıdır.” Sözleri bunu göstermektedir. Bkz: İmam-ı A’zam Ebu Hanife, **Müsned**, Çeviren: Kazım Ağcakaya, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2000), s.99.

²⁹³ Cin, Akgündüz, **a.g.e.**, cilt:2, s.121.

²⁹⁴ Cin, Akgündüz, **a.g.e.**, cilt:2, s.121.

²⁹⁵ **UŞS 10**, vrk: 11/b

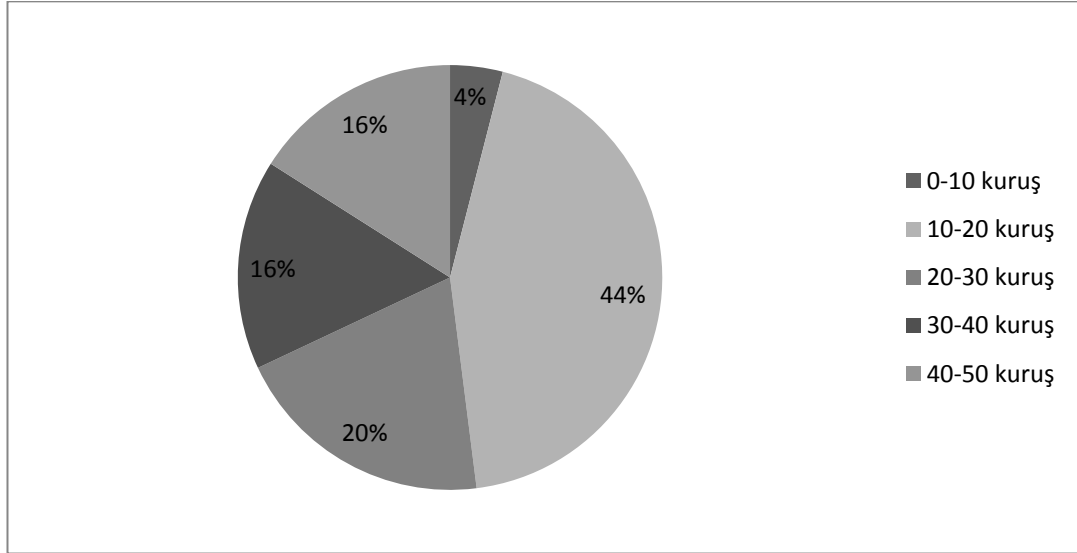
²⁹⁶ **UŞS 10**, vrk: 12/a

²⁹⁷ Bu miktar, para olarak ödendiği gibi, eşya ya da yiyecek olarak da ödenmiştir. Örneğin, Uşak’ın Banaz nahiyesinin Yenice karyesinden Satı binti Süleyman kocası Ahmed bin Ahmed’e açtığı nafaka davası sonucunda, Ahmed bin Ahmed’in bir senelik iâşe için beş kile zahire vermesi mahkemece takdir olunmuştur. Bkz: **UŞS 10**, vr. 69/b.

²⁹⁸ Nafaka miktarları günlük olarak hesaplandığı gibi, aylık olarak da hesaplanmıştır. Örneğin, “şehriye”(aylık) 450 kuruş, 200 kuruş... gibi.

Dava sonuçlarına baktığımızda ise, kadınlar davaların neredeyse hepsini kazanmışlardır. Sadece iki dava²⁹⁹ olumsuz sonuçlanmıştır. Bir başka iki dava³⁰⁰ da ise kadın haklarından vazgeçerek nafaka talebini geri almıştır.

Grafik-2: Nafaka Oranları³⁰¹

Nafaka oranlarına baktığımızda 0-10 kuruş arası %4, 10-20 kuruş arası %44, 20-30 kuruş arası %20, 30-40 kuruş ile 40-50 kuruş ise %16'şar olarak karşımıza çıkmaktadır. Oranlarda görüldüğü üzere en çok uygun görülen nafaka miktarı 10-20 kuruş arasında olmuştur. Bilindiği üzere nafaka kişinin ekonomik durumu ve sosyal statüdeki yerine bağlı idi. Bu bakımdan verilen nafakalardan yola çıkılarak, kişinin bu nafaka miktarı ile geçimini sağlayıp sağlayamadığı, alım gücü öğrenilebilir.

İncelenen dönemde 1 ölçek³⁰² bulgur 400 kuruş, yarım ölçek mercimek 200 kuruş, 1 tas fasulye 100 kuruş³⁰³, 2 tas yoğurt 200 kuruş, yarım kıyve sade yağ 100 kuruş³⁰⁴ olarak belirlenmiştir. Aylık olarak ortalama nafaka miktarını 300-600 kuruş olarak belirlemiştik. Bu miktar ile ortalama 2 kilo fasulye(40 kuruş), 2 kilo mercimek(40 kuruş), 1 kilo bulgur(40 kuruş), 1 tas(5 kilo civarı) yoğurt(100 kuruş)

²⁹⁹ Bkz: UŞS 10, vr. 10/b – 27/b.

³⁰⁰ UŞS 10, vr. 73/a – 93/b

³⁰¹ 1923-1924 Uşak'ının nafaka oranları.

³⁰² 1 ölçek ağırlığı 10-20 okka arasında bölgelere göre değişmiştir. (Bkz: Ünal Taşkın, "Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü Ve Tartı Birimleri", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, (2005), s.98.) 1 okkanın(kıyve) ağırlığı ise 1,2 kilogramdır. (Bkz: Cengiz Kallek, "Okka", **TDVİA**, Cilt: 33, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), s.338.) Günümüzde Uşak yöresinde 1 ölçek 4 tas yapmakta ve 1 tas ortalama 5 kg. gelmektedir. Dolayısıyla 1 ölçek ortalama 20 kg. gelmektedir. Bu bakımdan incelenen dönemle günümüz arasında çok bir farkın olmadığı görülmektedir.

³⁰³ UŞS 10, vr. 92/b.

³⁰⁴ UŞS 10, vr. 92/b.

ve ortalama 1 litre sade yağ(200 kuruş) alınabilmekteydi ki bu yiyeceklerin toplam fiyatı 420 kuruş'tur. Bu yiyeceklerin bir aileyi geçindirip geçindirmesi hususuna değinecek olursak, bu daha çok aile fertlerinin sayısına bağlı olarak değişkenlik göstermiştir. Nitekim o dönemde 982,4 gr. bir ekmeğin ortalama fiyatı 15 kuruştur³⁰⁵. Dolayısıyla günlük 10 ile 20 kuruş arasında değişen nafaka miktarı ile en fazla 2 ekmek alınabilmıştır. Bu bakımdan aile fertlerinin sayısı, ailenin geçimini doğrudan etkilemiştir.

c. Kadının Kocasına İtaati

Evliliğin yükümlülükleri arasında karı ve kocanın karşılıklı hak ve yükümlülükleri bulunmaktadır. Kocanın karısına karşı nafaka ve mehir yükümlülüğünden daha önce bahsetmiştik. Bu kısımda ise kadının kocasına karşı itaatinden bahsedeceğiz.

Kadın meşru konularda kocasına itaat etmekle yükümlü olmuştur³⁰⁶. Örneğin kadın kocanın tespit ettiği ikametgâhta oturmak ve izinsiz olarak ikametgâhını terk etmemek zorundadır. Nitekim bunlara dikkat etmeyen kadın uyarılmış ve kocasına itaat etmesi söylenmiştir. Bu şekilde kocasına itaatsizlik gösteren kadına “Naşize”³⁰⁷ eş denilmiştir. Örneğin Uşak Kazasının Aybek Mahallesinden Hasan oğlu Sadık, 12 Ocak 1924'te Uşak mahkemesine başvurarak Mehmed kızı Hatice'nin 3 ay önce evden ayrılmak suretiyle annesinin yanına gittiğini ve geri gelmediğini belirtmiştir. Dolayısıyla eşinin hukuk-ı zevciyete riayet etmesi gerektiğini söylemiştir. Hâkim ise Mehmed kızı Hatice'nin savunması dinlendikten sonra, Hatice Hanım'ın hukuk-ı zevciyete riayet etmesine karar vermiştir³⁰⁸. Böylelikle kocasına itaat etmeyen kadının, mahkeme kararıyla eşine itaati sağlanmıştır. Fakat böyle durumlarda

³⁰⁵ Mehmet Emin Yolalıcı, “1922-1923 Yıllarında Samsun'da Fiyat Hareketleri(Belediye Meclisi Zabıt Defteri'ne Göre), **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 42, Cilt: 14, (Kasım 1998), s. 1047.

³⁰⁶ Detaylı bilgi için bkz: Cin, Akgündüz, **a.g.e.**, Cilt:2, s.94-99.

³⁰⁷ İtaatsizlikte direnen (kadın). Bkz: Devellioğlu, **a.g.e.**, s.809.; Hacı Mehmet Günay, “Nüşûz”, **TDVİA**, Cilt: 33, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), s.303-304.

³⁰⁸ **UŞS 10**, vrk: 80/a

kocasına itaat etmemekte direnen (naşize) kadınların nafaka haklarını kaybettikleri de olmuştur³⁰⁹.

Bazı durumlarda karşılıklı anlaşmazlıklardan dolayı kadın kocasına itaat etmemiş ve oluşan problem boşanmayla sonuçlanmıştır. Nitekim Uşak Kazasının Sabah Mahallesinden Furuncuoğlu zade Mustafa Efendi, Kemal Paşa Mahallesinden Sorgunluoğlu Ali Osman kızı Aişe'nin hukuk-ı zevciyete riayet etmemesinden dolayı mahkemeye başvurmuş ve Aişe'nin, şahsına ait 200 lira tutarındaki eşyaları alıp babasının evine gittiğini belirterek karısının kendisine itaat etmesini istemiştir. Buna mukabil Ali Osman Kızı Aişe'nin vekili Habip Efendi ise cevabında, Mustafa Efendi'nin Aişe'yi daha önceden boşadığını belirterek, Aişe'nin mehir ve nafaka gibi haklarının Mustafa Efendi'den tahsil edilmesini talep etmiştir. Davanın ilerleyen celselerini de incelediğimizde kocanın kesin olarak karısını boşadığı anlaşılamamıştır. Fakat kadının kocasından boşanmak istediği ve kocasının yanına tekrar dönmek istemediği ortaya çıkmıştır. Hâkim ise davanın sonunda 23 Mart 1924'te tarafları boşamıştır³¹⁰. Bu gibi durumlarda kadının keyfi olarak kocasının evini terk ettiği söylenemez. Nitekim hâkimin kararı da eşlerin anlaşamadığı yönündedir.

B. EVLİLİK KURUMUNUN DAĞILMASI

Evlilik kurumu aileyi oluşturan ve ayakta tutan bir faktördür. Bu açıdan evlilik kurumu nesillerin devamı ve toplumların birliği açısından önem arz etmektedir. Fakat bu yapının bazı nedenlerden dolayı, zaman zaman dağıldığı tarih boyunca görülmüş bir olaydır. Bu kısımda, evlilik kurumunun dağılmasının nasıl ve hangi şartlarda gerçekleştiği incelenecektir. Bu gelişim, 3 alt başlık altında incelenecek ve değerlendirilecektir. Evliliğin dağılması ile ilgili terimler: Talak, Muhala'a ve Tefrik'dir.

³⁰⁹ Ali Kaya, "17. Yüzyıl Bursa Şer'iyye Sicillerinin İslam Aile Hukuku Açısından Tahlili", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:17, Sayı: 1, (2008), s.91.

³¹⁰ **UŞS 10**, vr.88/a

Tablo-2: Tefrik, Muhala'a ve Talakın Sicil İçerisindeki Dağılımı³¹¹

	Sayı	%
Tefrik	41	79
Muhala'a	8	15
Talak	3	6

1. Talak

Talak kelimesi bağı çözme³¹², boşama, nikahlı kadını bırakma³¹³ anlamlarına gelmektedir. Talak teriminden kastedilen durum, erkeğin tek taraflı irade beyanıyla yapmış olduğu boşamadır³¹⁴.

Talak kocanın hakkı olmakla birlikte, koca bu hakkını evlenirken ya da daha sonra karısına da verebilmiştir. Ayrıca sebepsiz boşanmalar dinen hoş görülmemekle birlikte koca talak için bir sebep ileri sürmek mecburiyetinde olmamış ve tek taraflı boşanmanın oluşmasında hâkimin kararına ihtiyaç duyulamamıştır³¹⁵. Yani talakın oluşumunda tek taraflı irade beyanı yeterli görülmüştür. Ne var ki kadının boşanma talebinde bulunması ve kocanın da bu talebi kabul etmemesi durumunda mahkemenin kararı aranmış ve bu karar üzerine evlilik birliği sona ermiştir.

Talakın oluşumunda bazı şartlar gerekmektedir. Bu şartları da kocaya ait şartlar ve kadına ait şartlar olarak ayırabiliriz.

Kocaya ait şartlara baktığımızda ilk olarak, talaka başvuran kişinin “koca” olması gerektiğini görüyoruz. Koca bu hakkını bizzat kullanabileceği gibi, vekil veya

³¹¹ 10 Numaralı Uşak Şer'iyye Sicili içerisindeki dağılım.

³¹² Pakalın, **a.g.e.**, Cilt:3, s.389.

³¹³ Devellioğlu, **a.g.e.**, s.1028.

³¹⁴ Erkeğe talak hakkının verildiği, Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette mevcuttur. Bkz: **Bakara**, 2/227,229; 230,232;236-237;241; **Talak**, 65/1.

³¹⁵ Bazı durumlarda erkeğin iradesinde olan boşama yetkisinin sorumsuzca kullanıldığı görülmektedir. Nitekim Uşak kazasının Akse karyesinden Arap Ali kızı Halime, Mayıs 339'da mahkemeye başvurarak eşi Külcüoğlu Mustafa'nın kendisini Mayıs 338 boşayıp bir süre sonra tekrar izdivaç eylediğini, Ekim 338'de tekrar tatlik edip yine bir süre sonra bir araya geldiğini ve son boşadığından bir süre sonra yine bir araya geldiğini ancak kendisini yine tatlik ettiğini belirtmiştir. Halime, iddetinin bitip bitmediği konusunda mahkemeden bu durumun sorulmasını istemiştir. Külcüoğlu Mustafa'nın hâkime verdiği cevap çok ilginçtir. Külcüoğlu Mustafa, Halime'yi üç defa boşadığını ve altı aydır kendisiyle bir arada olmadığını belirterek Halime binti Ali'yi tekrar nikâhına almak istediğini belirtmiştir. Sonuç olarak Halime bu evliliğe karşı çıkmış ve mahkeme de Halime'nin iddetinin tamamlandığına karar vererek, Halime'nin bir başkasıyla evlenmesine izin vermiştir. Bkz: **UŞŞ 10**, vr.30/a. Buradaki örnekte kocanın ric'i talakla karısını boşadığını görüyoruz. Nitekim koca üç defa karısıyla tekrar bir araya gelmiştir. Fakat evliliğin yürümediği ortada olduğu için bina talak söz konusu olmuştur. Detaylı bilgi için bkz: Aktan, **a.g.e.**, s.410.

elçisi vasıtasıyla da kullanabilmiştir³¹⁶. İkinci şarta baktığımızda ise kocanın akıllı yani akli dengesinin yerinde olmasıdır³¹⁷. Üçüncü şart ise, bülüğ³¹⁸dur. Burada önem arz eden nokta ise, ergenliğe yaklaşmış bile olursa talakın geçersiz sayılmasıdır. Üçüncü şarta bakacak olursak, kocanın serbest iradeli olması gerektiğini görüyoruz. Yani talak vuku bulduğunda kocanın bir baskı altında kalmadan bu kararını özgür bir şekilde vermesidir³¹⁹.

Boşanan kadında bulunması gereken şartlara baktığımızda ise, boşanan kadının boşayanın eşi olması gerektiğini ve kadının kocasıyla sahih bir şekilde evlenmiş olması gerekmektedir³²⁰.

Talakın şartlarını inceledikten sonra kısımlarına da bakmak gerekirse talakın iki şekilde olduğunu görmekteyiz. Bunlar ric'i talak ve bain talaktır.

Ric'i talak kocanın, kadının iddet süresi içinde eşine geri dönme³²¹ imkanını veren boşama türüdür. Ric'i talakın oluşması için, evliliğin zıffa fiilen başlamış olması; talakın sarıh, şiddet ve mübalağa ifade etmeyen³²² sözlerle yapılmış olması³²³; boşanmanın üçüncü boşama olmaması gerekmektedir. Nitekim üçüncü boşamada büyük ayrılık gerçekleşir ve artık isteseler de eşler tekrar bir araya gelemezler³²⁴.

Ayırıcı boşanma olarak tabir edilen bain talaka baktığımızda, kocaya geri dönme imkanı vermeyen boşama türüdür³²⁵ ki bunun oluşumunda üçüncü boşama ile beynunet-i kübra (büyük ayrılık) meydana gelir³²⁶.

³¹⁶ Aydın, **a.g.e.**, s.305.

³¹⁷ İslam hukukçuları bu durumu hastalıktan kaynaklanan akılsızlık ya da içki gibi beyni uyuşturan maddelerden kaynaklanan akılsızlık yani kendinde olmama olarak tanımlamışlardır. Bkz: Ceziri, **a.g.e.**, Cilt:6, s.2415.

³¹⁸ Ergenlik. Bkz: Devellioğlu, **a.g.e.**, s.117.

³¹⁹ Ceziri, **a.g.e.**, Cilt:6, s. 2418.

³²⁰ Ceziri, **a.g.e.**, Cilt:6, s. 2419.; Mehmed Zihni Efendi, **Ön. ver.**, s.787.

³²¹ Pakalın, **a.g.e.**, s.390.

³²² Uşak'ın Muharremşah karyesinden Mehmet kızı Zeliha, eşi Kadir oğlu Mehmed'in kendisini boşadığını 25 Ağustos 339 tarihli mahkemede belirtmiştir. Ancak burada bizi ilgilendiren kısmı, Mehmed bin Kadir'in karısını boşadığında söylediği ifadedir. Zeliha, eşinin kendisini boşarken seni terk ettim diyerek terk ve tatlik ettiğini belirtmiştir. bkz: **UŞS 10**, vr.31/a.

³²³ Detaylı bilgi için bkz: Zuhayli, **a.g.e.**, Cilt:9, s.302-303.

³²⁴ Aydın, **a.g.e.**, s.308.

³²⁵ Uşak'ın Aybek mahallesinden Himmet kızı Fadime, Sabah mahallesinden Koyveren oğlu Rasih arasında geçen nafaka ve mihr davasında, Fadime eşinin kendisini bain talakla boşadığını belirtmiştir. Dolayısıyla geri dönüşü olmayan bain talak mahkemece de onaylanmış oluyor. Bkz: **UŞS 10**, vr.54/b.

Talakın, İslam hukukunda ve toplumlarında hoş karşılanmadığı bilinmektedir.³²⁷ Ne var ki sebepli ya da sebepsiz bazı durumlarda boşanmalar geçmişten günümüze kadar olagelmıştır. Fakat Osmanlı toplumunda bugüne oranla talakın daha az gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Bu durum Cumhuriyetin ilk yıllarında da aynı şekilde devam etmiştir. Nitekim incelenen belgelerden hareketle 1923-1924 Uşak'ına baktığımızda 25-30 civarında³²⁸ bain ya da ric'i talak ile boşanmanın gerçekleştiğini³²⁹ görmekteyiz.

2. Muhala'a

Muhala'a evliliği sürdürmek istemeyen kadının, kocasına bir miktar para veya mal vererek boşamasını sağlamasıdır³³⁰. Muhala'a terimi yerine hul' terimi de kullanılmıştır³³¹. Hul'un lügat manası "çekip çıkarmak, soymak"³³², örfteki manası ise "evliliği ortadan kaldırmak" demektir³³³. Bedelli olan talak hul'dür. Bilindiği gibi talak, eşlerin ayrılmalarını gerektiren bir ihtiyacın belirmesi durumunda caizlikle nitelenmiştir³³⁴.

İslam hukukunda evliliği sona erdirmeye yetkisi esas itibariyle kocaya verilmiş olmakla beraber, kadın isterse, nikâh akdi esnasında boşanma salahiyetinin kendisine ait olduğuna dair bir kayıt koydurabilir. Ayrıca, evlilik hayatını devam ettiremeyeceğine kanaat getiren kadın³³⁵, belli bir bedel karşılığında kocasından

³²⁶ Fikret Karaman, İsmail Karagöz, v.d., **Dini Kavramlar Sözlüğü**, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), s.54.

³²⁷ Hz. Peygamber(S.A.V.) bu konu hakkında şöyle buyurmuştur: "Nikâhlanıp çiftleşiniz ve evleniniz, fakat kurduğunuz bu aile yuvasını talak ile yıkmayınız! Onun tarrakasından(gümbürtüsünden) Arş-ı İlahi titrer". Bkz: Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed, **Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, Cilt:11, Çeviren: Kamil Miras, (Yedinci baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1983), s.328.

³²⁸ İncelenen belgelerde bizzat talak davası çok az sayıdadır. Dolayısıyla bu konudaki veriler için sadece talak davalarından değil, nafaka ve mehir davalarından yararlanılmıştır.

³²⁹ Burada belirtilen boşanma tefrik ve muhala'ayı içermemektedir. Burada sadece bain ve ric'i talaktan bahsedilmektedir. 1923-1924 Uşak'ında tefrik ile boşanmanın çok fazla olduğu gözlemlenmiştir. Bu konu "tefrik" kısmında detaylı olarak işlenecektir

³³⁰ Devellioğlu, **a.g.e.**, s.666.

³³¹ Aktan, **a.g.e.**, s.412.

³³² Karaman, Karagöz, vd., **a.g.e.**, s.269.

³³³ Zuhayli, **a.g.e.**, Cilt:9, 379.

³³⁴ Ceziri, **a.g.e.**, Cilt: 6., s.2555.

³³⁵ Uşak kazasının Şaban karyesinden Cabbar Ali oğlu Hasan Hüseyin Kerimesi Teslimat binti Hasan Hüseyin, Ak karyesinden olan zevci Kantar oğlu Hüseyin bin Ali Osman'ı mahkemeye vererek Hüseyin bin ali Osman'ın kendisini tatlik etmesini istemiştir. Sebep olarak da eşinin cinayetten mahkum olduğunu belirtmiştir. bkz: **UŞŞ 10**, vrk: 75/a. Bu örnekte görüldüğü üzere kadın kocasının

boşanma talebinde bulunabilmektedir. Bu şekilde, kocasıyla geçinemeyen ve kocası kendisinden boşanmak istemeyen kadın, evlilik bağından kurtulabilmektedir³³⁶. Nitekim kocanın karısına: “Benden tamamen aldığın mehr-i muacceli geri vermek veya düğün masrafımı ödemek ve evlilik hukukundan bir şey istememek şartıyla boş ol” demesi muhalaa olduğu gibi, “Birbirimizden bir şey istememek şartıyla benden boş ol” demesi de muhalaadır³³⁷. Buradan da anlaşılacağı üzere muhala’a da, karşılıklı anlaşma ve uzlaşmanın önem arz ettiği görülmektedir.

Konu ile alakalı olarak belgelere bakıldığında, Uşak’ın Sabah Mahallesinden Hacı Mehmed kızı Rabia, kocası gaib Ömer Lütfü Efendi’den kendisine muhala’a bedeli olarak (nafakasına mahsuben) 45 lira verildiği takdirde boşanacağını belirtmiştir. Gaib Ömer Lütfü Efendi’nin vekili olarak, gaibin kardeşi Hulusi bin Mahmut, 15 Ağustos 1923 tarihinde, bu şartı kabul ederek ve “..mezbureyi muhala’an tatlik eyledim.” diyerek Rabiayı boşamıştır. Mahkeme ise davayı tek celsede sonuçlandırarak muhala’ayı onaylamıştır³³⁸.

Yukarıdaki örnekte kadın, nafakasına binaen 45 lira verilmesi şartıyla boşanmaya razı olacağını belirtmiştir. Bazı durumlarda ise kadın bütün haklarından vazgeçerek boşanma isteğini dile getirmiştir. Nitekim, Uşak’ın İkisaray köyünden Kôr Ali oğlu Hakkı kızı Fatıma ile Kemal Paşa Mahallesinden Hüseyin oğlu Hüseyin arasında geçen davada, Hakkı kızı Fatıma, kocası Hüseyin’in kendisini evinden çıkardığını ve nafakasını temin etmediğini belirtmiştir. Bundan dolayı kendisine kadr-ı maruf nafakasının ve mehrinin verilmesini istemiştir. Davanın ilerleyen celselerinde Hakkı kızı Fatıma kocası Hüseyin’in kendisini boşamasını isteyerek bütün haklarından(mehir, nafaka) vazgeçtiğini söylemiştir. Bunun üzerine Hüseyin oğlu Hüseyin, Hakkı kızı Fatıma’nın isteğini kabul ederek, “... *mezbur Fatıma’yı işbu tarihten itibaren tatlik ettim. (11 Eylül sene 339/11 Eylül 1923)*” diyerek Fatıma’yı boşamıştır³³⁹.

Bir başka örnekte ise, Uşak’ın Hacı Hasan Mahallesinden Musa oğlu kerimesi Kadir kızı Aişe, Sandıklı’nın Çıtak Mahallesinden olan eşi Uzun Ali oğlu Ali

cinayetden mahkum olması dolayısıyla eşiyle olan bağıını devam ettiremeyeceğini belirterek boşanma isteğini dile getirmiştir.

³³⁶ Savaş, **a.g.e.**, s.530.

³³⁷ Mehmed Zihni Efendi, **a.g.e.**, s.817.

³³⁸ **UŞS 10**, 62/b

³³⁹ **UŞS 10**, vrk: 73/a

Efendi'yi mahkemeye vererek, Ali Efendi'nin kendisini bırakarak Sandıklı'ya gittiğini ve bundan dolayı nafakasız kaldığını belirtmiştir. Binaenaleyh, beş bin kuruş mehr-i müecceli ile kadr-ı maruf nafakasını Ali Efendi'den mahkeme huzurunda talep etmiştir. Buna karşılık Ali Efendi, ikametgâhının Sandıklı'da olduğunu ve eşi Aişe'nin kendisine itaat ederek Sandıklı'ya yanına gelmesini söylemiştir. Bu durum üzerine Ali Efendi'nin bu teklifini kabul edemeyeceğini söyleyen Kadir kızı Aişe sebep olarak ise Ali Efendi'nin Sandıklı'da başka bir eşinin olmasını göstermiştir. Ali Efendi Aişe hanımla anlaşarak boşanma yoluna gitmiş ve boşanma mahkemece onaylanmıştır.³⁴⁰ Bu örnekte diğer örneklerde olduğu gibi karşılıklı anlaşmayı görmektedir. Fakat burada dikkat çeken bir diğer husus ise kadının kocasından ayrılma sebebidir. Bu örnekte, kocanın, eşini bir başka kadından dolayı terk ettiğini görmektedir. Fakat kadın kuma ile bir arada yaşamayı kabul edip kocasının yanına gitmiyor ve haklarından vazgeçerek boşanma yoluna gittiği görülmüyor.

Muhala'a konusunda Kur'an-ı Kerim'de "Onlara (kadınlara) verdiklerinizden bir şey geri almanız size (erkeklere) helal değildir; şayet erkek ve kadın, Allah'ın sınırlarını gözetemeyeceklerinden korkarlarsa (kadının) fidyе vermesinde ikisine de bir günah yoktur. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır, onları aşmayın! Kim Allahın sınırlarını aşarsa onlar zalimlerdir."³⁴¹ buyrularak, boşanmanın erkeğin tekelinde olması durumunda mehri geri almasının helal olmadığı, ancak kadının rıza göstermesiyle mehri geri almasında bir sakınca olmadığı belirtilmiştir. Yine Kur'an-ı Kerimde "Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmeniz için de kadınları sıkıştırmayınız"³⁴² buyrulmuştur. Burada belirtilen noktaya baktığımızda, kocanın boşanma konusunda kadını sıkıştırmasının uygun olmadığı açıklanarak, erkeğin kadına mehri geri alma konusunda baskı yapmamaları gerektiği belirtilmiştir.

Osmanlı toplumunda da oldukça yaygın olarak kullanılan muhala'a ile boşanma yöntemi³⁴³, 1923-1924 Uşak'ına baktığımızda fazla görülmemektedir. Belgeler içerisinde sadece 8 adet muhala'a davası görülmüştür. Bu dönemde bain

³⁴⁰ UŞS 10, vr.93/b

³⁴¹ Bkz: **Bakara** 2/229

³⁴² Bkz: **Nisa** 4/19

³⁴³ Bkz: Abdurrahman Kurt, **Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi(1839-1876)**, (Bursa: Uludağ Üniversitesi Baskıevi, 1998), s.59; Hayri Erten, **Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı(XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)**, (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), s.115.

talak ya da muhala'a değil de hakim kararıyla boşama yönteminin yani Tefrik'in çokça kullanıldığı görülmektedir. Fakat örneklerde de görüldüğü üzere, kadınların devam ettiremediği evliliklere son vermek istediklerinde, bu durumu kocalarıyla paylaşabildikleri ya da mahkeme kanalıyla anlaşılabildikleri görülmektedir. Böylelikle kadınlar istemedikleri bir evliliği sürdürmemişler ve boşanma taleplerini dile getirmişlerdir. Mahkemelerin ise bu konuda hassas davrandıkları ve kadınları mağdur etmedikleri görülmektedir. Bunun sebebinin ise İslam hukukunda bu konuya oldukça önem verilmesidir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de geçen ayetler bu konunun önemini göstermektedir. Ayrıca Tefrik davalarının 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile yolunun açılması, Osmanlı'da yaygın olarak görülen Muhala'a ile boşanmanın azalmasına da yol açmıştır. Nitekim Osmanlı Devleti Hanefi görüşünü benimsemiş ve hukuki açıdan kararlarını ona göre vermiştir. Hanefi mezhebi ise tefrik ile yani hakim kararı ile boşanmada çok katı kurallar koyduğundan tefrik ile boşanmalar 1917 yılına gelinceye kadar oldukça azdır. Tefrikten doğan açık muhala'a ile kapatılmaya çalışılmıştır. Fakat 1923-1924 yıllarında tefrikin önü açık olduğu için böyle bir problemle karşılaşılmamıştır.

3. Tefrik

Sözlük anlamı “ayırma”³⁴⁴ olan tefrik, evliliğin mahkeme kararıyla sona ermesidir³⁴⁵. Bu çeşit boşanmada eşlerden birisi(genellikle kadın) mahkemeye başvurmakta ve hâkimden boşanmayı talep etmektedir. Eğer boşanmayı isteme gerekçeleri kabul görürse tarafların ayrılmasına hükmedilerek, boşanmayı isteyip istememesinin hiçbir önemi bulunmamaktadır. Çünkü boşanma, kocanın veya hanımın irade beyanıyla değil, hâkimin bu konuda vereceği hükümle meydana gelmektedir³⁴⁶.

Osmanlı Devletinde “Tefrik”in uygulama sahasına baktığımızda, 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesine kadar uygulanırlığının olmadığını ya da kabul görmediğini anlamaktayız. Bu alanda oluşan açığın ise muhala'a ile kapatılmaya çalışıldığı ki 20. Yüzyıla gelene dek muhala'anın Osmanlı Devletinde

³⁴⁴ Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 1058.

³⁴⁵ Aydın, **a.g.e.**, s.310.

³⁴⁶ Saadet Maydaer, “Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma(Bursa Şer'iyye Sicillere Göre)”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:16, Sayı:1, (2007), s.316.

uygulanırlığının oldukça yaygın olduğunu görmekteyiz³⁴⁷. Tefrik'in Osmanlı Devletinde kabul görmeyişinin sebebi ise Osmanlı Devletinde Hanefi mezhebinin görüşlerinin kabul görmesidir³⁴⁸.

Tefrik hakkında yapmış olduğumuz genel değerlendirmeden sonra Tefrikin sebeplerine bakacak olursak, bunları “hastalık ve kusur, kayıplık, nafakayı kesmek, fena muamele ve geçimsizlik” olarak değerlendirebiliriz.

a. Hastalık ve Kusur

Erkte bulunan cinsel engeller ve rahatsızlıklar bu gruba girmektedir. Ayrıca cüzzam, alaca, çiçek, frengi, saç kıran, akıl hastalığı³⁴⁹ gibi rahatsızlıklar da bu gruba girmektedir. Dolayısıyla bu tür durumlar tefrike sebep olabilir³⁵⁰.

İncelenen belgelerden hareketle, 1923-1924 Uşak'ında ise bu tür bir duruma rastlanılmamıştır. Ayrıca yukarıda belirtilen hastalıkların incelenen dönemde, yaygın olarak görülmediği sonucuna da varılabilir.

b. Kayıplık

Kaybolup kendisinden haber alınamayan; ölü mü sağ mı olduğu bilinmeyen kimseye “mefkud”; evini terk edip giden, hayatta olduğu halde evine gelmeyen kimseye ise “gaib” denilmektedir³⁵¹.

³⁴⁷ Bkz: Hayri Erten, **a.g.e.**, s.113-118.(18. Yüzyıl ilk yarısı için); İzzet Sak, Alaaddin Aköz, “Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma İle Sona Erdirilmesi: Muhala'a(18. Yüzyıl Konya Şer'iyye Sicillerine Göre), **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı:15, (Güz, 2004), s.95-97(18. Yüzyıl için); Kurt, **a.g.e.**, s.57-59.(19. Yüzyıl için); Yakut, **a.g.m.**, s.255-257.

³⁴⁸ Hanefi mezhebinde tefrikin oluşumuna yol açacak sebepler sınırlı olarak verilmiştir. Diğer mezheplerde özellikle Maliki ve Hanbeli mezhebinde bu sınır geniş tutulmuştur. Bkz: Zuhayli, **a.g.e.**, Cilt:9,(Mahkeme Kararıyla Ayırma Bahsi), s. 402-486. Ayrıca 16. Yüzyılda bir ara şafililerin görüşünün tatbik edildiği ancak bu durumun kısa sürdüğü de görülmektedir. Bkz: Cin, Akgündüz, **a.g.e.**, Cilt:2, s.112.

³⁴⁹ Karaman,2003, **a.g.e.**, Cilt:1, s.369

³⁵⁰ Hanefi mezhebine göre hastalık ve kusur kadında bulunursa, kadının tefrik hakkı bulunmaz; İmam Muhammed'e göre eğer bu özürler erkte bulunursa kadının feshetme hakkı bulunmaktadır; İmam Maliki ve Şafiye göre ise eşlerden her biri diğerinde bulunan bir tenasül organı özünden veya cinnet, cüzzam gibi tiksindirici özürlerden dolayı nikahı feshedebilir. Bkz: Zuhayli, **a.g.e.**, Cilt:9, s.406. Hanbelilerden İbnu'l-Kayyim evliliğin gayesini göz önüne alarak zarar ve nefret doğuran her kusur ve hastalığın tefrik talebine sebep olarak kabulünü müdafaa etmiştir. Bkz: Karaman, **a.g.e.**, Cilt:1, s.369.

Kayıplık konusunda Ebu Hanife ve Şafii kesin bir çizgi çizerek, kayıplığın tefrik için bir sebep olamayacağını belirtmişlerdir. Bunun yanında Maliki ve Hanbelilere göre, mecburi askerlik, ilim tahsili, cihad gibi meşru bir mazerete bağlı olarak evini terk eden kimsenin yeri belli ise, karısı tefrik talep edince hakim kocasına yazarak, ya evine gelmesini ya da karısını yanına almasını bildirir ve bir müddet verir. Müddetin sonunda kayıplık hali devam ediyorsa evliliğe son verir. Kocasının yeri belli değilse ve ayrılık bir yılı geçmişse karının talebi üzerine derhal ayırır.³⁵² Nitekim Hukuk-ı Aile kararnamesinde Hanefi görüşü terk edilerek normal şartlarda kocadan haber alınmasından ümit kesildiği andan itibaren dört yıl, harp içinde kaybolmuş ise askerlerin ve harp esirlerinin yurtlarına dönmelerinden itibaren bir yıl geçtikten sonra boşanmaya hükmedilmiştir³⁵³.

Kayıplık hali, 1923 ve 1924 Uşak’ında oldukça yaygın olarak görülmektedir. Bunun sebebini ise Kurtuluş savaşından henüz çıkmış olması ve daha öncesinde meydana gelen 1. Dünya savaşında birçok şehit verilmiş olması olarak yorumlayabiliriz. Sicilde 41 tefrik davası bulunmaktadır. Davaları incelediğimizde eşlerin seferberlik zamanı askere gidip, daha sonra kendilerinden haber alınamadığı, bu suretle kadınların şahitler yardımıyla mahkemeye boşanma talebinde bulunuldukları görülmektedir. Yani 1923-24 Uşak’ında görülen tefrik davalarının genel sebebi eşlerin askere gidip geri dönmemeleridir. Bu nedenle kadın, varsa çocuğu maddi sıkıntı çekmekte ve yeni bir evlilik yapmaya ihtiyaç duymaktadır.

Geçmişe nazaran bu dönemde tefrik davalarının çok olmasının bir diğer sebebi ise daha öncede belirtildiği gibi, 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesinde tefrik konusunda Hanefi mezhebinin görüşünün terk edilerek, kadınların kayıplıktan dolayı mahkemeye başvurmalarının önünün açılmış olmasıdır.

Örneğin, Uşak Kazasının Bayramlar Nahiyesinden Kel Veli oğullarından İlyas kerimesi İlyas kızı Mihriban 1 Ağustos 1923 senesinde mahkemeye başvurarak Uşak kadısı Mehmed Mahmud Efendi ve Şahitler önünde şöyle konuşmuştur:

“Zevci dahilim Samanlar Karyesinden Aşçı oğlu Hacı Ahmet bin Mehmet tarihten on bir sene evvel Balkan harbinde askere sevk edilerek şimdiye kadar hayat haberi

³⁵¹ Karaman, **a.g.e.**, cilt:1, s.370.

³⁵² Karaman, **a.g.e.**, cilt:1, s.371.

³⁵³ Aydın, **a.g.e.**, s.313.; Gül Akyılmaz, “Osmanlı Aile Hukukunda Kadın”, **Türkler Ansiklopedisi**, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), s.370-371.

olmadığı yanından gelen arkadaşları zevci mezbur Hacı Ahmet 334 senesi eylül ayında Kafkasya'da Bakü şehrinde vefat ettiğini bana haber verdiklerinden ben dahi haber-i mezkuru kabul ve tariflere kaniim. Hasıl olduktan şahitlerim olan Nahiye-i mezkurdan Molla Hasan oğullarından Hasan Hüseyin oğlu İsmail ve Nahiye-i mezkureden Mustafa bin İbrahim esamileriyle zevcimin vefatına ve benim dahi zevc-i aharla izdivacıma izin verilmesini talep ederim, dedi."³⁵⁴.

Kocasının gelmesini beş sene bekleyen kadının ekonomik anlamda zorluk çektiği aşikârdır. Bunun sebebi ise örnekte görüldüğü gibi kocanın askere gidip uzun süre dönmemesi ve haber alınamamasıdır ki haberi alındığında vefat etmiştir. Bu gibi durumlarda kadınlar, daha önceki yıllarda kocalarından kolaylıkla boşanamıyordu. Bunun sebeplerinden birisi de kocanın bir süre sonra geri geldiğinde, karısının başkasıyla evlendiğini gördüğünde karışıklık yaşanmaması içindir³⁵⁵.

Bazı durumlarda koca, askere veya gurbete giderken dönmediği takdirde, eşine boşanma konusunda izin vererek, kadının sıkıntı çekmesini engellemiştir. Nitekim Uşak'ın Aybek Mahallesinden Kocamış oğlu Mehmet Emin, eşi Hanife'yi askere gitmeden önce talak-ı ric'i ile boşayıp askere öyle gitmiştir. 1918 senesi şubat ayında ise şehid olmuştur³⁵⁶. Burada dikkati çeken husus koca ric'i talakla yani geri dönülebilir talakla boşayarak askere gitmiştir. Dolayısıyla ne kendisini ne de karısını mağdur etmek istememiştir.

c. Nafakayı Kesmek

Kocanın nafakayı kesmesi iki şekilde meydana gelir: Ya ekonomik gücü yettiği halde nafakayı keser veya mali gücü yetmediği için temin edemez³⁵⁷. Hanefilere göre, nafakayı temin etmeme boşanma sebebi olmamıştır. Fakat Maliki, Şafi ve Hanbelilere göre nafakayı temin etmemek boşanma sebebi olmuştur³⁵⁸. Nitekim 1923-1924 Uşak'ında nafakayı temin etmeme boşanma sebebi sayılmış³⁵⁹ ve

³⁵⁴ UŞS 10, vrk: 8/b

³⁵⁵ Kadın, gaiblik sebebiyle tefrikten sonra vefat iddeti bekler. İddetin bitiminde evlenebilir. Ancak ölümüne karar verilen şahsın hayatta olduğu ortaya çıkarsa, ikinci evlilik fesh olunur. Bkz: Cin, Akgündüz, a.g.e., Cilt:2, s.113.

³⁵⁶ UŞS 10, vr.8/b

³⁵⁷ Cin, Akgündüz, a.g.e., Cilt:2, s.112.

³⁵⁸ Zuhayli, a.g.e., cilt: 9, s.403.

³⁵⁹ Uşak'ın Hacı Hasan mahallesinden Süleyman oğlu İsmail'in, karısı Mehmet kızı Zeliha, Uşak mahkemesine başvurarak kocasının 9 ay boyunca kendisini infak(besleme, nafaka verme) ve iase (geçindirmek) etmediğini belirtmiştir. Mahkeme ise Zeliha ve İsmail'i ayırmıştır. Bkz: UŞS 10,

mahkeme boşanmayı gerçekleştirmiştir. Osmanlı hukukunda Hanefi mezhebinin görüşleri uygulandığı için 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesine kadar ki dönemde nafakayı temin etmeme boşanma sebebi sayılmamıştır.

d. Fena Muamele ve Geçimsizlik

Hanefi ve Şafilere göre fena muamele ve geçimsizlik boşanma sebebi değildir. Hanbeli ve Malikilere göre ise bu durum boşanma sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır³⁶⁰. Daha önce de belirttiğimiz gibi Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile Hanefi mezhebinin bazı görüşleri kabul edilmeyerek, bu konuda da esnek olunmaya çalışılmış ve diğer mezheplerin görüşleri uygulanmıştır. Dolayısıyla Uşak ve çevresinde bu tür sebeplerden dolayı kadınların boşanma taleplerinin kabul edildiği düşünülebilir. Ancak elimizde bu husus hakkında bir veri olmamasından dolayı kesin bir bilgi vermek mümkün görünmektedir.

Bu hususla ilgili olarak Hukuk-ı Aile Kararnamesinde Malikilerin görüşü kabul edilmiştir³⁶¹. Malikiler, aradaki anlaşmazlığın giderilmesi ve evlilik hayatının bir cehenneme dönüşmemesi için geçimsizlik ve zarar yüzünden eşlerin boşanabileceklerini belirtmişlerdir³⁶².

C. EVLİLİK KURUMUNUN DAĞILMASININ SONUÇLARI

Evliliğin bitmesiyle her iki taraf için de bazı yeni hak ve yükümlülükler ortaya çıkar. Bunlar iddet, nafaka gibi şeylerdir. İslam hukukuna göre karı-koca arasındaki nikâh bağı ortadan kalkınca aile iken olan haklar ve yükümlülükler devam etmez. Ancak ayrıldıktan sonra kadının beklemesi gereken bir süre vardır. Bu süre

vr.24/a; Bazı durumlarda mahkeme boşama yerine nafakanın teminini sağlamaya çalışmıştır. Uşak'ın Sabah mahallesinden Kadri Çavuş kızı Zehra kocasının Konya merkez vilayeti istasyonunda makasçı olarak çalıştığını ve nafakasını temin etmediğini belirtmiştir. Mahkeme de Zehra'ya, kocasının günlük 30 kuruş nafaka ödemesine karar vermiştir. Bkz: UŞS 10, vr.42/a.

³⁶⁰ Zuhayli, **a.g.e.**, cilt:9, s.414-415; Aydın, **a.g.e.**, s.313; Cin, Akgündüz, **a.g.e.**, cilt:2, s.113.

³⁶¹ Aydın, **a.g.e.**, s.313.

³⁶² Zuhayli, **a.g.e.**, cilt:9, s.414.

zarfında ise erkeğin kadına ödemesi gereken nafaka vardır. Bu hak ve yükümlülükler ise şunlardır:

1. İddet

İddet, sözlükte “saymak, miktar, adet” anlamlarına gelmekte olup, bir fıkıh kavramı olarak, herhangi bir sebeple evliliğin sona ermesi halinde, kadının yeni bir evlilik yapabilmek için beklemek zorunda olduğu süreyi ifade eder³⁶³. İddetin şer’i manası ise, kadının hayızlı olduğu günlerin kendisi değil, aksine evlenmeksizin bu günlerin bitip sona ermesini beklemesidir³⁶⁴.

İddetin oluşumunda çeşitli sebepler mevcuttur. Bunlar, kadının hamile olup olmadığının anlaşılması ve nesebin karışmasını önleme; boşanma meydana gelmişse taraflara düşünme fırsatı verme³⁶⁵; vefat dolayısıyla bir ayrılık meydana gelmişse, kadının vefat eden kocasının hatırasına saygı gösterme fırsatı verme³⁶⁶ gibi gerekçelerdir. Ayrıca iddetle birlikte boşanıp tekrar evlenme gibi durumların önüne geçilmeye çalışıldığı düşünülebilir.

İddeti, kadının beklemek zorunda olduğu süre olarak belirtmiştik. Fakat bazı durumlarda erkek de beklemek zorunda kalmıştır. Bu durumu açacak olursak, erkeğin boşadığı eşinin kız kardeşi, halası, teyzesi veya yeğenleriyle evlenmek istemesi halinde, boşadığı eşinin iddetinin tamamlanmasını bekler³⁶⁷.

İddeti iki kısımda inceleyebiliriz:

a. Ölüm İddeti

Kocaları ölen kadınların beklemek zorunda oldukları iddettir. Bunlar hamile değillerse dört ay on gün beklerler³⁶⁸. Hamile iseler iddetleri doğumla sona erer³⁶⁹.

³⁶³ Karaman, Karagöz, v.d., **a.g.e.**, s.293.

³⁶⁴ Ceziri, **a.g.e.**, Cilt:6, s.2727.

³⁶⁵ Burada belirtilen boşanmaya açıklık getirecek olursak, bain talakla boşanmada iddet, kadının hamile olup olmadığının belirlenmesi içindir. Ric’i talakla boşanmada ise tarafların kızgınlık hallerinin geçmesi ya da boşanmaya sebep olan şeyin ortadan kaldırılmasında, durup düşünebilme fırsatının doğması içindir. Bkz: Zuhayli, **a.g.e.**, cilt:9, s.491.

³⁶⁶ Zuhayli, **a.g.e.**, cilt:9, s.491.

³⁶⁷ Karaman, Karagöz, v.d., **a.g.e.**, s. 294.

³⁶⁸ **Bakara**, 2/234.

³⁶⁹ Doğumun vefattan kısa bir süre sonra ya da uzun bir süre sonra olması bu durumu değiştirmez. İddet doğumla sona erer. Bkz: Zuhayli, **a.g.e.**, cilt:9, s.500.

Fasid³⁷⁰ nikâhla evli olanlar ölüm iddeti beklemezler. Zifaf olmuşsa fesih iddeti beklerler. Hamile olmayan eş, ric'i talak iddeti beklerken kocası ölürse bu iddet yarıda kesilerek ölüm iddeti beklemeye başlar. Bain talakta ise böyle bir durum oluşmayıp başlamış oldukları iddeti tamamlarlar³⁷¹.

b. Talak veya Fesih iddeti:

Boşanmış ya da nikâhı feshedilmiş kadınların beklediği iddettir. Böyle bir durumdaki kadın hamile ise iddet doğumla sona erer. Eğer kadın hamile değilse üç ay ya da üç temizlik süresi boyunca bekler³⁷².

2. İddet Nafakası

İddet nafakası, iddetin hukuki bir sonucudur. Bu nafaka türü kadının boşanma işleminin gerçekleşmesinden sonra beklemek zorunda olduğu süre içerisinde, kadına bakmakla yükümlü koca tarafından verilmesi gereken nafakadır³⁷³. Bu nafaka iddet müddeti sona erinceye kadar devam eder.

Nafaka, kadının hakkı olduğu için hakim tarafından takdir edilmez ve bu hususta kadının bir istek ve müracaatı vuku bulmazsa, iddet müddeti geçince nafaka hükmünü yitirir. Fakat bu hususta kocayla karşılıklı anlaşma yapmak veya hakim hüküm vermek suretiyle takdir olunan nafaka iddetin bitmesiyle hükmünü yitirmez³⁷⁴.

Kadına iddet nafakasını vermekle yükümlü olan kocanın zaman zaman bu yükümlülüğünden kaçtığı görülmüştür. Hal böyle olunca kadınlar kocalarını mahkemeye vererek haklarını aramaya çalışmışlardır. İncelediğimiz dönemde Uşak'ta da benzer durumlara rastlanmıştır.

³⁷⁰ Kötü, fena; yanlış, bozuk. Bkz: Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 251.

³⁷¹ Aydın, **a.g.e.**, s.314-315.

³⁷² Bkz: **Bakara**, 2/228

³⁷³ Ölüm iddeti bekleyen kadına ise nafaka gerekmediği konusunda İslam hukukçuları görüş birliği içindedirler. Fakat boşanma veya fesih iddeti nedeniyle iddet bekleyen kadının nafakasında, İslam hukukçuları arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bkz: Ceziri, **a.g.e.**, Cilt:6, s.2808-2811; Zuhayli, **a.g.e.**, cilt:9, s.517-518.

³⁷⁴ Mehmed Zihni Efendi, **a.g.e.**, s.860.

Uşak'ın Kamer Mahallesinden Hacı Mehmed Osman kızı Zeliha, Karahallı Nahiyesinden olan kocası Hacı Şerif oğlu Mustafa'nın kendisini boşadığını ve İnkıza-i iddetine³⁷⁵ kadar nafakasının ödenmesini mahkeme kanalıyla Hacı Şerif oğlu Mustafa'dan istemiştir³⁷⁶. Nitekim mahkeme bu yönde karar vererek Mustafa'nın, inkıza-i iddetine değin boşandığı eşine yevmiye 25 kuruş vermesi takdir olunmuştur³⁷⁷.

Karaağaç Mahallesinden Abdullah kızı Ümmü Gülsüm ise yine yukarıdaki örnekte olduğu gibi kocası (Hüseyin Efendi) tarafından boşanmış ve inkıza-i iddetine kadar mahkeme kanalıyla kocasından nafakasını talep etmiştir (20 Mayıs 1923)³⁷⁸. İleriki bir tarihe (26 Haziran 1923) ertelenen dava sonucunda Hüseyin Efendi'nin yevmiye 25 kuruş nafaka ödemesine karar verilmiştir³⁷⁹.

Görüldüğü üzere, eşlerini boşadıktan sonra onların nafakalarını temin etmeyen kocalar, mahkemenin kadınlar lehine verdiği kararlara razı olmak durumunda kalmışlardır. Nitekim mahkemeler, nafaka konusunda taviz vermemeye çalışmışlardır.

Son olarak incelenen dönemdeki Uşak'ta, iddet nafakasının ne kadar verildiğine baktığımızda, günlük ortalama 25 kuruş³⁸⁰ nafaka verildiği görülmüştür³⁸¹.

D. ÇOCUĞUN BAKIM VE TERBİYESİ (HIDANE)

Hidane sözlükte göğüs, kanat; çocuğu kucağına almak, beslemek; bir şeyi yanına almak anlamlarına gelmektedir³⁸². Şer'an ise çocuğun, hidane hakkına sahip

³⁷⁵ İddetin sona ermesi; bkz: Devellioğlu, **a.g.e.**, s.440.

³⁷⁶ **UŞS 10**, vrk: 6/b

³⁷⁷ **UŞS 10**, vrk: 7/b

³⁷⁸ **UŞS 10**, vrk: 9/a

³⁷⁹ **UŞS 10**, vrk: 18/a

³⁸⁰ Nafaka bahsinde, alınan nafaka miktarı ile bir ailenin geçimini sağlayıp sağlamadığı hakkında detaylı bilgi mevcuttur.

³⁸¹ **UŞS 10**, vr. 6/b-7/b-9/a-15/b-18/a-56/b.

³⁸² Karaman, Karagöz, v.d., **a.g.e.**, s.254.

olan kişi tarafından terbiye edilmesidir³⁸³. Bu hakka sahip olan kimseye ise “hâdine” denir ki, anneyi ve diğeri hıdane sahiplerini kapsamaktadır³⁸⁴.

Hıdane ehliyetinin şartlarını ise, hadinenin akıllı, bülüğ çağına girmiş, emniyetli ve hür olması gibi unsurlar oluşturur³⁸⁵. Karı kocanın ayrıldıkları durumlarda ise çocuğun bakım ve terbiyesinde öncelik anneye verilmiştir³⁸⁶. Anne yoksa çocuğun terbiye velayeti annenin akrabalarına ve kadınlara öncelik vermek şartıyla diğeri akrabalarına intikal eder³⁸⁷.

Sabah Mahallesinden Bekir Çavuş oğlu Abdülkadir, Mustafa kızı Şaziye Hanım’dan ayrıldığını ve Şaziye Hanım’dan Kemal isminde, bir yaşında bir oğlu olduğunu belirtiyor. Kemal’in hadinesinin ise annesinin olduğunu ve çocuğu için günlük on iki buçuk kuruş nafaka verdiğini söylüyor. Ancak Şaziye Hanımın Hacı Hasan Mahallesinden Aşçı oğlu Mehmed ile izdivaç halinde olduğunu öğrenince çocuğun hadine hakkının kendisine verilmesini mahkemeden istemiştir. Fakat Şaziye Hanım çocuğunun çok küçük ve bakıma ihtiyacı olduğundan kendisine veremeyeceğini ve çocuğu için verilen on iki buçuk kuruş nafakadan feragat ettiğini belirtmiştir. Bekir çavuş bu durum karşısında anlaşma yoluna gitmiş ve çocuğun annesinde kalmasına razı olmuştur. Nitekim mahkemenin verdiği karar da onay niteliğinde olup, çocuğun annesinde kalmasını taraflara bildirmiştir³⁸⁸. Burada çocuğun çok küçük yaşta olması, çocuğun annesinde kalmasında etkili olmuştur. Nitekim parçalanmış ailelerde çocukların belli bir yaşa kadar bakım ve terbiyesi, İslam hukukuna göre ilk olarak anneye verilmiştir³⁸⁹.

Çocuğun gözetimini üslenen şahıs (genelde anne), kocadan ayrılmış bulunan çocuğun annesi de olsa, ücrete hak kazanır³⁹⁰. Burada belirtilen husus annenin çocuğun bakımını karşılıksız yapmamasıdır. Genellikle çocuğun babası, hayatta değilse en yakın başka bir erkek akrabası bu konuda çocuğun bakımında gidecek miktarı³⁹¹ vermesi gerekir. Parçalanmış ailelerde, çocuğunun bakımını yapmakta

³⁸³ Zuhaylî, **a.g.e.**, Cilt:10, s.46.

³⁸⁴ Mehmed Zihni Efendi, **a.g.e.**, s.863.

³⁸⁵ Karaman, **a.g.e.**, Cilt:1, s.394.

³⁸⁶ Aydın, **a.g.e.**, s.318.

³⁸⁷ Cin, Akgündüz, **a.g.e.**, s.117

³⁸⁸ **UŞS 10**, vrk: 69/b-70/a

³⁸⁹ Bkz: Ceziri, **a.g.e.**, Cilt: 6, s.2837-2839.

³⁹⁰ Kurt, **a.g.e.**, s.67.

³⁹¹ Hanefilere göre, hıdane ücreti kadın olsun erkek olsun hadine(bakıcı) için sabittir. Bu ücretleri babanın veya çocuğun nafakasını vermekle yükümlü olanın ödemesi vaciptir. Bunlar; emzirme,

zorlanan anne, babadan yardım göremeyince mahkemeye başvuruyor ve çocuğunun bakımı için kocasının para yardımında bulunmasını istiyor. Belgelerde genellikle bu durumda, “kadr-ı maruf” tabiri kullanılarak çocuğun nafakası, giyim kuşam ve diğer ihtiyaçlarına gidecek para kastedilerek, babasının veya diğer yakınının bu giderleri karşılaması istenmiştir.

Bu bağlamda, Uşak Kazasının Karaağaç Mahallesinden Abdullah kızı Ümmü Gülsüm, eşi Hüseyin Efendi’nin kendisini 15 Mart 1923’te boşadığını ve Hüseyin Efendi’nin o tarihten itibaren 55 gün boyunca kendisinin terbiyesinde olan altı yaşındaki kızı Hanife’nin ihtiyaçlarını karşılamadığını mahkeme huzurunda belirterek, kadr-ı masruf nafakasının takdirini talep etmiştir. Mahkeme Hüseyin Efendi’nin, Ümmü Gülsüm için inkıza-i iddetine değin günlük 25 kuruş, kızı Hanife için ise günlük 15 kuruş ödemesine karar vermiştir³⁹².

Gözetim müddeti bittiğinde çocuklar buluğa erinceye kadar babalarının veya en yakın diğer velilerinin yanında kalırlardı³⁹³. Burada belirtilen gözetim müddeti, çocuk erkek ise 7-9 (yaş), kız ise 9-11’dir³⁹⁴. Bu süre boyunca çocuklar hadinenin bakım ve gözetiminde kalırdı³⁹⁵.

Bu konuyla alakalı olarak bir örnek vermek gerekirse, Uşak’ın Pınarbaşı Karyesinden Koca Mehmed oğlu Ramazan’a, eşi Hasan Hüseyin kızı Emine dava açarak, çocuğunun dokuz yaşına geldiğini ve Mehmed oğlu Ramazan’ın kendisini boşadıktan sonra, çocuğun bu yaşına kadar bakımını üstlendiğini belirtmiştir. Ancak oğlunun bu yaşından sonra ise babasında kalması gerektiğini söylemiştir. Mehmed oğlu Ramazan bu durumu inkâr ederek oğlunun 6 yaşında olduğunu ve annesinde kalması gerektiğini belirtmiştir. Oğlunun 9 yaşında olduğunu ispatlayamayan Hüseyin kızı Emine davadan bir sonuç alamamıştır. Dolayısıyla erkek çocuğun gözetim müddetinde, Uşak’ta kabul gören yaş sınırının 9 olduğu anlaşılmaktadır.

hidane ve nafaka ücreti olmak üzere üç ücrettir. Burada belirtilen durum, bazı nüans farklılıkları olmasına rağmen diğer mezheplerde de kabul görmüştür. Bkz: Ceziri, **a.g.e.**, Cilt:6, s.2848.

³⁹² UŞS 10, vr. 9/a.

³⁹³ Kurt, **a.g.e.**, s.67.

³⁹⁴ UŞS 10, vr.39/a.

³⁹⁵ Bkz: Aydın, **a.g.e.**, s.318.

E. KİMSESİZ ÇOCUKLAR VE EVLAT EDİNME

Toplumu oluşturan en önemli yapı taşı ailedir. Aileyi oluşturan unsur ise bireydir. Dolayısıyla bireyler toplumu yansıtan birer ayna konumundadır. Bu bakımdan yetiştirme tarzı, alınan terbiye, anne-baba şefkati, vb. özellikler bireyin topluma kazanımında önemli etkenlerdendir. Özellikle anne ve baba şefkatinden mahrum kalan çocuklar psikolojik anlamda çeşitli zorluklar yaşamaktadır. Bu durumun en çok görüldüğü kesim ise kimsesiz çocuklardır.

Kimsesiz çocuklara baktığımızda kaybolmuş, terk edilmiş, bakacak kimsesi olmayan ya da yetim kalarak kimsesiz durumda olan çocukları görmekteyiz. Tarih boyunca toplumların kimsesiz çocuklara yaklaşımları farklı olmuştur.

İslamiyet'ten önce arap yarımadasında yetim çocukların sayısı oldukça fazla idi. Bunun sebebi ise boşama kolaylığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yetim kalan çocuklara gösterilen önem ise oldukça azdır. İslamiyet'le birlikte kimsesiz ve yetim çocuklara verilen önem artmıştır. Nitekim verilen bu önem Kur'an-ı Kerim'de dile getirilmiş, Hz. Muhammed'in de yetim³⁹⁶ ve fakir olarak büyüdüğü hatırlatılmıştır³⁹⁷.

Osmanlı Devleti kimsesiz ve yetim çocukların bakımında koruyucu aile müesseselerinin oluşumunu sağlayarak bu alandaki eksikliği gidermeye çalışmıştır. Bu konuda bakıma muhtaç kimsesi olmayan çocuklar evlatlık olarak koruyucu bir ailenin yanına verilmiştir. Bu durum “çocuğun rüşd çağına ulaştığı ana kadar” gibi ifadelerle sınırlandırılmış ve çocuğun manevi evlat olarak görülmesi sağlanmıştır³⁹⁸.

Evlatlık müessesesi diğer bir ifadeyle “tebenni”³⁹⁹, Osmanlı devletinde koruyucu aile müessesesinin önemli bir unsurunu teşkil etmiştir. Fakat burada şu ayrıntıyı belirtmekte fayda vardır. İslam dininde kimsesiz çocukların bakılıp büyütülmesi dini ve ahlaki bir vecibe olarak önemli bir yer tutmakla birlikte çocuğu bakıp büyütenle bizzat çocuk arasında veya sair şekillerde evlat edinenle evlatlık

³⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmed Nedvi, Said Sahib Ansari, **Büyük İslam Tarihi (Asrı Saadet Peygamberimiz ve Ashabı)**, Cilt:1, Çeviren: Ali Genceli, (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1985), s.7-10.; Sabri Hizmetli, **İslam Tarihi - İlk Dönem**, (Dördüncü baskı, Ankara: Özkan Matbaacılık, 2001), s.171-174.

³⁹⁷ Duha, 93/6-7-8.

³⁹⁸ Bkz: Nesimi Yazıcı, “Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:48, Sayı: 1, (2007), s.14-15.

³⁹⁹ Pakalın, **a.g.e.**, Cilt:3, s.429.

arasında tek veya çift taraflı mirasçılık alakası kurulacak ve evlenme yasağı oluşacak şekilde bir evlatlık ilişkisi kabul edilmemiştir⁴⁰⁰. Bu bakımdan Osmanlı devleti bu hususu dikkate alarak ebeveyn-çocuk ilişkisi doğuracak tarzda hukuki neticelerinden mahrum fiili bir evlatlık müessesesi oluşturmuştur. Dolayısıyla burada belirtilen evlatlıkta ne mahremiyet oluşturarak evlenme yasağı oluşmuş, ne de miras intikali ortaya çıkmıştır⁴⁰¹.

19. yüzyılın sonlarına gelinceye kadar ki süreçte, Osmanlı Devletinde koruyucu aile müessesesinin dışında, bakımevi türünde kurumlara rastlamamaktayız. Bu alanda ilk adım Niş valisi Midhat Paşa tarafından atılmıştır. Nitekim Midhat Paşa eğitime önem veren birisi olarak, kimsesiz çocukların bakım ve terbiyesi için 1863 yılının ilk aylarında Niş'te, ilk ıslahhaneyi açmıştır. Açılan bu kurum sayesinde kimsesiz çocukların bakımları, eğitimleri vb. ihtiyaçları sağlanarak, bu çocuklar topluma kazandırılmışlardır.⁴⁰²

Bu tür kurumların varlığına Uşak'ta 1 Ocak 1924'te kurulan Şefkat Yurdu ile rastlamaktayız. Bu kurumun kuruluş sebebi İstiklal harbinde şehit düşenlerin çocuklarının bakım ve terbiyelerinin sağlanması olduğunu görüyoruz⁴⁰³. Bu tarihten önce ise Uşak'ta koruyucu aile müessesesinin varlığını ise görmek mümkün olmuştur. Nitekim Uşak'ın Hamidiye Mahallesinden müteveffa Himmet kızı Zahide 12 yaşında olup Uşak mahkemesince kontrol edilen 7 Eylül 1923 tarihli ilmühabere göre, Zahidenin bakacak kimsesi olmadığından ve bakıma ihtiyacı olduğundan, Cebecibaşı Mahallesinde 17 numaralı hanede ikamet eden asker doktorlarından Kaymakam Rıfat Bey, Zahide'yi mahkeme kararıyla himayesine almış ve bakımını üstlenmiştir⁴⁰⁴.

⁴⁰⁰ Aydın, **a.g.e.**, s.317.

⁴⁰¹ Kurt, **a.g.e.**, s.72

⁴⁰² Yazıcı, **a.g.m.**, s.30-31.

⁴⁰³ Edhem Ruhi, **Uşak Şefkat Yurdu Çiçekleri**, Haz: Adnan Şişman, (Uşak: Uşak Valiliği İl Özel İdaresi ve Uşak Merkez Köylerine Hizmet Götürme Birliği Yayınları, 2003), s.3.

⁴⁰⁴ **UŞS 10**, vr. 33/b

F. MİRAS

Miras için İslam hukukunda lügat manası farzlar ve muayyen(belirli) hisseler⁴⁰⁵ anlamına gelen “feraiz” terimi kullanılmıştır. Feraiz terimini ilk kullanan “Feraizi öğreniniz ve öğretiniz. Çünkü feraiz ilmin yarısıdır” hadisiyle bizzat Hz. Peygamber(S.A.V)’dir⁴⁰⁶. Miras için Feraiz teriminin kullanılmasının nedeni şudur: “Feraiz” “farıza” kelimesinin çoğul şeklidir ki, o da “miktarını bildirmek” manasına gelen “farz” kelimesinden alınmıştır. “Farıza” “mefruza” demektir yani miktarı belirtilmiş, tesbit edilmiş, manasıdır. Çünkü mirasta miktarı belirtilmiş hisseler vardır. “Feraiz” de “miktarı belirtilmiş hisseler” demektir. Bu lafız diğerlerinden fazla kullanılmaktadır. Bilhassa bu isimle anıla gelmiştir⁴⁰⁷.

Miras ilmi, varislerden her birinin terekeden alacağı hissenin bilinmesini sağlayan hesap ve fıkıh kaideleridir. Miras ilmi “varislerden her birinin tereke ve haklardaki hakkını bildiren hesap ve fıkhi esasları bilmektir”. Bazıları da onu “her hak sahibinin terekeden alacağı miktarı bilmeyi sağlayan hesap ve fıkhi esasları bilmektir” diye tarif etmişlerdir ki bu, “varis” tabirinden daha umumdur. Çünkü “her hak sahibi” sözü vasiyet, borç ve diğer hakları da içine alır⁴⁰⁸.

Miras hukuku İslam hukukunun teşekkülünü en erken tamamlamış bir alandır denebilir. Çünkü miras hukuku hukukçuların içtihatlarına en az ihtiyaç duyulduğu bir alandır. Bu konudaki esaslar diğer hiçbir hukuk alanında görülmeyen bir ayrıntı ile bizzat Kur’an-ı Kerim tarafından konmuştur. Bunun sebebinin ilk dönemden itibaren hukukçuların yorumlarıyla farklılaşmaya yol açmayacak bir paylaşım modelinin yerleştirilme arzusu olduğu söylenebilir. Bu alana yönelik problemlerin hemen ilk anda ortaya çıkması ve Müslümanların ilk dönemden itibaren mirasın nasıl taksim edileceği problemini Hz. Peygambere götürmüş olmalarının da bu ayrıntılı düzenleme de etkisi olabilir. Bir başka sebep olarak da bu alandaki normların bizzat Kitap’la ayrıntılı olarak konulması suretiyle Müslümanların bu esaslara riayetinin sağlanması, çoğu kere zayıfların mağdur olması şeklindeki bir fiili paylaşımın önüne geçme düşüncesi gösterilebilir. Bütün bu titizliğe rağmen bu

⁴⁰⁵ A. Fikri Yavuz, **İslam İlmihali-İslam Fıkıhı ve Hukuku**, (İstanbul: Çile Yayınları, 2007), s.482.

⁴⁰⁶ Aktan, **a.g.e.**, s.428.

⁴⁰⁷ Zuhayli, **a.g.e.**, Cilt:10, s.317.

⁴⁰⁸ Zuhayli, **a.g.e.**, s.317.

konuda hukuki ve fiili durumların her zaman ve her dönemde birbirine uymadığı da vakıadır⁴⁰⁹.

Mirasın gerçekleşmesi için üç sebep aranır. Bunlar ise şöyledir: ⁴¹⁰

1- Mûris : Mirası vereselerine intikal eden şahıs,

2-Miras : Ölenin vereselerine intikal eden mal-mülk ve diğer haklardır.

3-Vâris : Ölenin terekesinden hissesi olan şahıs demektir.

İnsan vefat edince malvarlığı ile mülkiyet alakası sona ermekle beraber kefen, defin gibi zaruri ihtiyaçları sona ermemektedir. Vefattan önce borçlanma, bazı malların rehin edilmiş olması, keza bazı kimselere bir kısım servetin vasiyet edilmiş bulunması halleri mevcut olabilir. Müteveffanın hısımları vardır⁴¹¹. Bu bakımdan Tereke üzerindeki haklar önem arz etmektedir.

İslam hukukunda “vasiyeti tenfiz memuru”, bir şahsın ölümünden sonra bir veya birden fazla işlerini idare etmek ve mallarında tasarrufta bulunmak üzere bir diğer şahsı görevlendirmesi şeklinde tarif edilmektedir. Bu işler, mallarını idare ve muhafaza işi olursa, günümüzdeki manasıyla vasiyeti tenfiz memuru olur. Vasiyetçi vasiyetini tenfiz için bir vasi tayin edebilir. Bu vasi, vasiyetçinin eğer varsa çocuklarının da vasisi sayılır. Vasiyetçinin tayin ettiği vasiye “vasiyy-i muhtar” adı verilir⁴¹². Bu müessesenin incelenen dönem Uşak’ında da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin, Sabah Mahallesinden Mustafa oğlu Şakir Ağa, Müteveffa Hacı Bekiroğlu Bekir Ağanın hayatta iken, şahsına ait 200 liranın cenaze işlemlerinde ve hayır işlerinde kullanılmak üzere, kendisini vasiyy-i muhtarları tayin ettiklerini belirtiyor⁴¹³. Burada önem arz eden bir noktada techiz ve tekfin, yani cenaze ve gömme masraflarının vasiyet edilmiş olmasıdır.

Hanefi hukukçulara göre, murisin, kamu hakları demek olan zekat ve vergi gibi Allah haklarına dâhil olan borçları düşer. Kul hakları denenen şahsi borçları

⁴⁰⁹ Aydın, **a.g.e.**, s.321.

⁴¹⁰ Hasan Yüksel, “Vakfiyelere Göre Osmanlı Toplumunda Aile”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt:2, (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992), s.

⁴¹¹ Karaman, **a.g.e.**, Cilt:1, s.431.

⁴¹² Cin, akgündüz, **a.g.e.**, Cilt:2, s.129.

⁴¹³ **UŞS 10**, vrk: 42/b

ödenir⁴¹⁴. Adamın biri sağlıklıyken, başkasına borçlu olduğunu ikrar eder sonra da ölürse, bu ikrar, borcu ölümden sonra mülk kılmaktır. Ancak başka bir görüşe göre ise borcu ikrar etmenin, mülk kılmak olmadığı, bu ikrarın sadece zimmetindekini açığa vurmak olduğu da söylenmektedir. Bu durum ise, borcu mülk kılma dışında bir şeydir⁴¹⁵. Borcuna karşılık bir şeyi rehin veren, sonra da borcunu ödemedi vefat eden bir kimsenin rehin edilmiş malı üzerinde alacaklının hakkı bazı müctehidlere göre techizden öncedir. Bir malı satın alan, fakat parasını verip teslim almadan ölen kimsenin satın aldığı mal herkesten önce borcuna karşılık olarak satana aittir⁴¹⁶. İslam miras sisteminde, mirasçılar ölenin borçlarından ancak terekeden ellerine geçen kıymet nispetinde sorumludurlar⁴¹⁷.

Konu ile alakalı olarak, incelenen dönemin Uşak'ına bakıldığında şöyle bir örnek bulunmaktadır. Uşak'ın Aybek Mahallesinden Hacı İmamoğlu Muslihiddin, Uşak'ın Hacı Hasan Mahallesinden Kütahyalı Halil Efendi'nin kendisine 100 lira borcu olduğunu fakat Halil Efendi'nin ölmesiyle alacağının kaldığını, bu paranın ise Halil Efendi'nin Terekesi elinde bulunan Eytam Müdürü Sadık Efendi'den temin edilmesini mahkemeden istemiştir⁴¹⁸. Mahkeme ise Hacı İmamoğlu Muslihiddin lehine karar vermiştir⁴¹⁹.

İslam hukukunda üç türlü mirasçı bulunmaktadır. Bunlardan ilk iki sırada bulunan belirli pay sahibi ve asabe mirasçılar birlikte mirasçı olurlar. Üçüncü sırada zevi'l-erham mirasçılar ise ilk iki sırada mirasçı bulunmadığı zaman devreye girerler⁴²⁰.

Ashab-ı feraizde onbir çeşit hısım vardır: Koca, karı, baba; babanın babası, babanın babasının... babası, ana bir kardeşler, kız, oğlun ve oğlun oğlunun... kızı, ana-baba bir kız kardeş, baba bir kardeş, ana; ana veya babanın anası⁴²¹. Asabe ise bir kimsenin araya kadın girmemiş akrabaları ile bu hükümde kabul edilen yakınlarına denmektedir. Terekenin paylaşımında belirli pay sahibi mirasçılar hisselerini aldıktan sonra kalanı, belirli pay sahibi mirasçılar yoksa terekenin

⁴¹⁴ Cin, akgündüz, **a.g.e.**, Cilt:2, s.136.

⁴¹⁵ Ceziri, **a.g.e.**, Cilt:5, s.1991.

⁴¹⁶ Karaman, **a.g.e.**, Cilt:1, s.432.

⁴¹⁷ Şakir Berki, "İslam Hukukunun Ana Hatları", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:20, s.35.

⁴¹⁸ **UŞS 10**, vrk: 44/a

⁴¹⁹ **UŞS 10**, vrk: 45/b

⁴²⁰ Aydın, **a.g.e.**, s.332.

⁴²¹ Karaman, **a.g.e.**, Cilt:1, s.442.

tamamını asabe akrabalar alır⁴²². Zevi'l Erham'daki hısımlar ise şunlardır: Kızın oğlunun kızı, kızın oğlunun oğlu; annenin babasının anası ve babası; kız kardeşin oğlunun kızı, kız kardeşin oğlu; ana bir hala, baba bir hala şeklindedir⁴²³.

Örneğin, Arzoğlu Hafız Mustafa kızı Fatıma, Müteveffa Hafız Mustafa oğlu Mehmed oğlu Hakkı'yı mahkemeye vermiştir. Müteveffa Hafız Mustafa'nın malı olan 500 kuruş kıymetindeki bir adet dikiş makinasından Fatıma kendine düşen hissesini istemektedir⁴²⁴. Sonuç olarak 500 kuruştan 91 kuruş 36 para Fatıma'ya verilmiştir(183 kuruş 32 para mezbur hakkıya, 40 kuruş 8 parası mezbur Abdülkadir'e ve 182 kuruş 32 parası mezbur İbrahim'e)⁴²⁵. Fatıma müteveffanın kızı, İbrahim ise oğlu olup, Hakkı torunu (oğlunun oğlu), Abdülkadir'de kızının kocasıdır. Burada dikkat çeken bir hususda dikiş makinasının kullanılıyor olmasıdır.

Bir başka örnekte ise, Burhan Fakih Mahallesinden Salih kızı Hayriye Hanım kendisine kocasından kalan dikiş makinesinin, kocasının kardeşi Bekir Efendi tarafından alındığı ve kendisine verilmediğini belirterek, mahkeme kanalıyla kendisinden alınmasını istemiştir. Hayriye Hanım 8 yaşında oğlu ve 10 yaşında bir kızının olduğunu da belirtmiştir⁴²⁶. Buradan yola çıkarak o dönemde dikiş makinesi ile geçimlerini sağlayan ailelerin de olduğunu düşünebiliriz. Bunun dışında Hacı Hızır Mahallesinden Hasan kızı Saide'nin mallarından 3000 kuruş kıymetinde halı üretiminde kullanılan bir el makinesine sahip olduğunu da görüyoruz⁴²⁷. Dolayısıyla Uşaklı kadınların o dönemde aile bütçesine bir şekilde katkıda bulunmaya çalıştıklarını ya da kendi geçimlerini sağlamaya çalıştıklarını söyleyebiliriz.

Bazı durumlarda varisler arasında problemler çıkabilmekteydi. Örneğin Alaşehirli Hüseyin oğlu Kamil varisi müteveffa Alaşehirli Hacı Mehmed'in oğlu Şakir, kız kardeşinin (Müteveffiye Mehmed kızı Fadime) kocası Ragıp efendinin varislerin verasetlerini inkâr ettiğinden dolayı karışıklık çıkmıştır⁴²⁸. Mahkeme ise Mirasın 12 sehimden oluştuğunu, 3 sehminin müteveffa Alaşehirli Hacı Mehmed'in oğlu Şakir'in zevce-i metrukesi Halil kızı Alime, ikişerden altı sehmi ise Alaşehirli

⁴²² Aydın, **a.g.e.**, s.339.

⁴²³ Aydın, **a.g.e.**, s.345.

⁴²⁴ UŞS 10, vrk: 28/a

⁴²⁵ UŞS 10, vrk: 29/a

⁴²⁶ UŞS 10, vrk: 43/b

⁴²⁷ UŞS 10, vrk:98/a

⁴²⁸ UŞS 10, vrk: 34/b

Hacı Mehmed'in oğlu Şakir'in, erkek kardeşinin oğulları Kamil, Arif ve Mehmed'e, üç sehmi ise Ragıp efendiye paylaştırılmıştır⁴²⁹.

Ölen kişi daha önceden bir vasi tayin ettiğinde miras işleri kolay bir şekilde halledilebilmekteydi. Nitekim Müteveffa Hacı Bekiroğlu Bekir Ağanın kendisine Sabah Mahallesinden Mustafa oğlu Şakir Ağa'yı vasiyy-i muhtar yani vasiyetçi tayin etmesi⁴³⁰ buna örnek olarak verilebilir.

Uşak Kazasının Selçikler Karyesinden olan ve eceli ile vefat eden Kadioğlu Ali oğlu Ramazan varisi olarak Kadioğlu Ali'yi yani müteveffanın babasını görmektedir. Kadioğlu Ali Mahkemeye başvurarak oğlunun muhalefatı olduğunu, bunun 1390 kuruş olup, Uşak Eytam Müdürlüğünde olduğunu belirtmiştir. Ancak Kadı oğlu Ali, Ramazanın varisi olduğu halde Eytam Memuru Tevfik Efendinin bu meblağı kendisine vermediğini belirtmiştir. Şahitler vasıtasıyla (Selçikler Karyesinden Hacı İmamoğlu Hacı Hasan Efendi, Tatar Karyesinden Veysel oğlu Şaban) varisliğini kanıtlayan Kadioğlu Ali'nin, mahkeme kararıyla 1390 kuruşu Uşak Eytam sandığından alması uygun görülmüştür. Ayrıca Mahkeme tek celsede karara varmıştır⁴³¹.

Diğer bir örnekte ise, Uşak'ın Ulubey Nahiyesinin emirler Mahallesinden müteveffiyeye Halil kızı Halime'nin küçük kızı Alime'nin de vefatıyla, Halime'nin kız kardeşleri Elif ve Ayşe Halime'nin varisi olduklarını Uşak mahkemesinde dile getirerek, Uşak Eytam müdürlüğünde müteveffiyeye ait olan 12463 kuruş 5735 paranın kendilerine verilmesini istemişlerdir. Mahkemenin Ayşe ve Elif lehine verdiği karar şöyledir: *"Mucebince sağire-i mezbure Alimenin vefatına ve müddeiyani mezburetan Ayşe ve Elifin ihzar-ı verasete badel-hüküm müteveffiyeye-i mezbure Alimenin hüküm meselesi iki sehmi olup bir sehmi isabet etmekle sandık-ı mezkurda mevcut olduğu müdür mümaileyhe tenbih olundu."*⁴³² Halime'nin kızı Alime'nin vefat etmesiyle varis olarak kız kardeşlerin kaldığı anlaşılmaktadır. Yani mirasa varislik yapacak kız kardeşlerden başka daha yakın derecede akrabaların olmadığı sonucunu da çıkarabiliriz. Nitekim ana bir kardeşler Ashab'ül Feraizden yani farz sahibi mirasçılardan sayılmaktaydılar.

⁴²⁹ UŞS 10, vrk: 36/a

⁴³⁰ UŞS 10, vrk: 42/b

⁴³¹ UŞS 10, vrk: 24/b

⁴³² UŞS 10, vrk: 31/a

Uşak'ın Sabah Mahallesinden İsmail oğlu Mehmed, Eytam Müdürü Mehmet Sadık Efendi'yi mahkemeye vererek, babası İsmail ağadan kalan mirastan, payına düşeni(3450 kuruş) henüz rüştüne erdiği ve askere gideceği için istemektedir. Fakat Mehmet Sadık Efendi, İsmail oğlu Mehmed'in henüz reşid olmadığını belirtmiştir. Mehmet ise şahitler vasıtasıyla rüştünü ispat ederek davayı kazanmıştır. Burada Osmanlı toplumunda reşid olma yaşının 20 (ya da 21 den gün almış) olduğunu görebiliyoruz⁴³³. Yine Aybek Mahallesinden Keçioğlu Hasan Hüseyin babasından kendisine kalan mirastaki payı 3611 kuruşun Eytam Sandığında olduğunu ve kendisinin 20 yaşında olduğunu dolayısıyla rüştüne erdiğinden Eytam müdürü tarafından hissesinin verilmesini mahkemede beyan etmiştir. Mahkeme Eytam Müdürü Mehmet Sadık Efendi'ye bu parayı Hasan Hüseyin'e vermesi konusunda tembihte bulunmuştur⁴³⁴.

⁴³³ UŞS 10, vrk: 73/b

⁴³⁴ UŞS 10, vrk:97/b

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1923-1924 UŞAK AİLESİNDE GÜNDELİK YAŞAM

A. AİLENİN BARINAĞI

1. Ailenin Yaşadığı Mekan

Toplumun en küçük yapı taşı olan ailenin yaşamını sürdürdüğü ve barınağı olarak kullandığı ev, Türk toplumunda yerleşik hayata geçeliden beri var olmuştur. Nitekim eski Türkler, yaz aylarını yaylaklarda geçirmişse de kışın barınmak için evler inşa etmişlerdir⁴³⁵. Bu barınaklar zamana ve toplumlara göre de isimsel olarak farklılıklar göstermiştir. Osmanlı toplumuna baktığımızda ev kelimesinin karşılığı olarak beyt, dam, menzil, konak⁴³⁶, hane, mesken⁴³⁷ gibi terimler karşımıza çıkmaktadır.

Evlerin oluşumuna baktığımızda zaman, mekân(coğrafi koşullar), ekonomik şartlar ve iklim koşullarının etkili olduklarını görüyoruz. Nitekim bu etkenler, evlerin yapımında kullanılan malzemede, hammadde, mimari alt yapıda ve kullanılan tekniklerde belirleyici faktör olmuştur. Ayrıca evlerin bu özellikleri toplumun bir yansıtıcısı olma özelliğini de gösterir. Toplumun yaşam tarzını, zevklerini ve mimari yönünü evler sayesinde öğrenebiliriz.

Yukarıda belirttiğimiz iklim koşulları ve coğrafi bölge farklılıklarından doğan yapısal değişiklikler mevcut olduğunu belirtmiştik. Fakat Türk ev mimarisi örnekleriyle ün kazanmış Kütahya, Kula, Birgi, Bursa, Sivrihisar, Bolu, Kastamonu, Safranbolu, Amasya, Çankırı⁴³⁸, Uşak gibi yerleşim merkezlerinde benzerlikler

⁴³⁵ Bkz: Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.322.; Bahaeddin Ögel, **İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi**, (Beşinci baskı. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003), s.352-353.

⁴³⁶ Demirel, Tuş, **a.g.e.**, Cilt:2, s.703.

⁴³⁷ 1923-1924 uşak'ında ev tabirinin karşılığı olarak, mesken ve hane tabiri kullanılmıştır. Bkz: **UŞS 10**, vr. 68/b

⁴³⁸ Sezer Tansuğ, "Türk Ev Mimarisinin Değişme ve Gelişme Çizgisi", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II**, (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992), s.758-759.

mevcuttur. Bu benzerliklere baktığımızda ise evler, ahşap bir iskelet ve dolgu malzemesiyle oluşturulmuş, zemin kat duvarları ise taş örgüsüyle inşa edilmiştir⁴³⁹.

Uşak evlerinin genel yapısına baktığımızda, genellikle birinci katları taştan, ikinci katı ahşap, cumbalı, beşik çatılı ve bağdadi sıvayla yapılmış kiremitlidir. Bu evler günümüzde Kültür Bakanlığınca koruma altına alınmış olup tescilli 86 eski Uşak evi bulunmaktadır. Osmanlı mimari özelliklerini taşıyan bu evlere Uşak'ın Aybey, Işık, Karaağaç ve Kurtuluş Mahallelerinde rastlanılmaktadır⁴⁴⁰.

Evliya Çelebi 1671'de Uşak'a geldiğinde Uşak evlerinin çoğunun toprak örtülü⁴⁴¹ dayalı-döşeli ve süslü olduğunu belirtmiştir. Evlerden ise kiremit örtülü olarak az sayıda evin olduğunu belirtmiştir⁴⁴². Fakat 1867, 1894⁴⁴³ ve 1922 yıllarında üç büyük yangın felaketi geçiren Uşak, bu yangınlarda il'de tarihi ve mimari değer taşıyan eserlerinin bir kısmını kaybetmiştir⁴⁴⁴.

Avlu ve bahçenin değişik yerlerine yapılan Osmanlı evleri ya tek katlı ya da genellikle şer'iyye sicillerinin ifadesiyle fevkani(üst katta yer alan)⁴⁴⁵ ve tahtani(alt katta yer alan) olmak üzere iki katlıdır. Bu evlerin ilk katları yani tahtani diye tabir edilen kısımlarına baktığımızda samanlık, ahur, odunluk, kiler, anbar⁴⁴⁶ ve ayrı bir tarafta fırın gibi kısımları görmekteyiz ki günümüzde varlığını devam ettiren bu tür evlerde bu kısımları rahatlıkla görebilmek mümkündür. Belirtilen bu evlerin üst katına ise genellikle ahşaptan yapılmış bir merdivenle çıkıldıktan sonra geniş bir sofayla karşılaşılır ki evde bulunan diğer odaların kapıları buraya açılır. Eski Uşak evlerine baktığımızda ise dış sofalı ve iç sofalı evleri görmekteyiz. Ayrıca bu yapılardaki kapılar ve yüklükler tahta oymacılığının görüldüğü güzel örneklerle rastlanmaktadır. Bu kapı ve yüklüklerde tahta oymalı çiçekleri görmek mümkündür.

⁴³⁹ Tansuğ, **a.g.e.**, s.759.

⁴⁴⁰ <http://www.usakkulturturizm.gov.tr/belge/1-64859/eski2yeni.html> (12 Şubat 2011)

⁴⁴¹ Günümüzde Uşak'ın bazı köylerinde bu tür evlere rastlanılmaktadır. Örnek olarak Uşak'ın Gökçedal Köyü.

⁴⁴² Evliya Çelebi, **Tam Metin Seyahatname**, Cilt: 9-10, (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1985, s.38

⁴⁴³ 1894 Uşak yangını ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Günver Güneş, "1894 Uşak Yangını", **21. Yılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu**, Cilt: 1, (İstanbul: Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı, 2001), s.275-280.

⁴⁴⁴ Sabahattin Güzelay, Uşak'ta Önemli Resmi Yapılar, **Uşak Halk Eğitimi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:6, (Ocak 1979), s.21.; Tümer, **a.g.e.**, (1971), s.144.

⁴⁴⁵ 10 numaralı Uşak şer'iyye sicilinde fevkani iki odandan ibaret bir evden bahsedilmektedir. Bkz: **UŞS 10**, vr. 68/b.

⁴⁴⁶ Demirel, Tuş, **a.g.e.**, cilt:2, s.705.

Evlerin ikinci katında bulunan odalara baktığımızda her odada mutlaka bir ocağın bulunduğu görülmektedir. Bu odalardaki makat ya da divan diye tabir edilen ve üzerine oturmak için kullanılan tahta sedirlerin üstüne genellikle halı ya da kilim tarzı örtülerin örtüldüğü bilinmektedir. Köşe sedirlere ise minderler koyularak, bu minderler üstüne diz çökülerek veya bağdaş kurularak oturulurdu⁴⁴⁷. Bu bilgilerin haricinde su ihtiyacının nasıl karşılandığına baktığımızda ise su ihtiyacının evin altına açılan kuyulardan sağlandığını⁴⁴⁸ da söyleyebiliriz.

2. Ev Eşyaları

Ev eşyaları, bir ailenin yaşam tarzının ve ekonomik durumunun anlaşılmasında önemli bir faktör olup, bu eşyalar evin tamamlayıcı bir unsuru niteliğindedir.

Osmanlı evlerinin içinde kullanılan eşyalarda genel amaç istirahatın sağlanmasıdır⁴⁴⁹. Ev yerleşim düzeninde dikkati çeken bir diğer husus da odanın ya da evin bir bölümüne boşluğun ve yalınlığın hâkim olmasıdır. Bu sadelik arayışında, ihtiyaçtan fazlasını israftan sayan İslam dininin eşyaya bakış açısı da etkili olmuştur⁴⁵⁰.

Evin dekorasyonu ailenin hayata bakış açısını da göstermektedir. Bu açıdan kullanılan eşyaların seçimi de önem arz etmiştir. Nitekim günümüzde olduğu gibi Osmanlı'da da adından çokça söz ettiren Uşak halıları ailenin zenginliğinin ve yaşam zevkinin bir göstergesi olmuştur. Bilindiği üzere Selçuklu halılarından sonra, Türk halı sanatının ikinci parlak devri 16. Yüzyılda Uşak ve çevresinde yapılan halılarla başlamıştır. Uşak halılarını madalyonlu ve yıldızlı halılar teşkil etmiştir. Türk

⁴⁴⁷ Bkz: Tümer, **a.g.e.**, s.125.

⁴⁴⁸ Tümer, **a.g.e.**, s.126.; O döneme ait kuyulara baktığımızda, Uşak'ın bazı köylerinde su kuyularının mevcut olduğu bilinmektedir. Bugün Banaz'ın Haliyazı mevkiinde evin altında olmasa da su ihtiyacını karşılamak için yapılmış olan kuyuya baktığımızda, bu yapının 5 metre civarında derinliğinin olduğunu görmekteyiz. Bugün su kaynağı kurumuş olan bu kuyunun taşların yuvarlak biçimde örülerek ve içine de bir insan girecek genişlikte yapıldığını görmekteyiz. bu yapının toprağın üst kısmında kalan kısmının ise yarım metre yükseklikte olduğu görülmektedir. Bu tür kuyuların ise yerini zamanla "Tulumbalar" almış ve bu kuyular kapatılmıştır.

⁴⁴⁹ Kurt, **a.g.e.**, s.128

⁴⁵⁰ A. Turan Alkan, "Ev ve Ailenin Değişimi", **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II**, (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992), s.790.

halılarında madalyon kullanımı ise 16. Yüzyılda olmuştur⁴⁵¹. Bu yüzyıldan sonra ise çeşitli varyantlarda halılar üretilmiştir⁴⁵². 1883 Uşak’ında bulunan 650 halı tezgahından bir senede 100.000 arşın halı ve 10.000 arşın kilim dokunarak İzmir’e gönderilmiştir⁴⁵³. Halının arşını 35-65 guruş, kilimin arşını ise 15-30 guruş arasında değişmiştir⁴⁵⁴. 1330/1914 Uşak’ına ait halı faturalarına⁴⁵⁵ göre cinsi “bayrak birinci mal”, suyu “koyu mavi”, kalıbı “41,5/25” ve 10 arşın olan bir halının fiyatı 333 kuruş’tur⁴⁵⁶. 1923 Uşağına baktığımızda ise 10 arşın Acemkârı halının değeri 3000 kuruştur⁴⁵⁷. Dokuz senelik bir zaman zarfında paranın ne kadar değer kaybettiği gözlemlenebilmektedir. Halı ve kilim kullanımının yanında çul, keçe⁴⁵⁸ gibi yaygılarda Uşak’ta kullanılmıştır. Uşak ve çevresinde çulun keçi kılından yapıldığını görmekteyiz. Bu durum göçebe kültürün etkisinin devam ettiğinin bir göstergesidir. Nitekim günümüzde bazı dağ köylerinde keçi kılından yapılmış çulların varlığını görmekteyiz.

Misafirlerin ağırlandığı salonda ise makat ya da divan diye tabir edilen eşyaların kullanıldığını daha öncede belirtmiştik. Bu sekilerin üzerine ise zaman zaman halı ya da örtü serilebilirdi. Ayrıca bu sekilerin üzerine minder koyularak üstüne oturulurdu⁴⁵⁹. Bu kısmın yanında yatak odasına baktığımızda bir karyola⁴⁶⁰, yatak⁴⁶¹, yorgan⁴⁶², yastık⁴⁶³ ve yatak çarşafının⁴⁶⁴ kullanıldığını görmekteyiz.

⁴⁵¹ Oktay Aslanapa, **Türk Halı Sanatı’nın Bin Yılı**, (İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, 1987), s.103.

⁴⁵² Bkz: Aslanapa, **a.g.e.**, s.113-132.

⁴⁵³ Uşak’ta dokunan halı ve kilimler Oriental Carpet Ltd.’ne yani Şark Halı Şirketine gönderilmiştir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz: Sadiye Tutsak, “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Uşak’ta Halıcılığın Makineleşme Süreci”, **Belleten**, Sayı: 260, (Nisan 2007), s.75-76-77

⁴⁵⁴ Mehtap Özdeğer, “19. Yüzyılda Uşak Şehrinde Ekonomik ve Sosyal Hayat”, **21. Yüzyıl Eşiğinde Uşak Sempozyumu**, Cilt: 1, (İstanbul: Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2001), s.257.

⁴⁵⁵ **UŞS 10**, vr. 1-2-3-4-5, 90-91

⁴⁵⁶ **UŞS 10**, vr. 3/b

⁴⁵⁷ **UŞS 10**, vr. 19/a

⁴⁵⁸ Bkz: Sadiye Tutsak, “Tereke Kayıtlarına Göre Uşak’ta Sosyal Hayat”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 151, (Ağustos 2004), s.13.

⁴⁵⁹ Bkz: Tümer, **a.g.e.**, s.125.

⁴⁶⁰ **UŞS 10**, vr. 92/b

⁴⁶¹ **UŞS 10**, vr. 6/b

⁴⁶² **UŞS 10**, vr. 23/a

⁴⁶³ **UŞS 10**, vr. 12/b

⁴⁶⁴ **UŞS 10**, vr. 92/b

Mutfak kısmına geçtiğimizde ise yemeklerin yerde yenildiğini gösteren tepsileri görmekteyiz. Bunun yanında ise tencere⁴⁶⁵, bakır sahan⁴⁶⁶ gibi mutfak eşyalarını görmekteyiz.

B. AİLEDE GİYİM-KUŞAM VE ZİNET EŞYALARI

Uşak'lı kadınlar önceleri yuvarlak yakalı, uzun etekli gömlek⁴⁶⁷ giyerlerdi. Bunun altına ise ayaklarına kadar uzanan kalçadan lastikli dizlik⁴⁶⁸ ve iç zıbın denilen önden bele kadar örten bir iç giyimleri vardı⁴⁶⁹. Ayrıca Uşak ve çevresinde günümüzde de bazı köylerde kadınların giydiği entari altında çok geniş desenli ipekten yapılmış şalvarlar⁴⁷⁰ ile başlarına örttükleri ipekli kumaştan yazmalar⁴⁷¹ görülmektedir.

Erkelerin giyimine baktığımızda ise iç giyim olarak kadınlardan farklı olarak gömlek boyları kısadır. Diz kapağa kadar bele ipe bağlamalı, genellikle kadife kumaştan, ön kısmı işlemeli uçkur don giyerlerdi. Dış giyim ise kemerli, dizlerine kadar bolca uzanan, sonra ayak bileklerine kadar daralan, düğmeli kilot pantolon veya şalvardan oluşurdu. İşlemeli uzun kollu cepken, bele bağlanan bir poçu ve yün çorap giysileri tamamlayan diğer unsurlar olmuşlardı⁴⁷². Ayrıca kullanılan ayakkabıya iskarpın⁴⁷³ denildiği de görülmektedir.

Zinet eşyalarına baktığımızda ise gümüş bilezik⁴⁷⁴, altın ve gümüş küpe, yüzük⁴⁷⁵, kol bağı, zümrütten yapılmış küpelik⁴⁷⁶ görülmektedir.

⁴⁶⁵ UŞS 10, vr. 6/b

⁴⁶⁶ UŞS 10, vr. 12/b

⁴⁶⁷ UŞS 10, vr. 12/b

⁴⁶⁸ UŞS 10, vr. 12/b

⁴⁶⁹ Solak, a.g.e., s.82.

⁴⁷⁰ Süleyman Dilsiz, **Yeşil Külçe “Banaz”**, (İstanbul: Umut Matbaası, 2005), s.68.

⁴⁷¹ UŞS 10, vr. 12/b

⁴⁷² Solak, a.g.e., s.83.

⁴⁷³ UŞS 10, vr. 22/b

⁴⁷⁴ UŞS 10, vr. 12/b

⁴⁷⁵ UŞS 10, vr. 14/b

⁴⁷⁶ UŞS 10, vr. 54/b

C. KULLANILAN PARALAR

Osmanlı ekonomisinde hesap parası sonlara kadar akçe olmuştur. Fakat 18. yüzyıl ortalarında bütçe vs. rakamları için pâre, 19. yüzyılda gurus ağrılık kazanmıştır. Bu yüzyılın sonlarında da lira esas kabul edilmiştir.

Tanzimat'la birlikte Osmanlı'da kâğıt para süreci başlamış ve Türk mali tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Kâğıt paraya verilen isim ise kaime olmuştur⁴⁷⁷. Kaimenin diğer adı ise evrak-ı nakdiyedir⁴⁷⁸.

1873'ten itibaren gümüşün dünya piyasalarında değer kaybetmesiyle birlikte, Osmanlı Devleti 1881 yılında para birimi olarak Osmanlı Altın lirasını kabul etmiştir⁴⁷⁹.

Osmanlı Devleti 1877-78 Osmanlı-Rus savaşında finansman gereklerinden dolayı ikinci defa kaime çıkarmıştı. Fakat bu kaimeler karşılıksız olarak piyasaya sürülmüştü. V. Mehmet döneminde ise üçüncü defa çıkarılan kaimeler ise tam anlamıyla temsili para idiler⁴⁸⁰. Nitekim 1915-1918 yılları arasında bir kısmı Almanya'dan sağlanan altınlar, bir kısmı da Alman Hazine Tahvilleri karşılığı olmak üzere banknot çıkarılmıştır (Düyun-u Umumiye paraları). Dolayısıyla, Düyunu Umumiye Paraları, Osmanlı Devleti'nin daha önce çıkardığı bir bölümü altın karşılığı, bir bölümü ise karşılıksız çıkarılan banknotlara ilaveten tedavüle çıkmış oldu⁴⁸¹. Bu paraların kullanımının 1923 Uşak'ında da kullanıldığını görüyoruz⁴⁸².

Uşak'ta o dönem de kullanılan paralara baktığımızda evrak-ı nakdiye, sarı lira⁴⁸³, altın lirayı ve mecdidiyei görmekteyiz. Bu paraların değerlerine baktığımızda 1 Osmanlı lirası 5 mecdiye/gümüşe, yine 1 Osmanlı lirası 100 kuruşa, 1 mecdiye/gümüş ise 20 kuruşa eşit olup, 1 kuruş ise 40 paraya eşit olmuştur⁴⁸⁴.

⁴⁷⁷ Roderic H. Davison, “**Osmanlıların Kağıt Parayla İlk Deneyimi**”, Çeviren: Durdu Mehmet Burak, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı:12, (2001), s.245.

⁴⁷⁸ Tabakoğlu, **a.g.e.**, s.274.

⁴⁷⁹ Tabakoğlu, **a.g.e.**, s.275.

⁴⁸⁰ Tabakoğlu, **a.g.e.**, s.276.

⁴⁸¹ Mahmut Köksal, “**Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu**”, Ankara Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, (Ağustos 1989), s.11-12.

⁴⁸² Bkz: UŞS 10, 54/b

⁴⁸³ UŞS 10, 23/a

⁴⁸⁴ M. Belin, **Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Tarihi**, (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1999), s.482-492.

BEŞİNCİ BÖLÜM

10 NUMARALI UŞAK ŞERİYYE SİCİLİNDEKİ BELGE ÖZETLERİ

A. BELGE ÖZETLERİ

1-

Belge No :91

Belgenin Konusu :Mehir-Nafaka

Belgenin Tarihi : 15 Nisan 339/15 Nisan 1923

Belgenin Özeti :

Uşak Kazasının Kamer Mahallesinden Osman kerimesi Zeliha'nın kendisini daha önceden boşayan kocası Mustafa'ya açtığı mehir ve nafaka davasıdır. Dava sekiz celsede sona ermiştir.

2-

Belge No :92

Belgenin Konusu :Tefrik

Belgenin Tarihi : 11 Haziran 339/11 Haziran 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Aybek Mahallesinden Gevşek köse? Oğlu kerimesi Hanife'nin, kocası Kocamış oğlu Mehmet Emin'in askerde vefat eylemesiyle mahkemeye başvurarak açtığı Tefrik davasıdır.

3-

Belge No :93

Belgenin Konusu :Tefrik

Belgenin Tarihi : 1 Ağustos 339/1 Ağustos 1923

Belgenin Özeti :

Uşak Kazasının Bayramlar Nahiyesinden Kel Veli oğullarından İlyas kerimesi Mihriban, kocası Aşçı Mehmet oğlu Hacı Ahmet'in Balkan harbine gitmesiyle ve 334 senesinde Bakü şehrinde vefat etmesiyle mahkemeye başvurarak açtığı Tefrik davasıdır.

4-

Belge No : 94

Belgenin Konusu :İddet Nafakası

Belgenin Tarihi : 1 Ağustos 339/1 Ağustos 1923

Belgenin Özeti :

Uşak Kazasının Karaağaç Mahallesinden Abdullah kızı Ümmü Gülsüm tarafından eski eşi Hasan Efendiye açılan nafaka davasıdır.

5-

Belge No : 95

Belgenin Konusu :İddet Nafakası

Belgenin Tarihi :24 Nisan 339/24 Nisan 1923

Belgenin Özeti :

Hacı Hasan Mahallesinden Nuri Efendi kızı Fatıma Hanım tarafından kendisini boşayan Hüseyin Abidin Efendiye açılmış nafaka davasıdır.

6-

Belge No : 95(dava numarası yine 95 olarak verilmiş)

Belgenin Konusu :Ebeveyn Nafakası

Belgenin Tarihi :24 Nisan 339/24 Nisan 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Sabah Mahallesinden Mehmet kızı Fatıma, Kütahya'nın Hisar Mahallesinde ikamet eden oğlu Diş Tabibi Hasan Çavuş'un, kendisinin nafakasını vermediği için mahkemeye başvurarak nafaka davası açmıştır.

7-

Belge No : 96

Belgenin Konusu :Tefrik

Belgenin Tarihi :10 Haziran 339/ 10 Haziran 1923

Belgenin Özeti :

Mihaliç Kazasının Keşlik Mahallesinden Kamil çavuş, 1920 tarihinde Kütahya'da Yunanlılarla vuku bulan muharebede şehit olduğundan dolayı, eşi Ahmet kızı Havva Uşak mahkemesine başvurarak boşanma talebinde bulunmuştur.

8-

Belge No : 97

Belgenin Konusu : Nafaka ve Mehir

Belgenin Tarihi :9 Haziran 339/ 9 Haziran 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Akkeçilik Karyesinden Aişe Hanım, eşi Sadık oğlu Mehmet'in kendisini terk ettikten sonra mehir ve nafakasını kendisine vermediğinden dolayı mahkemeye başvurarak bu haklarını istemiştir.

9-

Belge No : 98

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 8 Temmuz 339/8 Temmuz 1923

Belgenin Özeti :

Uşak Kazasının Hacı Hasan Mahallesinden Ali kızı Azime, eşi Ali Çavuş oğlu Mehmet Efendi'nin Erzurum cephesinde 332/1916 tarihinde şehit olması ve kendisinin eşinin şehitliğinden haberdar olmasıyla açtığı boşanma davasıdır.

10-

Belge No : 99

Belgenin Konusu : Nafaka

Belgenin Tarihi : 10 Nisan 339/ 10 Nisan 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Karaağaç Mahallesinden Mehmet kızı Hatice tarafından, kendisini boşayan Mehmet oğlu Bekir'e açtığı nafaka davasıdır.

11-

Belge No : 100

Belgenin Konusu : Veraset

Belgenin Tarihi : 18 Haziran 339/18 Haziran 1923

Belgenin Özeti :

Uşak Kazasının Omurca Karyesinden Hacı İbrahim oğlu Halil ve İbrahim'in, Halil oğlu Mehmet Efendi'ye açtıkları veraset davasıdır.

12-

Belge No : 101

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 9 Haziran 339/9 Haziran 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Hacı Karyesinden Hüseyin kızı Hatice'nin eşi Kadı oğlu Mustafa'nın Çanakkale harbinde şehit olması ve bu haberin Hatice'ye ulaşmasıyla birlikte, Hatice'nin başkasıyla evlenebilmek için açtığı boşanma davasıdır.

13-

Belge No : 101-a

Belgenin Konusu : İddet Nafakası

Belgenin Tarihi : 21 Mayıs 339/21 Mayıs 1923

Belgenin Özeti :

Uşak Kazasının Karaağaç Mahallesinden Abdullah kızı Ümmü Gülsüm'ün daha önceden açtığı nafaka davasının devamıdır.(Numara-94)

14-

Belge No : 101-b

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 6 Haziran 339/6 Haziran 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Sabah Mahallesinden Hüseyin kızı Sıdıka'nın eşi Hamamcı oğlu Hakkı Efendi'nin Çanakkale'de şehit olmasından 8 yıl sonra açmış olduğu boşanma davasıdır.

15-

Belge No : 101-c

Belgenin Konusu : Nafaka

Belgenin Tarihi : 7 Mayıs 339/7 Mayıs 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Derbent Karyesinden Hasan kızı Sultan'ın kendisini boşayan eşi Ali oğlu Mehmet'e gıyabında açtığı nafaka davasıdır.

16-

Belge No : 102

Belgenin Konusu : Nafaka ve mehir

Belgenin Tarihi : 7 Mayıs 339/7 Mayıs 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Hacı Hızır Mahallesinden Güldemet oğlu Mustafa kızı Emine Hanım'ın, kendisini boşayan eşi Tortopoğlu Mehmet'e açtığı nafaka ve mehir davasıdır.

17-

Belge No : 103

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 6 Haziran 339/6 Haziran 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Aybek Mahallesinden Pınarbaşı oğlu kızı Aişe Hatun'un, eşi Elçioğlu Hüseyin'in 336/1920 tarihinde Salihli cephesinde Yunanlılarla yapılan mücadelede şehit düşmesinden sonra açtığı boşanma davasıdır.

18-

Belge No : 104

Belgenin Konusu : Muhala'a

Belgenin Tarihi : 25 Haziran 339/25 Haziran 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Kamer Mahallesinden müteveffa Ali kızı Emine'nin, eşi Koca Hasan oğlu Mehmet ile aralarında yaptıkları anlaşmanın sonucunda oluşan boşanma davasıdır.

19-

Belge No : 104-a

Belgenin Konusu : Dava nakli (talak davası)

Belgenin Tarihi : 17 Temmuz 339/17 Temmuz 1923

Belgenin Özeti :

Gediz Kazasının Camii-i Kebir Mahallesinden Kadı oğlu kızı Aişe ile Uşak'ın Banaz Nahiyesinin Hatipler Karyesinden Emin Ağa oğlu Ali Osman arasındaki talak davasının Gediz mahkemesine nakil olunduğunu gösteren dava örneğidir.

20-

Belge No : 105

Belgenin Konusu : Mehir ve Nafaka

Belgenin Tarihi : 21 Mayıs 339/21 Mayıs 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Aybek Mahallesinden Mustafa kızı Ümmühan'ın kendisini boşayan Ahmet oğlu Hasan Hüseyin'e açtığı nafaka ve mehir davasıdır.

21-

Belge No : 106

Belgenin Konusu : Nafaka

Belgenin Tarihi : 18 Temmuz 339/18 Temmuz 1923

Belgenin Özeti :

Alaşehir Kazasından Mehmet kızı Zeliha, Uşak'ın Hacı Hasan Mahallesinden olan eşi Süleyman oğlu İsmail'in kendisinin nafakasını temin etmediğinden dolayı açtığı nafaka davasıdır.

22-

Belge No : 107

Belgenin Konusu : Veraset

Belgenin Tarihi : 21 Temmuz 339/21 Temmuz 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Selçikler Karyesinden vefat eden Kadı oğlu Ramazan'ın varisi olduğunu iddia eden Kadı oğlu Ali'nin açtığı veraset davasıdır.

23-

Belge No : 108

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 14 Temmuz 339/14 Temmuz 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Aybek Mahallesinden Rasim oğlu Yusuf Çavuş kızı Aişe tarafından, eşi Mahmut oğlu Osman'ın Bağdat vilayetinin Basra Kazasının İtfaiye alayının dördüncü taburunun

dördüncü bölümünün on üçüncü takımında görevli iken 334/1918 tarihinde muharebe esnasında şehit olmasından sonra açılan boşanma davasıdır.

24-

Belge No : 109

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 21 Temmuz 339/21 Temmuz 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Meşeler Karyesinden Hüseyin kızı Zeyde'in eşi Mustafa'nın 333/1917 tarihinde askerde iken Mardin hastanesinde eceliyle vefat etmesinden dolayı ve aradan geçen 6 sene sonunda açtığı boşanma davasıdır.

25-

Belge No : 110

Belgenin Konusu : Veraset

Belgenin Tarihi : 22 Temmuz 339/22 Temmuz 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Aybek Mahallesinden vefat eden müteveffa Yüzbaşı Mehmet Efendinin zevcesi Zehra Hanımın verasetini iddia eden müteveffa Yüzbaşı Mehmet Efendinin oğlu Ömer Bey'in açmış olduğu veraset davasıdır.

26-

Belge No : 111

Belgenin Konusu : Muhala'a

Belgenin Tarihi : 3 Temmuz 339/3 Temmuz 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Karaağaç Karyesinden Ali kızı Aişe'nin, Uşak hapishanesinde mahkum olan kocası Keşan oğlu Hacı Mehmet'ten, haklarından vazgeçmek suretiyle açmış olduğu boşanma davasıdır.

27-

Belge No : 112

Belgenin Konusu : Nafaka

Belgenin Tarihi : 3 Temmuz 339/3 Temmuz 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Cuma Mahallesinden Köse İmamoğlu kızı Raziye tarafından, eşi Mehmet Çavuş'a karşı açılmış nafaka davasıdır.

28-

Belge No : 113

Belgenin Konusu : Muhala'a

Belgenin Tarihi : 9 Temmuz 339/9 Temmuz 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Öksüz Karyesinden Mehmet kızı Aişe'nin, Mustafa oğlu Rıza'nın kendisini boşadıktan sonra nafakasını temin etmediğinden dolayı açmış olduğu nafaka davasıdır.

29-

Belge No : 114

Belgenin Konusu : Veraset

Belgenin Tarihi : 6 Mayıs 339/6 Mayıs 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Hacı Hasan Mahallesinden müteveffa Hafız Mustafa kızı Fatıma'nın, müteveffa Hafız Mustafa mahdumu Mehmet'in oğlu Hakkı karşısında açtığı veraset davasıdır.

30-

Belge No : 115

Belgenin Konusu : Nafaka

Belgenin Tarihi : 7 Temmuz 339/7 Temmuz 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Pınarbaşı Karyesinden Koca Mehmet oğlu Ramazan zevcesi Emine'nin, eşinin kendisi ve oğlunun nafakasını temin etmediğinden dolayı açmış olduğu nafaka davasıdır.

31-

Belge No : 116

Belgenin Konusu : Talak

Belgenin Tarihi : 6 Mayıs 339/6 Mayıs 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Ak Karyesinden Ali kızı Halime ile Külcüoğlu Mustafa arasındaki talak davasıdır.

32-

Belge No : 117

Belgenin Konusu : Veraset

Belgenin Tarihi : 8 Temmuz 339/8 Temmuz 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Ulubey Nahiyesinin Emirler Mahallesinden Halil zevcesi müteveffiye Halil kızı Alime'nin varisleri olduklarını iddia eden Koca Bekir oğlu kızı Elif ve Aişe tarafından açılan veraset davasıdır.

33-

Belge No : 118

Belgenin Konusu : Nafaka

Belgenin Tarihi : 25 Ağustos 339/25 Ağustos 1923

Belgenin Özeti :

Uşak Kazasının Muharremşah karyesinden Mehmet kızı Zeliha'nın, kendisini boşayan Kadir oğlu Mehmet'e açmış olduğu nafaka davasıdır.

34-

Belge No : 119

Belgenin Konusu : Veraset

Belgenin Tarihi : 10 Temmuz 339/10 temmuz 1923

Belgenin Özeti :

Uşak Kazasının Hacı Hızır Mahallesinden Ahmet kızı Aişe tarafından açılana veraset davasıdır.

35-

Belge No : 120

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 5 Ağustos 339/5 Ağustos 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Hamidiye Mahallesinden Ahmet kızı Zeliha Hanım'ın, eşi Osman oğlu Mustafa'nın seferberlikte askere giderek 331/1915 tarihinde Çanakkale'de şehit olmasından sonra açtığı boşanma davasıdır.

36-

Belge No : 121

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 8 Eylül 339/8 Eylül 1923

Belgenin Özeti :

Uşak Kazasının Karahallı Nahiyesinin Karbasan Karyesinden Himmetoğlu Ali kızı Emine Hanım'ın, eşi Hacı İbrahim oğlu Ömer'in İnönü muharebesinde şehit olmasından sonra açtığı boşanma davasıdır.

37-

Belge No : 122

Belgenin Konusu : Evlatlık Alma

Belgenin Tarihi : 8 Ağustos 339/8 Ağustos 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Hamidiye Mahallesinden 12 yaşındaki müteveffa Himmet kızı Zeliha'nın velisi olmadığından dolayı oluşan velayet davasıdır. "Çocuğun velayeti Kaymakam Rıfat Bey 'e verilmiştir."

38-

Belge No : 123

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 16 Ağustos 339/16 Ağustos 1923.

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Hamal Karyesinden Hacı Hüseyin kızı Aişe, eşi İbrahim oğlu Emin'in seferberlikte askere sevk olunup Galiçya'da şehit olduğunu belirterek, açılan boşanma davasıdır.

39-

Belge No : 124

Belgenin Konusu : Veraset

Belgenin Tarihi : 5 Eylül 339/5 Eylül 1923

Belgenin Özeti :

Uşak Kazasının Kamer Mahallesinden Alaşehirli Hüseyin oğlu Kamil'in, Sabah Mahallesinden Ragıp Efendi karşısında açmış olduğu veraset davasıdır.

40-

Belge No : 125

Belgenin Konusu : Veraset

Belgenin Tarihi : 8 Eylül 339/8 Eylül 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Sabah Mahallesinden vefat eden Arnavutzade Mehmet Efendinin varislerinden Arnavutzade Emin Efendi'nin Eytam Müdürlüğü karşısında açmış olduğu veraset davasıdır.

41-

Belge No : 126

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 12 Eylül 339/ 12 Eylül 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Karaağaç Mahallesinden Mehmet oğlu Hacı Hüseyin'den kalan mirasın paylaşımında ortaya çıkan sorunlardan doğan davadır.

42-

Belge No : 127

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 3 Ağustos 339/3 Ağustos 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Yapağılar Karyesinden Müteveffa Halil kızları Rukiye ve Fatıma'nın Eytam Müdürlüğüne açmış oldukları veraset davasıdır.

43-

Belge No : 128

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 26 Eylül 339/26 Eylül 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Hacı Hasan Mahallesinden Sarı İmam oğlu kızı Aişe'nin, eşi Mehmet oğlu Mehmet'in 331 tarihinde Çanakkale'de şehit olmasından sonra açtığı boşanma davasıdır.

44-

Belge No : 129

Belgenin Konusu : Nafaka

Belgenin Tarihi : 16 Eylül 339/16 Eylül 1923

Belgenin Özeti :

Koca Mehmet oğlu Ramazan ile eşi Hasan Hüseyin kızı Emine arasında geçen nafaka davasıdır. “Dava daha önceden sonuçlanmasına rağmen Koca Mehmet oğlu Ramazan tarafından verilen karara itiraz edilmiştir.”

45-

Belge No : 129-a

Belgenin Konusu : Gaiblik

Belgenin Tarihi : 16 Teşrinievvel 339/16 Ekim 1923

Belgenin Özeti :

Uşak Kazasının Hamidiye Mahallesinden Adıgüzeloğlu Himmet oğlu Mehmet’in gaiblik durumunu anlatan mahkeme belgesidir.

46-

Belge No : 130

Belgenin Konusu : Veraset

Belgenin Tarihi : 4 Teşrinievvel 339/ 4 Ekim 339

Belgenin Özeti:

Uşak’ın Susuzviran Karyesinden Mehmet oğlu Halil’in kendisine kalan mirası Eytam Sandığından almak için yaşının 20 olduğunu ispat etmek ve mirası almak için açtığı davadır.

47-

Belge No : 131

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 15 Teşrinievvel 339/ 15 Ekim 1923

Belgenin Özeti :

Uşak’ın Arıca Karyesinden Ömer kızı Azime’nin, eşi Halil oğlu Ahmet’in Çanakkale cephesinde Anafartalar’da şehid olmasından sonra açtığı boşanma davasıdır.

48-

Belge No : 132

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 26 Eylül 339/26 Eylül 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Sivaslı Nahiyesinden Hüseyin kızı Döne Hanım'ın, eşi Ahmet oğlu Ramazan'ın seferberlikte askere gitmesiyle birlikte 333/1917 senesinde bir muharebe esnasında göğsünden yaralanmasıyla hastaneye kaldırılmak suretiyle şehit olmasından sonra, açtığı boşanma davasıdır.

49-

Belge No : 133

Belgenin Konusu : Nafaka

Belgenin Tarihi : 11 Ağustos 339/11 Ağustos 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Sabah Mahallesinden Kadri Çavuş kızı Zehra, eşi Mustafa oğlu Ömer'in Konya merkez vilayeti istasyonunda makasçı olarak çalıştığını ve Ömer'in kendilerinin nafakalarını temin etmemesinden dolayı açtığı nafaka davasıdır.

50-

Belge No : 134

Belgenin Konusu : Veraset

Belgenin Tarihi : 21 Nisan 339/21 Nisan 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Sabah Mahallesinden Hacı Bekiroğlu Şakir Ağa ile müteveffa Hacı Bekir oğlu Bekir ağa mahdumu Mehmet Bekir arasındaki veraset davasıdır.

51-

Belge No : 135

Belgenin Konusu : Veraset

Belgenin Tarihi : 15 Teşrinievvel 339/ 15 Ekim 339

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Burhan Fakih Mahallesinden vefat eden Bekir Sıdkı Efendinin zevce-i metrukesi Hayriye Hanımın, Uşak'ın Hacı Hasan Mahallesinden olan Çallı Ahmet Efendi karşısında açtığı veraset davasıdır.

52-

Belge No : 136

Belgenin Konusu : Borç-Alacaklı

Belgenin Tarihi : 26 Ağustos 339/26 Ağustos 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Aybek Mahallesinden Hacı İmamoğlu Muslihiddin ile müteveffa Halil Efendinin varisleri arasındaki alacak-verecek davasıdır. “Müteveffa Halil Efendinin Hasan Efendiye olan 100 adet evrak-ı nakdiye borcudur.”

53-

Belge No : 137

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 10Teşrinisani 339/10 Kasım 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Hacı Hızır Mahallesinden Bekir Efendi'nin kızı Asiye Hanım'ın, eşi Recep Efendizade Hacı Nuri Efendi'nin seferberlikte askere sevk olunup Adana vilayetinin merkez hastanesinde 333/1917 tarihinde vefat etmesinden sonra açmış olduğu boşanma davasıdır.

54-

Belge No : 138

Belgenin Konusu : Nafaka

Belgenin Tarihi : 14 Teşrinievvel 339/14 Ekim 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Azizler Karyesinden Ahmet oğlu Mehmet kızı Zeynep'in kendisini daha önceden boşayan Ak Ali oğlu Kerim'e açmış olduğu nafaka davasıdır.

55-

Belge No : 139

Belgenin Konusu : Veraset

Belgenin Tarihi : 30 Kanunisani 339/30 Ocak 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Tatar Karyesinden müteveffa Hacı Mehmet'in oğlu Hacı İbrahim kızları Hatice, Emine, Sultan, Hanım ve Fatıma ile Hacı İbrahim'in oğlu İsa arasındaki veraset davasıdır.

56-

Belge No : 140

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 15Teşrinisani 339/15 Kasım 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Karayakuplu Karyesinden Musa kızı Ümmü Gülsüm'ün, eşi Hüseyin oğlu Mehmet'in seferberlikte askere gidip Çanakkale'de muharebe esnasında yara almasıyla birlikte İstanbul Haydarpaşa Hastanesine tedavi olmak üzere 331/1915 tarihinde nakil olunduğu sırada vefat etmesiyle birlikte açmış olduğu boşanma davasıdır.

57-

Belge No : 141

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 1 Teşrinievvel 339/1 Ekim 1923

Belgenin Özeti :

Uşak Kazasının Akse Karyesinden Ali kızı Dudu'nun, eşi Balıkçıoğlu Hüseyin'in 4. Ordudayken 331 tarihinde Çanakkale'nin Yalova Hastanesinde vefat etmesinden sonra açmış olduğu boşanma davasıdır.

58-

Belge No : 142

Belgenin Konusu : Veraset

Belgenin Tarihi : 13 Haziran 339/13 Haziran 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Kızılcabırsar Karyesinden Mehmet kızı Ümmühan'ın, kocası Bekir oğlu Ali Osman'ın askere gitmeden önce Ümmühan'ı boşaması ve askerdeyken vefat etmesi ile birlikte oluşan veraset davasıdır.

59-

Belge No : 143

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 28 Teşrinisani 339/28 Kasım 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Banaz Nahiyesinin Halaçlar Karyesinden Kerim kızı Aişe'nin, eşi Koca Yusuf oğlu İsmail'in 332 senesinde Ruslarla muharebe esnasında şehit olmasıyla birlikte açmış olduğu boşanma davasıdır.

60-

Belge No : 144

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 15 Teşrinievvel 339/15 Ekim 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Bağbaşı Karyesinden Mustafa kızı Fadime'nin, eşi Kadir oğlu Osman'ın Musul cephesinde 333/1917 yaz aylarında düşmanla muharebe esnasında şehit olmasından dolayı açmış olduğu boşanma davasıdır.

61-

Belge No : 145

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 29 Teşrinisani 339/29 Kasım 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Aybek Mahallesinden Ali kızı Ümmü Gülsüm Hatun'un, Hamidiye Mahallesinden olan eşi Hacı Kerim oğlu İbrahim oğlu Ethem'in 336 tarihinde Salihli cephesinde yunanlılarla muharebe esnasında şehit olmasından dolayı açmış olduğu boşanma davasıdır.

62-

Belge No : 146

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 15 Teşrinisani 339/15 Kasım 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Karayakuplu Karyesinden Musa kızı Ümmü Gülsüm'ün, eşi Hüseyin oğlu Mehmet'in seferberlikte askere gidip Çanakkale'de muharebe esnasında yara almasıyla birlikte İstanbul Haydarpaşa Hastanesine tedavi olmak üzere 331/1915 tarihinde nakil olunduğu sırada vefat etmesiyle birlikte açmış olduğu boşanma davasıdır. "140 Numaralı davanın devamıdır."

63-

Belge No : 147

Belgenin Konusu : Mehir ve Nafaka

Belgenin Tarihi : 17 Temmuz 339/17 Temmuz 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Aybek Mahallesinden Himmet kızı Fatıma'nın, kendisini boşayan Râsih'e açmış olduğu mehir ve nafaka davasıdır.

64-

Belge No : 148

Belgenin Konusu : Nafaka

Belgenin Tarihi : 28 Teşrinievvel 339/28 Ekim 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Aygan Karyesinden Hacı Mehmet Ali kızı Döne Hatun'un, kendisini daha önceden boşayan Urla Kazasında aşçılıkla meşgul olan İmamoğlu Recep'e açmış olduğu nafaka davasıdır.

65-

Belge No : 149

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 23Teşrinisani 339/23 Kasım 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Zep Karyesinden Halil kızı Ümmü'nün, eşi Bekirbaşı oğlu Osman'ın 333/1917 senesinde Filistin cephesinde şehit olmasından dolayı açmış olduğu boşanma davasıdır.

66-

Belge No : 150

Belgenin Konusu : Veraset

Belgenin Tarihi : 13Teşrinisani 339/13 Kasım 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Aybek Mahallesinden Fevzi Süleyman kızı ve müteveffa Mehmet zevce-i metrukesi Dudu Hanım tarafından mahkemeye başvurularak müteveffa Mehmet'in mirasından yararlanmak için açılmış veraset davasıdır.

67-

Belge No : 151

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 17 Teşrinievvel 339/17 Ekim 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Kırka Karyesinden Ahmet kızı Alime, eşi Muharremşah Karyesinden olan Osman Çavuşoğlu Hüseyin Onbaşı'nın kendisini askere gitmeden önceden boşadığını ve askere gittikten sonra ise Çanakkale'de 4. Orduda iken düşmanla muharebe esnasında şarapnel parçasının isabet etmesi suretiyle şehit olduğunu belirterek açmış olduğu boşanma davasıdır.

68-

Belge No : 152

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 3Teşrinisani 339/3 Kasım 1923

Belgenin Özeti

Uşak'ın Akse Karyesinden olan Ali kızı Aişe, eşi Ali oğlu Halil'in seferberlikte askere gidip şehit olduğunu belirterek açmış olduğu boşanma davasıdır.

69-

Belge No : 153

Belgenin Konusu : Nafaka

Belgenin Tarihi : 22Teşrinisani 339/22 Kasım 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Koyunbeyli Karyesinden Osman oğlu Himmet zevcesi Fadime, eşi Himmet'in kendisini evinden kovduğunu ve kendisinden başka karısı olduğunu, dolayısıyla kendisinin ihtiyaçlarını karşılamadığını belirtmiştir. Buna binaen dava, Fadime tarafından kocası Himmet'e açılmış nafaka davasıdır.

70-

Belge No : 154

Belgenin Konusu : Hukuk-ı Zevciyete Riayet

Belgenin Tarihi : 27 Ağustos 339/27 Ağustos 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Karaağaç Mahallesinden Veli kızı Hatice, Hacı Hızır Mahallesinden olan eşi Mehmet oğlu Bekir'in kendisini terk ettiğini ve bu süre zarfında kendisine nafakasını vermediğini iddia ettiği davadır.

71-

Belge No : 155

Belgenin Konusu : Veraset

Belgenin Tarihi : 30 Nisan 339/30 Nisan 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Hacı Hasan Mahallesinden olan Beşeli oğlu Mehmet oğlu Hakkı tarafından açılan veraset davasıdır. Dava, Mehmet oğlu hakkının amcası olan Beşeli oğlu Hafız Mustafa'nın vefatıyla birlikte, amcasından kalan beş bin Osmanlı lirasında hakkı olduğunu iddia etmesidir.

72-

Belge No : 156

Belgenin Konusu : Muhala'a

Belgenin Tarihi : 15 Ağustos 339/15 Ağustos 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Sabah Mahallesinden Hacı Mehmet kızı Rabia ile Gaib Ömer Lütfü Efendi arasındaki boşanma davasıdır. Dava karşılıklı anlaşma yoluyla bitirilmiş olup, Gaib Ömer Lütfü Efendi'ye kendi kardeşi Mahmut oğlu Hulusi'nin vekâlet ettiği görülmüştür.

73-

Belge No : 157

Belgenin Konusu : Mehir ve Nafaka

Belgenin Tarihi : 7 Teşrinievvel 339/ 7 Ekim 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Ulubey Nahiyesinin Gölbaşı Mahallesinden Mehmet kızı Şemi? ile eşi Kuyumcu Mehmet oğlu Mahmut Çavuş arasında geçen nafaka ve mehir davasıdır.

74-

Belge No : 158

Belgenin Konusu : Gaiblik

Belgenin Tarihi : 16 Ağustos 339/16 Ağustos 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Hacı Karyesinden Hacı Hasan kızı Aişe, eşi Osman'ın 9 sene boyunca askerde olduğunu ve kendisinden haber alınmadığını, bunu fırsat bilen Osman'ın kardeşi Emin'in ise kendisinin rızası olmamasına rağmen evlenmeye çalıştığından dolayı bu durumun engellenmesine dair oluşan davadır.

75-

Belge No : 159

Belgenin Konusu : Ebeveyn Nafaka

Belgenin Tarihi : 10 Eylül 339

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Sabah Mahallesinden olup, Kütahya'nın Gönen Mahallesinde ikamet eden Ali oğlu Hüseyin Hüsnü, annesi olan Mehmet kızı Fatıma'ya günlük 20 kuruş nafaka ödediğini, fakat annesinin durumunun iyi olduğunu ve kendisinin bu nafakayı ödeyemeyeceğini belirten nafaka davasıdır.

76-

Belge No : 160

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 5 Kânunuevvel 339/ 5 Aralık 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Hacı Karyesinden Karagün oğlu Halil zevcesi Arif kızı Emine, eşinin seferberlikte askere gittiğini ve Çanakkale cephesinde şehit olduğunu belirterek açmış olduğu boşanma davasıdır.

77-

Belge No : 161

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 3 Kânunuevvel 339/ 3 Aralık 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Sabah Mahallesinden Ömer kızı Hatice, eşi İsmail oğlu Osman'ın seferberlikte askere giderek 333/1917 tarihinde Ruslarla muharebe esnasında şehit olduğunu belirterek açmış olduğu boşanma davasıdır.

78-

Belge No : 162

Belgenin Konusu : Veraset

Belgenin Tarihi : 20 Ağustos 339/20 Ağustos 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Muharremşah Karyesinden Abbasoğlu Mehmet zevcesi Ahmet kızı Alime ile Yusuf oğlu Osman'ın, Uşak Eytam Müdürüne açtıkları veraset davasıdır.

79-

Belge No : 163

Belgenin Konusu : Mehir ve Nafaka

Belgenin Tarihi : 20 Cemaziyelahir 241/7 Şubat 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Mende Karyesinden Aişe binti Ahmet'in, eşi Yeşil Ahmet'in kendisini boşadığını iddia ederek nafaka ve mehirinin verilmesini talep ettiği nafaka ve mehir davasıdır. Fakat dava sonucu Hukuk-i Zevciyetle sonuçlanmıştır.

80-

Belge No : 164

Belgenin Konusu : Mehir ve Nafaka

Belgenin Tarihi : 17 Ağustos 339/ 17 Ağustos 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Banaz Nahiyesinin Yenice Karyesinden Süleyman kızı Satı'nın, eşi Ahmet oğlu Ahmet'e açmış olduğu nafaka ve mehir davasıdır.

81-

Belge No : 165

Belgenin Konusu : Velayet

Belgenin Tarihi : 9 Teşrinievvel 339/9 Ekim 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Sabah Mahallesinden Bekir Çavuş oğlu Abdülkadir ile Mustafa kızı Şaziye Hanım arasında oluşan velayet davasıdır. Velayeti istenen ise Kemal ismindeki 1 yaşındaki çocuklarıdır. "çocuğun velayeti anneye verilmiştir."

82-

Belge No : 166

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 6Teşrinisani 339/6 Kasım 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Karayol Karyesinden Mısırlı oğlu kerimesi Halil kızı Aişe, eşi Hamit oğlu İsmail Kuvayı Milliye zamanında askere gidip 336 tarihinde Salihli cephesinde Yunanlılarla mücadele esnasında şehit olduğunu belirterek açmış olduğu boşanma davasıdır.

83-

Belge No : 167

Belgenin Konusu : Veraset

Belgenin Tarihi : 6 Teşrinievvel 339/6 Ekim 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Hacı Hasan Mahallesinden olan müteveffa Kazancızade Hacı İsmail ağının çocukları Hacı Ömer, Adil, Asım, Hacı Zehra arasındaki hisse paylaşımına ait veraset davasıdır.

84-

Belge No : 168

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 6 Kânunuevvel 339/6 Aralık 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Selçikler Karyesinden Satılmış oğlu Osman zevcesi Mehmet kızı Aişe, eşinin seferberlikte askere giderek Çanakkale'de düşmanla muharebe esnasında şehit olduğunu belirterek açmış olduğu boşanma davasıdır.

85-

Belge No : 169

Belgenin Konusu : Veraset

Belgenin Tarihi : 10 Haziran 339/10 Haziran 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Omurca Karyesinden Hacı İbrahim oğlu Halil ile aynı Karyeden olan Kaval oğlu Mehmet Efendi arasında meydana gelen veraset davasıdır. "Davaya sebep olan miras, iki çift manda ineğidir ki ellişerden yüz lira tutarındadır."

86-

Belge No : 170

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 20Teşrinisani 339/20 Kasım 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Dutluca Karyesinden Ömer kızı Sultan, eşi Resul oğlu Hüseyin Ali'nin seferberlikte askere gittiğini ve Çanakkale'de şehit olduğunu belirterek açtığı boşanma davasıdır.

87-

Belge No : 171

Belgenin Konusu : Muhala'a

Belgenin Tarihi : 11 Eylül 339/11 Eylül 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın İkisaray Karyesinden Kör Ali oğlu Hakkı kızı Fatıma ile eşi Hüseyin arasında meydana gelen boşanma davasıdır. "Karşılıklı tavizler verilerek yapılmış bir boşanmadır."

88-

Belge No : 172

Belgenin Konusu : Veraset

Belgenin Tarihi : 22 Teşrinievvel 339

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Sabah Mahallesinden İsmail oğlu Mehmet'in, babası İsmail Ağa'dan kalan mirastan yararlanmak için Eytam Müdürüne açtığı veraset davasıdır. "20 yaşında olduğunu inandırmaya çalışıyor"

89-

Belge No : 172-a

Belgenin Konusu : Mehir-Nafaka

Belgenin Tarihi : 3 Kânunuevvel 339/3 Aralık 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Kamer Mahallesinden Aişe Hanımın, kendisini terk ederek giden eşi Mustafa oğlu Derviş'e açmış olduğu nafaka ve mehir davasıdır.

90-

Belge No : 171

Belgenin Konusu : Muhala'a

Belgenin Tarihi : 3 Teşrinievvel 339/3 Ekim 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Şaban Karyesinden Hasan Hüseyin kızı Tesliman ile Akse Karyesinden Ali Osman oğlu Hüseyin arasında meydana gelen boşanma davasıdır.

91-

Belge No : 175

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 18 Kânunuevvel 339/18 Aralık 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Banaz Nahiyesinin Kayılı Karyesinden Mehmet kızı Satı'nın, eşi Ömer oğlu Ali'nin 333/1917 tarihinde Musul cephesinde düşmanla muharebe esnasında şehit olduğunu belirterek açmış olduğu boşanma davasıdır.

92-

Belge No : 176

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 26 Teşrinievvel 339/26 Ekim 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Ulubey Nahiyesinin Gölbaşı Mahallesinden Bağcızade Hacı Hüseyin kızı Emine Hanım, eşi Halil Efendi oğlu Mehmet seferberlikte askere gidip 332 tarihinde Edirne cephesinde vefat ettiğini belirterek açmış olduğu boşanma davasıdır.

93-

Belge No : 177

Belgenin Konusu : Nafaka

Belgenin Tarihi : 6 Teşrinievvel 339/6 Ekim 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Sabah Mahallesinden Üç oğlu kızı Halime'nin kocasının vefat etmesiyle birlikte kızının nafakasını temin edemeyen Halime'nin, babası İsmail Ağayı mahkemeye vererek torununun nafakasını vermesi için açılan nafaka davasıdır.

94-

Belge No : 178

Belgenin Konusu : Nişan Bozma

Belgenin Tarihi : 5 Kânunuevvel 339/5 Aralık 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Cuma Mahallesinden Kayaklarlı oğlu Mehmet Efendi ile Hacı Hasan Mahallesinden Aşçı oğlu Abdullah arasında oluşan anlaşmazlıktan doğan nişan bozma ve akabinde oluşan davadır. "Abdullah Ağanın kızı Fatıma ile Mehmet Efendinin oğlu Cemal nişanlanmış ve daha sonra nişan bozulmuştur."

95-

Belge No : 179

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 1 Kânunusani 340/ 1 Ocak 1924

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Hacım Sultan Karyesinden Hacı Hasan kızı Döndü, eşi Hüseyin oğlu Mehmet'in Erzurum cephesinde muharebe esnasında hastalanarak vefat etmesini belirterek açmış olduğu boşanma davasıdır. "Hacı Hasan kızı Döndü, bu durumun Nüfus memurluğuna iletilmemesinden dolayı elinin kolunun bağlı olduğunu belirtiyor ve bu durumun çözülmesini istiyor"

96-

Belge No : 180

Belgenin Konusu : Hukuk-ı Zevciyete Riayet

Belgenin Tarihi : 12 Kânunusani 340/12 Ocak 1924

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Aybek Mahallesinden Hasan oğlu Sadık, eşi Mehmet kızı Hatice'nin kendisini bırakarak annesinin yanına giderek 3 ay boyunca gelmediğini belirterek, eşinin hukuk-i zevciyete riyeti konusunda tembihlenmesi için açmış olduğu davadır.

97-

Belge No : 181

Belgenin Konusu : Nafaka

Belgenin Tarihi : 27 Ağustos 339/27 Ağustos 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Sabah Mahallesinden Ömer kızı Suna tarafından, Tatar Karyesinden olan eşi Hüseyin oğlu Ali'ye açılmış nafaka davasıdır.

98-

Belge No : 182

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 13 Kânunuevvel 339/13 Aralık 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Sivaslı Nahiyesinden Bayram kızı Aişe Hanım, eşi Ahmet oğlu Cemal'in seferberlikte askere gidip Erzurum cephesinde muharebe esnasında cepheye erzak sevki sırasında şehit olduğunu belirterek açmış olduğu boşanma davasıdır.

99-

Belge No : 183

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 1 Kânunusani 340/1 Ocak 1924

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Kodorgöl Karyesinden olan Mustafa kızı Cennet, eşi Osman oğlu Mustafa'nın seferberlikte askere gidip Irak cephesinde şehit olduğunu belirterek açmış olduğu boşanma davasıdır.

100-

Belge No : 184

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 1 Kânunusani 340/1 Ocak 1924

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Alfaklar Karyesinden Osman kızı Emine, eşi Kara Mehmet oğlu Mehmet'in seferberlikte askere gittiğini ve Çanakkale cephesinde düşmanla muharebe esnasında şehit olduğunu belirterek açmış olduğu boşanma davasıdır.

101-

Belge No : 185

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 1 Kânunusani 340/1 Ocak 1924

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Alfaklar Karyesinden Osman kızı Raziye, eşi Mahmut oğlu Ali'nin seferberlikte askere gidip Çanakkale'de muharebe esnasında şarapnel parçasının isabet etmesiyle şehit olduğunu belirterek açmış olduğu nafaka davasıdır.

102-

Belge No : 186

Belgenin Konusu : Nafaka

Belgenin Tarihi : 24Teşrinisani 339/24 Kasım 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Aybek Mahallesinden olan Bekir kızı Leyla Hanım ile Mehmet Hilmi Efendi arasında olan nafaka davasıdır.

103-

Belge No : 187

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 3 Kânunusani 340/3 ocak 1924

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Şeref Karyesinden Ahmet kızı Fatıma, eşi Mehmet oğlu Hüseyin 22. Alayın 2. Taburunun 6. Bölüğünde askerliğini yapmakta iken hastalanıp Edirne Hastanesinde vefat ettiğini belirterek açmış olduğu boşanma davasıdır.

104-

Belge No : 188

Belgenin Konusu : Tefrik

Belgenin Tarihi : 9 Kânunusani 340/9 Ocak 1924

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Karabedirler Karyesinden Ali Çavuş kızı Feride, eşi Ali oğlu Ömer'in askerdeyken 4. Ordu havalisinde şehit olduğunu belirterek açmış olduğu boşanma davasıdır.

105-

Belge No : 189

Belgenin Konusu : Muhala'a

Belgenin Tarihi : 9 Kânunusani 340/9 Ocak 1924

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Kemalpaşa Mahallesinden Ali Osman kızı Aişe ile Sabah Mahallesinden İsmail oğlu Mustafa Efendi arasında meydana gelen boşanma davasıdır.

106-

Belge No : 190

Belgenin Konusu : Nafaka

Belgenin Tarihi : 12 Mart 1340/12 Mart 1924

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Hacı Hızır Mahallesinden Abdullah kızı Fadime tarafından kendisini boşayan Hacı Ahmet oğlu Mehmet'e açılmış olan nafaka davasıdır.

107-

Belge No : 191

Belgenin Konusu : Mehir-Nafaka

Belgenin Tarihi : 20 Şubat 340/20 Şubat 1924

Belgenin Özeti :

Uşak'ın sabah Mahallesinden Ali kızı Sıdika Hanım tarafından Mustafa oğlu Hakkı'ya açılmış olan mehir ve nafaka davasıdır.

108-

Belge No : 192

Belgenin Konusu : Nafaka

Belgenin Tarihi : 12 Mart 340/15 Mart 1924

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Hacı Hızır Mahallesinden Mustafa kızı Hatice tarafından eşi İsmail Çavuş'a açılmış olan nafaka davasıdır.

109-

Belge No : 193

Belgenin Konusu : Muhala'a

Belgenin Tarihi : 23 Mart 340/23 Mart 1924

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Hacı Hasan Mahallesinden Kadir kızı Aişe ile Sandıklının Çıtak Mahallesinden olan Uzun Ali oğlu Ali Efendi arasındaki boşanma davasıdır.

110-

Belge No : 194

Belgenin Konusu : Mehir-Nafaka

Belgenin Tarihi : 3 Şubat 340/3 Şubat 1924

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Karaağaç Mahallesinden müteveffa Mehmet kızı Aişe tarafından kendisini ve çocuklarını bırakıp giden eşi gaib Mustafa'ya karşı açılmış olan nafaka ve mehir davasıdır.

111-

Belge No : 195

Belgenin Konusu : Nafaka

Belgenin Tarihi : 12 Kânunuevvel 339/12 Aralık 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Dağdemirler Karyesinden Döndü ile babası Dur Ali arasındaki nafaka davasıdır.

112-

Belge No : 196

Belgenin Konusu : Nafaka

Belgenin Tarihi : 13 Mart 1340/13 Mart 1924

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Banaz Nahiyesinin Ahad Karyesinden Mustafa kızı Aişe Hanım tarafından kendisini daha önceden boşayan Hatip Mehmet Efendiye açılmış olan nafaka davasıdır.

113-

Belge No : 197

Belgenin Konusu : Nafaka

Belgenin Tarihi : 29 Kânunuevvel 339/29 Aralık 1923

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Karaağaç Mahallesinden Hacı Ali kızı Emine tarafından Sandıklı'dan olan Molla oğlu Hacı Bekir'e açılmış olan nafaka davasıdır.

114-

Belge No : 198

Belgenin Konusu : Nafaka

Belgenin Tarihi : 12 Kânunusani 340/12 Ocak 1924

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Sabah Mahallesinden Hüseyin kızı Nazife tarafından nafakasını temin etmeyen eşi Mehmet efendiye açmış olduğu nafaka davasıdır.

115-

Belge No : 199

Belgenin Konusu : Veraset

Belgenin Tarihi : 4 Şubat 340/4 Şubat 1924

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Aybek Mahallesinden Hüseyin oğlu Hasan Hüseyin'in, babasının vefatıyla kendisine kalan mirası Eytam Müdürlüğünden almak için yaşının 20 olduğunu ispatlamak suretiyle mirastan yararlanmak için açmış olduğu veraset davasıdır.

116-

Belge No : 200

Belgenin Konusu : Nafaka

Belgenin Tarihi : 12 Mart 340/12 Mart 1924

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Hacı Hızır Mahallesinden Mustafa kızı Hatice tarafından Kamer Mahallesinden olan eşi İsmail Çavuşa açılmış nafaka davasıdır. "192 Numaralı belgenin devamıdır."

117-

Belge No : 201

Belgenin Konusu : Nafaka

Belgenin Tarihi : 3 Kânunusani 340/3 Ocak 1924

Belgenin Özeti :

Uşak'ın Hacı Hızır Mahallesinden Hasan kızı Saide tarafından, Uşak'ın Derbent Karyesinden olan ve kendilerini bırakıp giden eşi Seyit Mehmet Efendiye açılmış olan nafaka davasıdır.

SONUÇ

15. asırdan başlayarak 20. asrın ilk çeyreğine kadar uzun bir zaman diliminde Osmanlı toplumunda meydana gelen hukuki işlemleri içinde barındıran Şer'iyye Sicilleri, Osmanlı tarihinin kaynakları arasında önemli bir yere sahiptir. Nitekim Osmanlı Devletinin siyasi, sosyal, hukuki ve kültürel özelliklerini yansıtan bu siciller, tarih araştırmacıları açısından eşsiz kaynaklardır.

Şer'iyye Mahkemeleri Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarından Tanzimat'a kadar geçen sürede, hukuki ihtilafların çözüldüğü geniş yetkilere sahip bir merci konumunda olmuştur. Fakat Tanzimat'ın ilanından sonra özellikle Nizamiye Mahkemelerinin kurulmasıyla birlikte Şer'iyye Mahkemelerinin görev alanı daraltılmıştır. Bu süreçte Osmanlı adli teşkilatının temel unsuru olan kadılarında yetkileri kısıtlanmıştır. Bilindiği üzere kadılar bulundukları yerin hem hakimi, hem de idari yöneticisi idi. Dolayısıyla Tanzimat'la birlikte yetkilerin kısıtlanması konusunda kadılar da nasibini almış ve mahalli idare ile ilgili yetkileri kaldırılmıştır.

Osmanlı toplum yapısına bakıldığında çok geniş bir coğrafya karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla çeşitli din ve ırktan insanların barındığı bu yapıda aile kavramını bir çatı altına oturtmak güçtür. Fakat genel itibariyle Osmanlı toplumunda Türk aile geleneğine sahip çıkıldığı görülmektedir. Bunun haricinde İslam dininin de etkisiyle Osmanlı toplumunda Türk-İslam sentezinin de oluştuğunu görmek mümkündür.

10 numaralı Uşak Şer'iyye Sicilinden hareketle, 1923 ve 1924 yıllarında Uşak'ta aile hayatını incelemeye ve yorumlamaya çalıştık. Sicil üzerinde yapılan tasnifler sonucunda aile hayatını etkileyen nişan, mehir, nafaka, iddet nafakası, eşler hukukuna riayet, talak, muhala'a, tefrik, çocuğun bakım ve terbiyesi (hıdane), veraset, vasi tayini gibi hususlarda önemli bilgilere ulaşıldı.

Evliliğin ilk adımı olan nişan ve düğün merasimleri günümüzde olduğu gibi incelenen dönemde de coşku ve heyecanla kutlanmıştır. Adet, gelenek ve göreneklerin ön plana çıktığı bu merasimlerde çeşitli takılar takılmış, hediyeler verilmiştir. Fakat zaman zaman bu merasimler bazı nedenlerden dolayı bozulmuş ve

anlaşmazlıklar çıkmıştır. Bu anlaşmazlıklar bazen mahkemeye taşınmış ve karşılıklı dava açılmıştır.

Evlilikle birlikte gündeme gelen mehir, ücret manasına gelmektedir ve evlenme sırasında kadına verilmesi gereken bir bedel olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bedel veriliş zamanına göre farklı adlarla anılmıştır. Nikâh sırasında ya da öncesinde peşin ödenen bedele mehr-i muaccel denilmiştir. Evlilik sonrasına bırakılan bedele ise mehr-i müeccel denilmiştir ki çiftlerin boşanmaları halinde en çok problem yaşadıkları konulardan birisi olmuştur.

Evlilikle birlikte kocanın bakmakla yükümlü olduğu bir ailesi vardır. Fakat kocanın bu yükümlülükleri yerine getirmediği durumlarda kadınlar mahkemeye başvurarak nafaka talebinde bulunmuşlardır. Bu nafaka talebi bazen kadının kendisi için olmuş bazen ise çocukları için olmuştur. Bu gibi durumlarda adalet mekanizması devreye girmiş ve kadın ve çocukların sıkıntı çekmeleri önlenmiştir.

Aile kurumu bilindiği üzere toplumun temel yapı taşıdır. Fakat bazı hallerde karı ve kocanın anlaşamaması ile birlikte boşanmaların da olduğu görülmektedir. Bu gibi durumlarda kocanın boşanma hakkının olduğu gibi kadının da boşanma hakkı olmuştur. Özellikle 1916 çıkan irade-i seniyye ve 1917 çıkan Hukuk-ı Aile Kararnamesiyle birlikte kadınlar boşanma davası açabilmişlerdir. Bunun dışında ise karı ve kocanın karşılıklı anlaşarak da boşanabildiklerini dava kayıtlarında muhala'a terimiyle görmekteyiz. Bu bakımdan incelenen dönemde kadının da hukuki anlamda önemli birtakım haklara sahip olduğunu görmekteyiz.

Boşanma sonucunda birtakım hak ve yükümlülüklerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlara baktığımızda kadın boşandıktan sonra bir müddet beklemek zorundadır. Bu sürece İslam hukukunda iddet adı verilmiştir. İddet müddeti sırasında koca karısına bakmakla yükümlü olup belli bir miktar nafaka vermek zorundadır. Dolayısıyla İslam hukukunda kadının hakları korunmuş ve süreçte koca üzerine düşen nafaka miktarını vermekle yükümlü tutulmuştur.

Boşanmanın diğer bir sonucu ise çocukların bakım ve gözetimidir. Bu konuda çiftler arasında çeşitli anlaşmazlıklar çıkmış ve konu mahkeme tarafından çözüme kavuşturulmuştur. Bu süreçte çocuğun bakım ve gözetimini üstlenen kişiye hadine denildiğini görmekteyiz. Hadine hakkı genelde anneye verilmekle birlikte bu hakkın

babaya da verildiği görülmüştür. Ayrıca gözetim müddetinin erkelerde 7 ila 9 yaş arası, kızlarda ise 9 ila 11 yaş arası olduğu görülmüştür.

Kimsesiz ve yetim çocuklar ise Osmanlı toplumunda koruyucu aile müesseseleriyle koruma altına çalışılmıştır. 1863 yılında Mithat paşanın gayretleriyle Niş'te ilk ıslahhane açılmış ve kimsesiz ve yetim çocukların bakım ve gözetimi daha sağlıklı bir şekilde sağlanmaya çalışılmıştır. 1924 yılında Uşak'ta kurulan Şefkat Yurdu ile Uşak ve çevresindeki yetim çocukların bakım ve gözetimi sağlanmıştır.

Miras aile fertlerinin aralarında anlaşmazlığa sebep olan en önemli konulardan birisidir. Nitekim incelenen dönem Uşak'ında bu durumu aynen görmekteyiz. Miras bırakan kişiler, aile içinde karışıklık çıkmasını önlemek için ölmeden önce vasiyi muhtar tayin ederek mirasın paylaşımını vasiyet ettiği şekilde olmasını sağlamaya çalışmışlardır. Miras paylaşımı sırasında ölen kişinin borçları varsa öncelikli olarak o borçlar kapatılmış sonrasında aile fertlerine yakınlık derecelerine göre ya da vasiyete göre paylaşım yapılmıştır.

Uşak ailesinin incelenen dönemdeki evlerine baktığımızda bugünde varlığını koruyan, birinci katı taştan ikinci katı ise ahşap cumbalı evler dikkati çekmektedir. Bu evler Osmanlı mimarisini en güzel şekliyle yansıtmaktadır. Günümüzde Uşak merkezinde restorasyon çalışmalarının yapıldığını biliyoruz. Osmanlı mimari özelliklerini taşıyan yapıların bulunduğu Uşak köylerinde de bu çalışmaların yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV VESİKALARI

Milli Kütüphane Başkanlığı, Uşak Şer'iyye Sicili, Defter No: 10, Mikrofilm No: 8296.

B. KİTAP VE MAKALELER

Abdülaziz Bey, **Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri**, Üçüncü baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.

Abik, Yıldız, “Nişanlanma, Nişanlılık”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:54, Sayı:2, 2005.

Akdağ, Mustafa, “Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt:13, Sayı:1-2, 1955.

Ağdemir, Sürmeli, “Aile ve Eğitim”, **Aile ve Toplum Dergisi**, T.C. Aile ve Sosyal Araştırmalar Kurumu Yayınları, Sayı:1, Cilt:1, Mart 1991.

Akgündüz, Ahmet, **Şer'iyye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Kataloğu Ve Seçme Hükümler**, Cilt: 1, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1988.

_____. “İslam Hukukunun Osmanlı Devleti'ndeki Tatbiki: Şer'iyye Mahkemeleri ve Şer'iyye Sicilleri”, **Türkler**, Cilt: 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

_____. “İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer’iyye Mahkemeleri ve Şer’iyye Sicilleri”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Sayı:14, Ekim 2009.

Akgündüz, Ahmet, Cin, Ahmet, **Türk-İslam Hukuk Tarihi**, Cilt: 1-2, İstanbul: Timaş Yayınları, 1990.

Aktan, Hamza, “İslam Aile Hukuku”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: 2, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992.

Akyılmaz, Gül, “Osmanlı Aile Hukukunda Kadın”, **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Alkan, A. Turan, “Ev ve Ailenin Değişimi”, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II**, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992.

Anıl, Yaşar Şahin, **Osmanlı’da Kadılık**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.

Arık, Feda Şamil, “Osmanlılarda Kadılık Müessesesi 1”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı:8, 1997.

Aslanapa, Oktay, **Türk Halı Sanatı’nın Bin Yılı**, İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, 1987.

Atar, Fahrettin, “Kadı”, **TDVİA**, Cilt:24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.

Avcı, Casim, “Nâib”, **TDVİA**, Cilt:32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

Aydın, Mehmet Akif, “Aile”, **TDVİA**, Cilt:2, İstanbul: 1989.

_____. **Türk Hukuk Tarihi**, Beşinci baskı. İstanbul: Hars Yayıncılık, 2005.

_____. “Mehir”, **TDVİA**, Cilt:28, .Ankara: 2003.

Baykara, Tuncer, “Uşak Hakkında”, **Uşak Halk Eğitimi Dergisi**, c.1 say:6, Ocak 1979.

Bayındır, Abdülaziz, **İslam Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)**, İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1986.

Belik, İzzeddin, **Ayet ve Hadislerle İslami Hayat**, Cilt: 2, Çeviren: Vecdi Akyüz vd., İstanbul: İklim Yayınları, 1992.

Belin, M., **Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Tarihi**, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1999.

Berki, Şakir, “İslam Hukukunun Ana Hatları”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:20.

Bilmen, Ömer Nasuhi, **Hukuk-ı İslamiyye ve Islahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, Cilt: 2, İstanbul: 1950.

Binark, İsmet, **Arşiv ve Arşivcilik Bilgileri**, Ankara: T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı Yayınları, 1980.

Bingöl, Sedat, “Osmanlı Mahkemelerinde Reform ve Ceride-yi Mehakim’deki Üst Mahkeme Kararları”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt:20, Sayı:1, Temmuz 2005.

Can, B., “Atatürk’ün Uşak’a Ziyaretleri”, **Uşak Sempozyumu**, Cilt: 1, İstanbul: Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2001.

Canan, İbrahim, **Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte**, Cilt:9, İstanbul: Akçağ Yayınevi, t.y.

Ceziri, Abdurrahman, **Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi**, Çeviren: Mehmet Keskin, Cilt:5-6, İstanbul: Çağrı yayınları, 1989.

Cin, Halil, **İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme**, Konya: Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1988.

Cumhuriyetin 75. Yılında Uşak, Uşak: Uşak Valiliği Yayınları, 1998.

Çubukçu, İbrahim Agâh, “İslam’da Kadın Hakları”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:21

Dadaylı Halit Bey’in Anıları, “Trikopis Nasıl Teslim Oldu”, **Uşak Halk Eğitimi Dergisi**, Sayı:3, Cilt:1, Temmuz 1978.

Davison, Roderic H., “**Osmanlıların Kağıt Parayla İlk Deneyimi**”, Çeviren: Durdu Mehmet Burak, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı:12, 2001.

Demirel, Ömer-Gürbüz, Adnan ve Muhittin Tuş, “Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt:1, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992.

Dengiz, Orhan, “Uşak’ta Bir Köprü Kitabesi Çanlı Köprü(H. 553-M. 1255)”, **VakıflarDergisi**, Sayı:13, 1981.

Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Yirmi birinci baskı. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2004.

Dini, İlmi, Felsefi Yeni Ansiklopedi, Cilt: 1, İstanbul: Timaş Yayınları, 1989.

Doğan, İsmail, “Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: 1, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992.

Donuk, Abdülkadir, “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”, **Aile Yazıları 1**, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991.

Duran, Tülay, “TBMM’den Zafere, Görüşler, Emirler, Yazışmalar”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı:4, Haziran 1985.

Durhan, İbrahim, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler”, **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:12, Sayı:3-4, Aralık 2008.

Ekinci, Ekrem Buğra, **Osmanlı Mahkemeleri(Tanzimat ve Sonrası)**, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2004.

El-Hac Mehmed Zihni Efendi, **Nimet-i İslam**, İstanbul: Sönmez Yayınları, t.y.

Erat, Muhammet, “Milli Mücadele’de Uşak”, **21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu**, Cilt: 1, İstanbul: Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2001.

Erbay, Celal, “Nafaka”, **TDVİA**, Cilt:32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

Erdoğan, Mustafa, “Uşak ilinin İdari Tarihçesi”, **Dünkü Bugünkü Uşak Halk Eğitimine Yardım Derneği Dergisi**, Sayı:4, Cilt:1, Mayıs 1969.

Ergin, Ömer Faruk, **Mevzularına göre Hadis Hazinesi**, Ankara: Akçağ Yayınları, t.y.

Eröz, Mehmet-Güler, Ali, **Türk Ailesi**, Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1998.

Ersoy, Osman, “Şer’iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 3-4, 1963.

Erten, Hayri, “Sosyolojik Veri Olarak Şer’iyye Sicillerinin Değerlendirilmesi”, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Dergisi**, Sayı:10, 2000.

Erten, Hayri, **Konya Şer’iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı**(XVIII. Y.Y. İlk Yarısı), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

Evliya Çelebi, **Tam Metin Seyahatname**, Cilt: 9-10, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1985.

Faroqhi, Sureyya, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.

Feyzioğlu, Hamiyet Sezer-Kılıç, Selda, “Tanzimat Arifesinde Kadılık-Naiblik Kurumu”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt:24, Sayı:38, 2005.

Gül, Kemal Vehbi, **Anadolu’nun Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması**, İstanbul: Toker Yayınları, 1971.

Günay, Hacı Mehmet, “Nüşûz”, **TDVİA**, Cilt: 33, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

Güneş, Günver, “1894 Uşak Yangını”, **21. Yılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu**, Cilt: 1, İstanbul: Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı, 2001.

Güran, Tevfik, **İktisat Tarihi**, İstanbul: Damla Ofset, 1990.

Güzelay, Sabahattin, Uşak’ta Önemli Resmi Yapılar, **Uşak Halk Eğitimi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:6, Ocak 1979.

Hizmetli, Sabri, **İslam Tarihi - İlk Dönem**, Dördüncü baskı, Ankara: Özkan Matbaacılık, 2001.

Hocaoğlu, Mehmed, **Belgelerle Yunan Barbarlığı**, İstanbul: Berekât Yayınları, 1985.

İlkler Şehri Uşak, Uşak: Batıkol Matbaası, 2005.

İmam-ı A'zam Ebu Hanife, **Müsned**, Çeviren: Kazım Ağcakaya, İstanbul: Ravza Yayınları, 2000.

İnalcık, Halil, "Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 1943.

_____. **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ(1300-1600)**, Çeviren: Ruşen Sezer, Sekizinci baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.

_____. **Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I(Klasik Dönem)**, Kırk birinci baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

İpşirli, Mehmet, "Kazasker", **TDVİA**, Cilt:25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.

_____. "Osmanlılar'da Naiblik", **TDVİA**, Cilt: 32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

_____. "Şeyhülislam", **TDVİA**, Cilt: 39, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Kafesoğlu, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Yirminci baskı. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000.

Kallek, Cengiz, "Okka", **TDVİA**, Cilt: 33, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

Karaarslan, Mehmet, “Tanzimat ve Şurayı Devlet”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:54, Sayı:3, 2005.

Karaman, Fikret-Karagöz, İsmail v.d., **Dini Kavramlar Sözlüğü**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.

Karaman, Hayrettin, **Mukayeseli İslam Hukuku**, Cilt: 1-2, Üçüncü baskı. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.

Karaman, Hayrettin, “İslamın Getirdiği Aile Anlayışı”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: 2, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992.

Karayaman, Mehmet, **Uşak’ta Kuvâ-yı Milliye**, İzmir: Uşak Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, 2009.

Karpat, Kemal, **Osmanlı Nüfusu(1830-1914)**, İstanbul: Timaş yayınları, 2010.

Kaşıkçı, Osman, **İslam ve Osmanlı Hukukunda Mecelle**, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1997.

Kaya, Ali, “17. Yüzyıl Bursa Şer’iyye Sicillerinin İslam Aile Hukuku Açısından Tahlili”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:17, Sayı: 1, 2008.

Keleş, Erdoğan, “Tanzimat Dönemi’nde Rüşvetin Önlenmesi İçin Yapılan Düzenlemeler(1839-1858)”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı:38, Eylül 2005.

Kırlı, Sabri, “Uşak ve Kurtuluş”, **Dünkü Bugünkü Uşak Halk Eğitimine Yardım Derneği Dergisi**, Sayı:7, Cilt:1, Ağustos-Eylül 1969.

Köksal, Mahmut, **“Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu”**, Ankara Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Ağustos 1989.

Köymen, Mehmet Altay, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, “Alp Arslan ve Zamanı”**, Cilt: III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001.

Kur’an-ı Kerim Meal ve Kelime Meali, Haz.: Medine Balcı, Cilt: 1-2, İstanbul: Ebrar Yayınları, t.y.

Kurt, Abdurrahman, **Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi(1839-1876)**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Baskıevi, 1998.

Kutay, Cemal, **Ege’nin kurtuluşu**, İzmir: Boğaziçi Yayınları, 1981.

Kutub, Seyyid, **Fîzılâl-il-Kur’an**, Çeviren: M. Emin Saraç vd., Cilt: 3, İkinci baskı. İstanbul: Hikmet Yayınevi, 1974.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Kâtip”, **TDVİA**, Cilt: 25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.

Kütükoğlu, Mübahat S., **Osmanlı Belgelerinin Dili(Diplomatik)**, İkinci baskı. İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yayını, 1998.

_____, **TDVİA**, “Berat”, Cilt:5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.

Lewis, Bernard, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Çeviren: Metin Kırıtlı, Onuncu baskı. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.

Maydaer, Saadet, “Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma(Bursa Şer’iyye Sicillere Göre)”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:16, Sayı:1, 2007.

Merçil, Erdoğan, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, Dördüncü baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.

Nedvi, Ahmed-Ansari, Said Sahib, **Büyük İslam Tarihi (Asrı Saadet Peygamberimiz ve Ashabı)**, Cilt:1, Çeviren: Ali Genceli, İstanbul: Şamil Yayınevi, 1985.

Onar, Mustafa, **Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları II**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995.

Ortaylı, İlber, “Osmanlı Kadısı: Tarihi Temeli ve Yargı Görevi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:30.

_____. **Osmanlı Toplumunda Aile**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.

Ögel, Bahaeddin, **İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi**, Beşinci baskı. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.

Özdeğer, Mehtap, “19. Yüzyılda Uşak Şehrinde Ekonomik ve Sosyal Hayat”, **21. Yüzyıl Eşiğinde Uşak Sempozyumu**, Cilt:1, İstanbul: Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2001.

Özdemir, Hikmet-Cebeci, Suat, **Arapça Türkçe Sözlük**, Ankara: Akçağ Basım Yayın, 1989.

Özkorkut, Nevin Ünal, “Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devletine Girişi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:52, Sayı:4, (2003)

_____. “Kapitülasyonların Osmanlı Devleti'nin Yargı Yetkisine Getirdiği Kısıtlamalar”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:53, Sayı:2, 2004.

Öztürk, Sait, “Kassâm”, **TDVİA**, Cilt:24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.

Pakalın, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Cilt:1-2-3, Üçüncü baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.

Parlatır, İsmail, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Ankara: Öncü Baskıevi, 2009.

Ruhi, Edhem, **Uşak Şefkat Yurdu Çiçekleri**, Hazırlayan: Adnan Şişman, Uşak: Uşak Valiliği İl Özel İdaresi ve Uşak Merkez Köylerine Hizmet Götürme Birliği Yayınları, 2003.

Sak, İzzet, “Osmanlı Toplumunda Namzedin(Nişanın) Bozulması ve Sonuçları: Konya Örneği(18. Yüzyılın İlk Çeyreğine Ait Konya Şer’iyye Sicillerine Göre), **Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:16, 2006.

Sak, İzzet- Aköz, Alaaddin, “Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma İle Sona Erdirilmesi: Muhala’a(18. Yüzyıl Konya Şer’iyye Sicillerine Göre), **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı:15, Güz, 2004.

Sami, Şemseddin, **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989.

Savaş, Hamdi, **Emeviler, ve Abbasiler Devri**, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1993.

Solak, Erdoğan, **XX. Yüzyılda Uşak**, Uşak: Batıkol Matbaası, 2002.

Süleymanov, Abulfaz, “Çağdaş Türk Toplumlarında Aile ve Evlilik İlişkileri”, **Aile ve Toplum Dergisi**, T.C. Aile ve Sosyal Araştırmalar Kurumu Yayınları, Sayı:17, Cilt:5, Nisan-Mayıs-Haziran 2009.

Şahin, Şerife, **651 Numaralı Karahisar-ı Sahib Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Metin Değerlendirilmesi**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2010.

Tabakoğlu, Ahmet, “Osmanlı Toplumunda Aile”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: 1, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992.

_____. **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul: Dergah Yayınları, 2003.

Tansuğ, Sezer, “Türk Ev Mimarisinin Değişme ve Gelişme Çizgisi”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II**, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992.

Taş, Hülya, “Osmanlı Mahkemesindeki ‘Şühûdü’l-Hâl’ Nasıl Değerlendirilebilir?”, **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 44, Kış 2008.

Taşkın, Ünal, “**Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü Ve Tartı Birimleri**”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2005.

Tiryakioğlu, Zübeyde, **612 Numaralı Karahisar-ı Sahib Şer’iyye Sicili**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 1996.

Topaloğlu, Bekir, **İslam’da Kadın**, Yedinci baskı. İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1977.

Turan, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993.

Turan, Refik, “Osmanlıların Kuruluş Yıllarında Türk Ailesi”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: 1, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992.

Tutsak, Sadiye, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uşak**, İzmir: Uşak Belediyesi Kültür yayınları, 1998.

_____.“Tereke Kayıtlarına Göre Uşak’ta Sosyal Hayat”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 151, (Ağustos 2004)

_____. “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Uşak’ta Halıcılığın Makineleşme Süreci”, **Belleten**, Sayı: 260, (Nisan 2007)

Tümer, Haşim, **Uşak Tarihi**, İstanbul: Gün Matbaası, 1971

_____. “Uşak’ın İşgali ve Sürgünler”, **Uşak Halk Eğitimi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, Mart 1978.

_____. “Uşak’ta Yunan Vahşeti”, **Uşak Halk Eğitimi Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 4, Eylül 1978.

Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi 3. Kısım, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayınları, 1966.

Türkiye İstatistik Kurumu Bölgesel Göstergeler 2009, TR 33 Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak.

Türkdoğan, Orhan, “Türk Ailesinin Genel Yapısı”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt:1, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992.

Uşak Kültür Turizm Araştırma Derneği Dergisi , Sayı: 3, Nisan-Mayıs-Haziran 1999.

Ünal, Mehmet Ali, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Altıncı baskı. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2005.

Yağcı, Hakkı, “Uşak Tarihine Toplu Bir Bakış”, **Dünkü Bugünkü Uşak Halk Eğitimine Yardım Derneği Dergisi**, Sayı:1, Cilt:1, Şubat 1969.

Yakut, Esra, “XIX. Yüzyıl Orta Anadolu Bölgesinde Evliliğin Ortaya çıkışı, Sona Ermesi ve Sonuçları”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:12, Sayı:1-2, 2008.

Yasa, İbrahim, “Evlilik ve Geniş Aile Kurumlarının Yazgısı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:28, Sayı:1.

Yavuz, A. Fikri, **İslam İlmihali-İslam Fıkhı ve Hukuku**, İstanbul: Çile Yayınları, 2007.

Yazıcı, Nesimi, “Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:48, Sayı: 1, 2007.

Yıldırım, Recep, **Uygarlık Tarihine Giriş(İlkçağ Tarih ve Uygarlıklar)**, İzmir: Meridyen Yayıncılık, 2002.

Yıldırım, M. Zahit, **Karahisâr-ı Sâhib Sancağı’nın İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı(1720-1750)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003.

Yıldız, Hakkı Dursun, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Cilt: 2, İstanbul: Çağ Yayınları, 1986.

Yolalcı, Mehmet Emin, “1922-1923 Yıllarında Samsun’da Fiyat Hareketleri(Belediye Meclisi Zabıt Defteri’ne Göre), **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 42, Cilt: 14, Kasım 1998.

_____. **Türk Tarihinin Kaynakları**, Samsun: Eser Yayınevi, 2006.

Yüksel, Hasan, “Vakfiyelere Göre Osmanlı Toplumunda Aile”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt:2, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992.

Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed, **Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, Cilt:11, Çeviren: Kamil Miras, Yedinci baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1983.

Zuhayli, Vehbe, **İslam Fıkhi Ansiklopedisi**, Çeviren: Ahmet efe, Beşir Eryarsoy, vd., Cilt: 9, İstanbul: 1994.

C. ELEKTRONİK VE DİJİTAL KAYNAKLAR

<http://www.usakkulturturizm.gov.tr/belge/1-64859/eski2yeni.html> (12 Şubat 2011)

<http://www.tuik.gov.tr> (Mayıs 2011)

D. RÖPORTAJLAR

Bayar, Ahmet, d.y.: Uşak-Eşme, d.t.: 1920, 10 Kasım 2010 tarihli röportaj.

Erkal, Hüsamettin, d.y.: Uşak, d.t.:1920, 10 Kasım 2010 tarihli röportaj.

Ertuğrul, Abdurrahman, d.y.: Uşak/Banaz, d.t.: 1936, 8 Kasım 2010 tarihli röportaj.

Ertuğrul, Döndü, d.y.: Uşak-Banaz, d.t.: 1938, 8 Kasım 2010 tarihli röportaj.

Özkul, Mehmet, d.y.: Uşak/Banaz, d.t.: 1939; 8 Kasım 2010 tarihli röportajdan

Özüdoğru, Abdullah, d.y.: Uşak, d.t.: 1927, 10 Kasım 2010 tarihli röportaj.

EKLER

Ek - 1

Tablo-3: Şehit olan kocaların listesi*

	Adı	Mahalle-Karye-Nahiye-Kaza	Şehid Olduğu yer	Şehid Olduğu Tarih	Numara	Sayfa
1	Atçioğlu Hacı Ahmet bin Mehmet	Uşak-samanlar Karyesi	Kafkas Cephesi(Bakü)	334 Eylül	93	17
2	Kamil bin Hakkı Çavuş	Mihaliç Kazası	Kütahya Muharebeleri	336	96	24
3	Doğanoğlu Hüseyin bin Mehmet	Uşak-Hacı Hasan Mahallesi	Kafkas Cephesi (Erzurum)	332 Temmuz	98	27
4	Kadioğlu Mustafa	Uşak-Hacı Karyesi	Çanakkale muharebeleri (Anafartalar)	331 (Ağustos-Ekim Arası)	101	31
5	Hamamcıoğlu Hakkı efendi	Uşak-Hacı Hızır Mahallesi	Çanakkale Muharebeleri (soğanlıdere)	331		36
6	Elçioğlu Hüseyin	Uşak Cuma Mahallesi	Batı Cephesi(Salihli)	336	103	41
7	Osman Bin Hacı Mahmud	Uşak-Aybek Mahallesi	Irak Cephesi(Basra-İtfaiye Alayı)	331	108	49
8	Boladoğlu Mustafa	Uşak-Meşe Karyesi	Sina-Filistin Cephesi(Halep) Mardin Hastanesi	333	109	51

* Bu tablo, incelenen sicil içerisindeki tefrik davalarındaki bilgilerden derlenerek oluşturulmuştur.

9	Hacı Hasan oğlu Mustafa bin Osman	Uşak Hamidiye Mahallesi	Çanakkale muharebeleri (Soğanlıdere)	331 Mayıs	120	64
10	Kazmacıoğlu Ömer bin Hacı İbrahim	Uşak-Karbasan Karyesi	İnönü Muharebeleri (59. Alay 4. Tabur 4. Bölük)	337	121	65
11	Teslimoğlu Emin bin İbrahim	Uşak-Hacı Karyesi	Galiçya cephesi	333 Eylül	123	67
12	Kozluoğlu Mehmed bin Mehmed	Uşak-Hacı Hasan Mahallesi	Çanakkale cephesi (arıburnu)	331	128	77
13	Haliloğlu Ahmed	Uşak-Arıca Karyesi	Çanakkale cephesi (Anafartalar)	332 Eylül	131	81
14	Aşkaroğlu Ramazan	Uşak-Sivaslı Nahiyesi	48. Alay	333	132	83
15	Recep eEfendizade Hacı Nuri Efendi	Uşak Aybek Mahallesi	Adana 50. fırka Adana Merkez Hastanesi	333	137	91
16	Sakaroğlu Mehmed bin Hüseyin	Uşak - Karayakuplu Karyesi	Çanakkale cephesi	331	140	94
17	Balıkçıoğlu Hüseyin bin Hüseyin	Uşak – Akse Karyesi	Çanakkale cephesi	331	141	96
18	Koca Yusufoğlu Süleyman	Uşak-Banaz Nahiyesi-Halaçlar Karyesi	Çanakkale cephesi	332	143	104
19	Fevzioğlu Osman bin Kadir	Uşak – Bağbaşı Karyesi	Musul cephesi	333	144	105

20	Hacı Kerim Oğlu İbrahim mahdumu Ethem	Uşak-Hamidiye Mahallesi	Batı Cephesi(Salihli- Alaşehir hattı)	336	145	106
21	Seferoğlu Mehmed bin Hüseyin	Uşak-Karayakuplu Karyesi	Çanakkale cephesi	331	146	108
22	Bekirbaşıoğlu Osman	Uşak-Zeyb Karyesi	Filistin Cephesi (Makinalı Tüfenk bölüğü)	333	149	114
23	Karagünoğlu Halil bin Hasan	Uşak- Hacı Mahallesi	Çanakkale cephesi (Arıburnu)	332 Mayıs	160	128
24	Hacı Osman oğlu Osman bin İsmail	Uşak-Sabah Mahallesi	Çanakkale cephesi	333	161	130
25	Tiryakioğlu İsmail bin Hamit	Uşak- Karayol Karyesi	Batı cephesi(Salihli- marmara hattı)	336	166	140
26	Satılmışoğlu Osman bin Hızır	Uşak-Selçikler Karyesi	Çanakkale cephesi (çatakdere)	332	168	143
27	Resuloğlu Hüseyin Ali	Uşak- Dutluca Karyesi	Çanakkale cephesi	331	170	145
28	Ömer oğlu Ali	Uşak- Banaz Nahiyesi-Kayılı Karyesi	Irak cephesi(Musul)	333	175	151
29	Akoğlu Mehmet bin Halil efendi	Uşak- Ulubey Nahiyesi Gölbaşı Mahallesi	Trakya cephesi(Edirne)	332	176	153
30	Buçukoğlu Mehmet bin Hüseyin	Uşak- Hacım Sultan Karyesi	Kafkas cephesi (Erzurum)	334	179	158

31	Ramazanoğlu Cemal bin Hamdi	Uşak- Sivaslı Nahiyesi	Kafkas cephesi (Erzurum)	334	182	162
32	Mühüroğullarından Mustafa bin Osman	Uşak-Kodorgöl Karyesi	Irak cephesi	336	183	164
33	Kara Mehmedoğlu Mehmed bin Mehmed	Uşak- Alfaklar Karyesi	Çanakkale cephesi(Girne)	332	184	166
34	Kasapoğlu Ali bin Mahmut	Uşak-Alfaklar Karyesi	Çanakkale cephesi (soğandere)	332	185	168
35	Ayanoğlu Hüseyin bin Mehmed	Uşak- Şeref Karyesi	Trakya cephesi (Viranşehir Hastanesi)	334	187	172
36	Ali oğlu Ömer bin Hacı	Uşak- Karabedirler Karyesi	Trakya cephesi(Edirne)	333	188	174

(U\$S 10, vr. 14/a)

بسته و در انچه رسوم حسن صورتی و در خارج کوره و در خانه اینک می میرد و روی او نوروزم ان نوروزم فقط
نوروز که فغانم و اگر در خانه ای ترا جبهه دیده با بالائی بوده او جز او نوروزی نمی نوروز
نوروز ای می خدای محض به بود و صبح او نیزه تا هم و کلاوت دخی اینم

اساتذہ
سرور اوعی
اساتذہ

دکترانکه ایده محمد سند نو کشف اوفی محمد اغا محمد بن مصطفی ایچ ایچیه شاه اولوب شادان حیدری بعد ایچیه
مرد و کبی متواصره سند استیلا اولونده شهر لکده به ارض و عده قد ایسم سیاحه هار سند
حد ایسم هه خدعه سند دغاخی اغی حیدر به خدعه اندی یاره اوزینه بوم خدعه هار توند
اچوز اوزنایه خدعه سند بزاق توند خدعه اندی یاره شادان اولوب ایچیه خدعه ایچیه
به بوهوم بودجه اوزینه حیدر و شادان دغا ایچیه دیدی ۸۱ قریح

شاہد
ایک محلہ سندھ نوشہرہ ایچی
عفی

شاهزاده قوامه به صاحب محل سند سردار افغان اسماعیل به عهد منسوب اور بنی صاحب محل اسماعیل حقانق
و قماری شبانه زاده محمد آفاده اولاد با و در شوره سر و دیگر شاهد این محل سند به کوشک افغان
عظمی به عهد منسوب اور بنی اسماعیل محل اسماعیل طالع افغ و محتای اسماعیل اقتضای به عهد افغان
سوره سر و بعد از آن ملاقات شاهان مجبور است تعجب اندیش ساز منسوب اور قماری ایبه عهد
حرفه صاحب افغان کلاه به احمد و طابو رضی جمال افغ به اسماعیل افغ و دیگر شاهد صاحب محل سند سردار
افغان اسماعیل منسوب اور قماری صاحب محل سند به علی افغ افغان خیری به اسماعیل افغ و عیسی زاده علی
علی افغان و دیگر شاهد مجبور است عیسی بنده علما در کتبه عدل و مقبول نماید و این مکتوبی اشعار
و اخبار اندر بنی البر

انگریزی

شکی علی امین و علی هری	شکی جمال امین جمال	شکی غزیز کزاده عالم	شکی حاج علی و علی سید امین امین	شکی میرزا علی امین	شکی امین امین
------------------------------	--------------------------	---------------------------	---------------------------------------	--------------------------	---------------------

[illegible]

